

1737. évi D. m. 11. sz.

Kéziratból az 1737. évi. Kéz. Lithogr.

A Herculesfürdő omladékaiból 1737-ben
kiásott s most a bécsi régiséggyműtény-
ben lévő márványszobor.

MÉHÁDIA

VAGY A'

HERCULES FÜRDŐK.

ÉS

1020

ÚTAZÁS HUNYADMEGYÉN KERESZTÜL
A' MEHÁDIAI FÜRDŐKRE,
ONNAN DRENKOVÁRA;
A' MEHÁDIAI FÜRDŐK TULAJDONSÁGAI 'S HASZ-
NOK NÉMELLY NEVEZETESSÉGEINEK LEIRÁSÁ-
VAL, 'S HOZZÁADÁSOKKAL

UNIVERSITATEA DE MATEMATICA SI FIZICA
DE BUCURESTI
Kivonatban
SCHWARZOTT

szerint

írta

Lúgosi **FODOR ANDRÁS.**

NEMES HUNYADMEGYE FŐORVOSA, DOBOKA, HU-
NYADMEGYE — CSIK, GYERGYÓ, 'S KÁSZONSZÉ-
KEK TÁBLABIRÁJA.

5 KÉPPEL.

17 JUN 2 1844

KOLOZSVÁRTT

1844.

5453

Nyomatott az ev. ref. főisk. könyv- és nyomó intézetében.

1844

1844. TILSCH JÁNOS által k.

F. J. TILSCH-EGYETEM

MEDIA

1911

REPUBLICA ROMANA

INSTITUTUL DE INVESTIGARI SI STUDII

DE MATEMATICA SI FIZICA

DE MATEMATICA SI FIZICA

Minden igaz hazafinak kötelessége tehetségéhez képest a' közjóra munkálni.

Lucy FODOR

1911

1911

1911

AZ ERDÉLYI NAGY FEJEDelemség

NAGY MÉLTOSÁGÚ KIR. FŐKORMÁNYZÓJÁNAK

SZÉKI GRÓF

TELEKI JOZSEF úr

ő excellentiájának.

**Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI FELSÉGE ARANYKULCSOS
HIVÉNEK, VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS ÉS STATUS
TANÁCSOSÁNAK,**

**A' MAGYAR TUDOS TÁRSASÁG ELSŐ ELNÖKÉNEK,
A' BAJOR TUDOMÁNYOS ACADEMIA**

**ÉS A' KOPPENHÁGAI ÉSZAKI RÉGISÉGEK TÁRSASÁGA
LEVELEZŐ TAGJÁNAK,**

**SZABOLCSMEGYE FŐISPÁNJÁNAK
AZ ERDÉLYI EV. REF. STATUS ELNÖHÉNEK
MINT A' HASZNOS TUDOMÁNYOK-**

nagy pártfogyának.

ajálja alázatos mely tisztelettel
a' Szerző.

AN KIBELI NAGY EGYETEMÉNEK
NAGY KÖNYVTÁRA KIR. PÉNZMŰKÖZMŰSÉGE

SZÉKI GRÓF

TELJES KÖNYVTÁR

é. ex libris

Dr. habil. Tibor Halász, 1911

1911

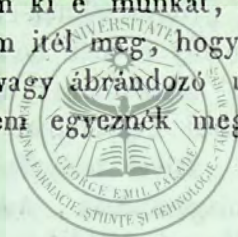
ELŐSZÓ.

Megvallom, nem egyszer voltam olly helyzetben, hogy nem tudtam magam elhatározni, a' tölem néha tanácsot kérő olly betegeknek, kik elvesztették egészségüket fürdők által igyekeztek visszakapni — mellyiket az erdélyiek közül, vagy a' mehádiai fürdőt javasoljam-e? Mivel jól lehet az erdélyi nemes gyógyvizeknek 's fürdőknek tulajdonságaikat némelly orvosi bonczolgatások után ismerem — de a' Mehádianak tökéletes leírását nem bírván, annyival bajosabban tudtam javasolni, meghatározólag — mivel némellyek kik a' mehádiai használták magasztalták, mások ellenben ócsárlották. Ennélfogva 1843-ban arra határoztam magam, hogy személyesen menjek el Mehádiára, az ottani fürdőknek tulajdonságaikat, 's hatáságaikat kitanulni — hová, minekutánna megérkeztem, első gondom volt hogy az ottan 25 évek óta lakó orvos Doctor Martini urat keressem fel, megkérni a' végett, hogy a' maga hosszas évek alatti tapasztalásait velem közölje: a' ki nem csak kéresemet sziveskedett teljesíteni, hanem egyszersmind útmutatásul kezembe adta a' Dr. Schwarzott kiadta illy czimű munkáját.

Die Hercules Bäder bei Mahadia, ein Monographischer Versuch — Wien. 1831.

Melly munkát miután által olvastam, 's abból azok felől, miket tudni óhajtottam, kimerítőleg felvilágosodtam, azonnal elhatároztam magam, hogy azt hasznos tartalmáért anyanyelvünken is kiadjam, hogy annak útmutatása szerént, nemcsak az olly orvosok, kik előtt azon munka ismeretlen, hanem a' nemorvosok is tudhassák magokat miként alkalmaztassák.

Egyszersmind az ollyak kedvökért, kik a' nevezetességeknek szemlélgetésében gyönyörködnek — azt is, mit, és hol láttam méltókat, elősoroltam. E' tekintetből, mint hogy nem irodalmi viszketegségből dolgoztam ki e' munkát, remélem az olvasó közönség nem ítél meg, hogy ha nem a' mostani regényes, vagy ábrándozó új szellemben írtam, mi úgy sem egyeznék meg az orvosi tárgyról irattal.

FOGLALAT.

Első szakasz. **Lap.**

Utazási észrevételek Hunyadmegyén 's Mehádián keresztül Drenkovaig. - - - - - 1.

Második szakasz.

Bánság és az abhani Herculesfürdő történetrajza 19.

Harmadik szakasz.

Táj és természettani leírása a' Mehádiafürdőnek

1. Cserna völgye. - - - - - 45.

2. A' fürdő völgye. - - - - - 46.

A' fürdő környéke természet-leírata, földészeti és kövészettani megjegyzések. - - - - - 48.

Növénytan. - - - - - 52.

Allattan. Bogarakról. - - - - - 55.

Csernabeli halak. - - - - - 57.

Csúszó mászó állatok. - - - - - 57.

Madarak. - - - - - ; - - - - - 58.

Szoptatos állatok. - - - - - 59.

A' fürdő helye és rajta levő épületekről. - - - - - 59.

Séta helyek és azok környéki. - - - - - 72.

2. A' Hercules fürdőhez. - - - - - 75.

3. A' tolvajbarlanghoz. - - - - - 74.

4. A' Hercules gőzbarlang keményéhez. - - - - - 76.

5. A' vizszoroshoz. - - - - - 77.

6. A' vizeséshez. - - - - - 77.

7. A' vizesés melletti rétecske - - - - - 78.

8. A' gr. Lázár fillegóriája. - - - - - 78.

9. A' mészkemenczékhez. - - - - - 79.

10. Az örvonalokhoz. - - - - - 79.

11. A' meleg vízforrás eséséhez. - - - - - 80.

12. A' Szemfürdő és Sesinhez. - - - - - 80.

13. A' Szigethez. - - - - - 81.

14. A' pecsenyicskai hidhoz. - - - - - 81.

15. A' Ferenczfürdővel szembe levő telep — és Bridel. - - - - - 82.

16. A' Tököli-féle mulató. - - - - - 83.

17. A' majorház. - - - - - 83.

18. Pecsenyicskára. - - - - - 84.

19. A' Damoklet hegyére. - - - - - 85.

20. Mehádiára és az ottani vizeséshez. - - - - - 88.

21. A' hajdoni vízvezetők maradványihoz. 88.

22. Uj-orsova. - - - - - 90.

23. Ó vagy török Orsova. - - - - - 92.

24. Az Alion hegyé. - - - - - 99.

25. A' supaneki veszteglő. - - - - - 99.

26. A' Veteranibarlang, hajdon Piskabora. 100.

27. Drenkova. - - - - - 103.

28. A' Tráján táblája. - - - - -	107.
A' Méhádiai fürdők völgyének éghajlata, és az egészségre befolyhatósága. - - - - -	108.
Fürdői multságok. - - - - -	111.
Egészséget tárgyazó policiai intézetek. - - - - -	113.
Fürdőhelyét 's fürdőket tárgyazó szabályok. - - - - -	113.
A' helybeli orvos kötelességei. - - - - -	117.
A' felügyelő és szolgálatbeli személyek. - - - - -	118.
A' szállásló vendégek lakjai és épületek. - - - - -	118.
A fürdőhelyen teendő költségek. - - - - -	120.
Fürdők árszabása. - - - - -	121.
Egyéb szükségesek kielégítése. - - - - -	121.

Negyedik szakasz.

A' fürdők természettanja földvizsgálati vélekedés ezen érczes fürdők eredete felől. - - - - -	122.
A' Herculesfürdők hegytanja. - - - - -	125.
1. A' Herculesfürdő. - - - - -	125.
2. A' Károlyfürdő. - - - - -	126.
3. A' Lajosfürdő. - - - - -	126.
4. Károlinafürdő. - - - - -	126.
5. Császárfürdő. - - - - -	127.
6. Ferdinándfürdő. - - - - -	128.
7. Szemfürdő. - - - - -	130.
8. Ferenczfürdő. - - - - -	130.
9. A' Józseffürdő. - - - - -	131.

Phisikai és vegytani vizsgálata ezen érczes vizeknek	131.
Ezen érczes vizeknek vegytani kifejléseik érteke.	136.

Ötödik szakasz.

A' fürdőkről 's azokali gyógymodról általánosán.	139.
--	------

Hatodik szakasz.

A' Méhádiaifürdők gyógyereje és az azok által meggyógyult nyavalyák nemei. - - - - -	157.
Elősorolása a' méhádiai fürdőket 1811-től 1844-ig látogatták betegek számának. - - - - -	166.
Elősorlása a' Méhádián előfordult eseteknek, 's aban meggyógyult nyavalyák példái. - - - - -	168.

Hetedik szakasz.

A' méhádiai fürdők mimoddali használásáról. - - - - -	177.
Fürdést illető rendszabás a' Hercules Károly-Lajos Károlina-Szem-Ferenc-és Józseffürdökre nézve. - - - - -	180.
Fürdés politicalai rendszabályai. - - - - -	181.
A' fürdön meddig mulatás iránti vélemény. - - - - -	183.
A' fürdővizzeli csaptatás. - - - - -	185.
A' nedves és száraz gőzfürdő. - - - - -	186.
A' vizival. - - - - -	187.
A' fürdés ideje alatt történni szokott esetek. - - - - -	188.
A' kiállott fürdés utáni alkalmazkodás. - - - - -	190.

Első szakasz.

Útazási észrevételek Hunyadmegyén 's Mehádián keresztül Drenkováig.

Minekelötte az útzó Mehádiára érkezik, vagy onnat visszatér, — méltán megérdemli, hogy a' Hunyadmegyében találtató nevezetességeket megtekintse, és pedig Déván a' Decebal által K. sz. után 101 és 107 között építetett várat, mint hazánkban a' legrégibbet, mellynek eredete történetét, 's nevezetességeit ezennel röviden közleni szükségesnek tartottam, azokra nézt, kik azzal nem ismeretesek.

Déva, mezőváros és *pura fiscalitás*, hová Decebal dacusok királya, midön öt Trajan megálázni készült, maga bátorságosítása végett, a' fennemlitett évek alatt, a' város északnyugoti szélén eső száz egy néhány ölmagasságu porfir kőhegy tejére építetett várat — 's az ő nevéröl Decebal várának, *Decidavá*-nak nevezték.

A' *dacusok* hadakozó nyugtalan nemzet volt, eleinte Traciát lakván, onnan midön kinyomattak, a' Dunán által költöztek, 's annak északi 's napkeleti részét foglalták el, u. m. Bánátot, Erdélyt, Oláhországot 's Moldovát 's mindeniket Dacia névvel ruházták fel, honnan hol egy hol má-

sik szomszédaikat támadták meg, 's háborgatták kisebb, nagyobb szerencsével, kivált a' rómaiakat Domitian idejéig, kit megvervén adófizetőjöknek tettek, arra is kötelezvén, hogy olly mesterembereket küldjön, kik hadi eszközök 's egyebeknek készítésökre alkalmasok legyenek. Minélfogva ez a' Traján idejéig mind így tartott, 's minthogy akkor is hol Mesiát, hol Pannoniát háborgatták, hol a' római szökevényeket fogadták magokhoz — Traján tetteiket nem szivelhetvén 's nagy kisebbitésnek tartván a' hatalmas római birodalom olly nagy megalázódását, a' dacusok kívánságait megvetette, 's tavasszal 101-ben Rómából elindult 60,000-ból álló sergével, mellyek között volt a' *Minerva* első legioja, az ötödik *Macedonica*, a' hetedik *Claudia* és tizenharmadik *Semica* 10,000-ból álló gárda vagy cohors, nemkülönbén a' bataviai, numidiai lovasok, parittyások, kik között német osztálybeliek is találtattak.

Mellyekkel hogy a' Dunán általmehessen, két hajóhidakat készíttetett, egyikét a' mai *Gradiskánál*, másikat ezen alól napkelet felé 13 geographiai mföldekkel Columbinánál vitette által. Két részre osztotta sergét. A' napnyugoti vagy gradiskain maga Traján vezérlette által, jobbra hagyván a' hegyes tartományokat, mind belebb vonult a' dacusok tartományaiban a' mai *Sáska*, *Oravicza*, *Korosován* által a' Temes és Bisztra vizeinek egyesülésekig, Káránsebes arányában valamivel felebb észak felé, hol a' régi *Tibiscum* volt.

A' második napkeletfeléi hidon keresztül egy alvezére vezette által serge más részét. 's tartott fel a' Cserna vize mellett Mehádia felé, míg *Tibiscumnál* a' mai Kováránál Trajánnal nem egyesült. A' hol egy szorosban olly öldöklő ütközet történt, hogy miatta, midőn a' dacusokat megverték, nem volt elegendő ruhája a' rómaiak-

nak tulajdon katonáik sebeinek békötésére, mire nézt Traján még a' maga ruhaneműit is egybeszaggatta. Azután Tibiscumra rohantak, 's elfoglalták, miért is kénytelenített Decebal Trajánhoz követeket küldeni, hogy őt megbékélésre bírják, de Traján őket meg nem hallgatta, mivel a' Decebal által készített feltételek igen túlságosoknak tetszettek, 's azon kívül még a' Decebal megöletésére is törekedett, minek valóságát a' következő emlékirat bizonyítja.

Fortunae aug. omnipotens ubi eras Rhamnusia
ubi eras,

Quantum abfuit, ne Roma lugeat, sed vivit Trajanus — vel tibi Decebale. Miles Leg. VI et XIII
G. Devoti capitibus.

Más felől Lusius támadta meg szerencsés következással a' dacusokat, ki közel a' Vaskapuhoz egyesült a' Trajánóval, minekutánna a' rettenetes roxolani lovasokat megverte, azután nagy nehézségek között, a' daciai havasokon által a' Bisztra vizéig a' Vaskapu felé vezető úton hatolt elő. A' hol, hogy sergének út nyitassék, újabb ütközet történt, melly szerint viszont a' rómaiak lettek győzedelmesek, a' miért Trajánt akkor hadi népe harmadszor kiáltá ki imperatornak. Azután a' Bisztra vizére egy hidat, mellé egy várat építetett, *pons augusti* nevet kapván, a' görögök *zeugmá*-nak hívták, melly hihető, a' mostani Bauczárnál lehetett, hol keresztül foly a' Bisztra. Innen egyenesen a' dacusok fővárosa, *Sármis* felé vették útjokat, a' mostani Várhelyre, hol a' harmadik 's legöldöklőbb ütközet történt, melly szerint a' dacusok minden nagy magok megeröltetése mellett is megvertettek, 's azért a' havasok közé vonulni kényszerítettek.

Ennek következáseül, a' minden reményétől megfosztatott Decebal kénytelen lett újabban is a-

kármelly föltétel alatt békesség eszközlése végett követeket küldeni, 's magát a' Traján lábai előtt megalázni, kitől csak olly föltétellel nyerte vissza birodalmát, ha minden hadi eszközeit, fegyvereit 's azoknak készítőit, az általszökött rómaiakkal általadja, minden erősegeit lerontatja, 's azon helységeket, melyeket a' rómaiak tőle elfoglaltak, az ő birtokokban minden háborgatás nélkül hagyja — és, ha a' rómaiak szövetségeseiket úgy ellenségeiket is magái gyanánt is tekintendi, 's a' római szökevényeket többé a' maga birodalmába be nem fogadja; valamint szintén kötelességévé tevődött, hogy a' béke megerősítésére a' római senatus megegyezése végett követeket küldjön. Végre is Traján sergét két részre osztotta, az egyiket *Dacicus* név alatt Daciának bánati részében hagyta, másikkal maga tért vissza Rómába, hol győzelmi pompával fogadtatott három évi távolléte után.

E' szerint megfosztatván Decebal birodalma egy részétől kénytelenített magának *Sarmis*-on kívül, más lakohelyről is gondoskodni, a' melly gyanítólag, vagy Kolozsvár, vagy Déva volt, jóllehet *Sarmis*t is visszakapta Trajántól, hihető azon okból, mivel nem képzelte, hogy eltávozása után hátra hagyott hadi népe azt, annak idejében, midőn a' havasokra elszéledt dacusok viszont egybegyűlnek, védni tudná — előre átlátván, hogy ezen béke állandó nem lesz, mivel azt Decebal csak megszorult állapotjában menekülése végett kívánta eszközölni.

E' szerint Erdély, Oláhország, 's Moldova megingt Decebal birtokába maradván, elég módja volt a' birodalombeliekből, 's magához általsalta némelly római szökevényekből újabb serget gyűjteni, szövetségeseiket szerzeni, hadi eszközöket 's erősegeket készíteni — ki midőn végtére észrevette, hogy intézete a' rómaiak előtt titok nem lehet, azokat birodalma szélein lévő erősegekben megtá-

modta, 's Trajánt újabban arra kényszerítette, hogy, csak két évi nyugalma után, viszont — a' mint azt az A alatti táblán 1-ső szám alatt láthatni — Decebalus lealáztatása végett induljon, a' mint 105-nek tavaszán Hadriánt is maga mellé vevén, ki is szállott nagyobb erővel ellene.

Mínt hogy pedig az előbbeni háboru folyamata alatt tapasztalta, milly akadályos őt csak egy oldalról t. i. Vaskapu felől támadni meg, hogy ha másfelől is be nem keríti; — a' már említve volt két hídakon kívül, alól, napkelet felé egy harmadikat is építetett, mellyen a' mostani Oláhországban Dacia Transalpinába vitte által sergét, 's azt egy másikával, hol a' mostani verestoronyi passus, ütven be, egyesítette. Ezen híd Ó-Orsován alól az akkori *Severinum* mostani Szörény és Csernecz között üttetett fel, hol az előtt a' dacusok és és mesiaiak egymáshoz a' Dunán által csak hajókon jártak. E' híd olly nagy vala, hogy akkor egész Európában a' legnagyobbnak tartatott, és Engelhardnak pontos felmérése szerint, a' mint azt mind a' két parton találta köfal maradványaiból kivehette 535 bécsi öl széles — Dio szerint pedig az íveknek egymástoli távolságok általán véve 3034 párisi láb volt, és 20 négy szegletű faragott kőlábakon állott, mindenike 60 római láb vastag volt, egymástól 170 láb távolságra állván, magassága, Dio szerint, a' föld színétől véve 150 római láb, a' mellyet későbbre Hadrián lerontott. Következő volt pedig homlokirata:

Providentia Augusti vere Pontificis, Virtus Romana, quid non domat? sub jugum rapitur et Danubius.

Ennek emlékére öntetett egy ércpénzet gyűjteményem között magam is bírok, mit az első táblán 1-ső szám alatt láthatni, mellynek egyik oldalán a' köhid, rajta győzedelmi szekérben koronás fővel ülve megyen által Traján, a' tulsó ol-

dalon felül egy vár, egészen a' dévaihoz hasonló, melyre a' bőség szarva hajlik, alatta balról egy fegyverhordozó két lovat tart, jobbról Decebal koronázott fővel ereszkedik kardjába, legalól *Occupata Dacia* tisztán olvasható, a' mint azt az *A* alatti táblán 2-dik szám alatt láthatni.

Addig, míg ezen hid készült, hogy a' munka folytathatásában ne akadályoztassanak, a' bánati részt tartó római legiok fedezték a' dolgozókat, vissza vevén az ellenök törő dacusokat. A' mi annyival könnyebben történhetett meg, mivel a' roxolaniak, jázigak, sőt a' dacusoknak is egy része Trajánhoz szegődtek, 's e' szerint, annélkül, hogy Traján mindég személyesen kénytelenített volna jelen lenni, a' duriusoknak is mint a' rómaiak egyik szövetségésének segedelmével Decebalust rövid időn annyira megszorította, hogy ez magát a' havasokra vonni kénytelenített, ki mindazonáltal nem tudhatni mimódon Traján egyik legioja vezérét Longinust elfogván, annak kiváltásával reménylette kedvező föltételekre bírhatni Trajánt. De Longinus magát megégetvén, a' szorongatott Decebalnak egyebet nem volt mit tenni, mint magát hátra, a' hegyeken keresztül erdélyi és oláhországi, napkeleti birodalma részei felé vonni, de ezen céljában az említett hid felépítésével megakadályoztatott, mivel Traján serge nagyobb részét e' hídön által szállítván, a' mostani Oláhországba nyomult, két részre osztván, egyiket a' mostani verestornyai, másikat a' vulkáni szoroson vitte be Erdélybe 's kerítette be Decebal havasos hegyek közé nyílasok, parittyások, 's germaniai könnyű lovasok által, kik félelemtől nem rettegve a' legnagyobb merészséggel mászták meg a' legmeredekebb hegyeket, 's rontották le a' szoros utakat elzáró köfalakat. Miszerint, vég-

re a' hátszegi térre és a' királyi lakváros közelébe vergődtek. Mellyet minthogy a' főbbek többé megmenthetőnek nem véltek, felgyújtották, 's abból kitakarodván a' hegyekre vonultak, miért is a' rómaiaknak aztán csak a' hegyekre vonultakat és az északfelé futó Decebalt kelle üldözniök, a' ki miután magát a' dévai várba vonta, 's onnan is kiszökni kénytelenitetett, midőn látta, hogy utolérték, lováról, mint a' kettős rajzolon ábrázoltatik, leszállván, magát kardjába eresztette, 's megölte. Feje az üldözők által levágtatván, annak jeléül, hogy már Dacia római provincia lett Rómába küldetett. Ezután a' dacusok nagyobb része kegyelem nyerés után, az országban maradt, 's a' rómaiakkal egybeelegyedvén, azok szokásait, nyelvét megtanulta, 's a' szerint egy nemzettelé vált, más része pedig a' Kárpát és Dniesteren tülvándorlott.

Hogy Decébal magát tulajdon keze által ölte legyen meg, a' következő emlékkő is bizonyítja:

Victoris Augusti. Nonne tibi dixi Decebele, funestum est Herculem lacessere. Non recte fecisti, tua ipse quod jaces manu. Sed te utcumque vicit Caesar Tit. Sempron. Augur Augustalis.

Ezen meghódítás után úgy látszik Traján hosszabb ideig mulatott Daciában, mellyben nemcsak országútakat rakatott, minek maradványait Erdély több részein ma is lehet helyenként látni, hanem coloniákat is telepített, azokat *jus italicum*-mal ajándékozván meg. Ezek közül egy volt a' *Colonia Zernenzis* Oláhországban, a' Cserna mellett, más *Ulpia Trajana*, vagy *Sarmisegethusa*, hol most Várhely van, harmadik *Apulum*, hol most Maros Portus, és a' negyedik *Napoka Paralium* Mikeházánál, *Pataccissa*, Radnoth környékén, *Tibiscum* a' Bisztricz és Temes egybeölel-

kezésénél, *Aquae*, a' mostani Kálán, a' Strigy mellett, *Salinae*, Torda, *Auraria*, Zalathna, 's még több nevezetes helységek, mellyeket mind elősorolni, úgy sem tartozik ide, minthogy most is többre terjedtem mint czéлом vala. Ennélfogva legyen tehát elég ennyit emliteni, 's a' várat építette történetről tudni.

Mi magát a' várat illeti, hogy a' rómalakon kül, a' magyarok által lett elfoglaltatásig, minő viszontagságokon ment keresztül, affelől hallgatnak a' történetirók. — De, hogy azután többnyire vajdák és fejedelmek lakták, azt több adatok bizonyítják, azok közül úgy látszik *Gezti Ferencz* volt első, ki azon javított 1587-ben mellyet Bátorhori Zsigmondtól kapott ajándékba, a' dévai uradalommal együtt, mint azt az épületek egyik északra nyíló ajtaja homlokán bevéselt következő irat bizonyítja: Franciscus Gezi de eadem Gezt 1582. Utána 1518-b. Bethlen Gábor a' vár belső kerítéséhez egy kerek bástyát ragasztott, mi úgy látszik, fogház gyanánt szolgált.

Végtere minekutánna Erdély a' felséges Austriai ház kormánya alá jutott, az a' dévai uradalmat 1719-ben gróf Viscontinak adta, de a' vár nélkül, melly már 1719-ben az uradalomtól elválasztván katonai kormány alá adatott, mellyen azután az akkori katonai főkormányzó báró Steinville lgtöbb, leghasznosabb javításokat tétetett. Először is az esővizet felfogó kútat kijavította, mint az a' kútat befoglaló kerítés ajtaja homlokzatába véselt következőkből megtetszik.

Me aedificat Steinvil, illis ut porrigam undam
Vincere qui cupiunt Turcos arcemque tueri.
Fortiter indomitos quoque debellare rebelles.

Máshelyt az északi épület délre álló ajtaja felett:
QVae Tēmpora DestrVXerVnt VLlsses Tran-
sILVanlae

Generals soLerila restaVraVlt.

Ezeken kívül a' vár napkeleti 's nyugoti külső kerületei szegleteire a' város felől eső részen egy-egy ágyuzó bástyát, a' várhegye alját pedig kelet 's észak felől széles és mélyen ásatott 3 sor földsánczokkal kerítette, ugyanottan keletről a' katonák számára kaszamátaikat vagy pinczeházakat, a' tiszték számára emeletes házat, 12 kemenzéssel ellátott sütőt, mellyek most is használatnak, építetett.

Ezen meredek hegy keleti 's északi része még a' vár építetésekor leöntötték kőmorzsalékkal annyira elborítva van, hogy a' miatt hosszudak kekségű alakot kapott, mellyet sűrű bokrok 's számos fák nőttek körül. Van déli oldalán egy darab szőlő ültetvény is. A' várba a' nyugoti első kaputól kezdve körengős úton 856 lépések után lehet érni, a' második kapuig, mellynek előtte álló felvonható hídon keresztül juthatni be a' két udvaru várba, egyikének hossza 20 — szélessége 8 — másikanak 120, szélessége 6 öl. — Van magában az épületben 6 nagy 12 kisebb szoba, egy kápolna, 3 konyha, 2 fegyver — és 1 löportár, 4 istálló, hajdon kertje is volt, mellyet Bethlen Miklós munkájában olvashatni.

Illy állapotban volt a' vár 1800-ig, mignem az ő régiségét meg irigylette erdélyi akkori főhadvezér Mitrovszky a' felséges udvarhoz tett értesítő tudósítása következtül, hogy az a' mostani hadi fogások ellen haszonvehetetlen, sőt káros, nem érdemli, hogy annak további fentartása végett költsenek, olly feltétellel rendeltetett eladatni, hogy abból a' megvevő minden használhatókat elhordasson, lakásul ne használja. Árverés útján néhai Pogány Franciska kisasszony 150 banco forinton vevén meg, annak kapuit, ajtait, ablakait, 's minden használhatókat leszedetvén elhordatta, 's így minden ékességeitől

megfosztatva, az addigi katonai örökös is megszünt, elhordván belőle az ágyukat, golyókat, hadi fegyvereket, 's régiségeket, árvaságra jutva, mindenek szabad kényeül tétetett ki. Melly számközlést érdemlő állapotjában a' régiségek érdemét becsülni nem tudók pusztító kezeik miatt addig szenvedett; míg végtére egy olly védangyalarra nem talált, a' ki annak régisége érdemeit elismerte. Ugyanis hogy végképp el ne pusztuljon, Károlina Augusta császárnő 1817-ben Déván jártakor felséges férjétől ki eszközlötte, hogy annak további rontását eltiltsa, 's egyszersmind kegyelmesen rendelkezék, hogy újból felépíttessék, mire pénzbeli segedelem gyűjtését is kegyeskedett ajánlani. Ennek következtül katonai mérnököket küldöttek költségterv készítése végett, a' kik azzal, hogy munkálkodásaikat bevégezték 's készített terveiket bemutatták, felsőbb helyen helybenhagyatott kijavítása 1829-ben munkába is vevődött, olly formálag, hogy minden évben csak egy egy része igazíttassék ki. Miszerint már az egész épület befedődött, minden szobák lakhatókká tétetődtek, ajtók, ablakok, kapu, hid, szóval mindenek jó állapotba helyeződtek, a' várat körző falak kijavítottak, úgy annyira, hogy most csak még az északi részen áll egy darab köfalrész leomolva.

A' várban most egy sánczkáplár, naponként egymást felváltó 7 örökdő katonákkal lakik, kiknek felügyelőjök egy, a' váralatti sáncz épületében lakó kormányzó, nyugalmazott kapitány.

A' váron kívül megtekintést érdemel a' reform. templom. Melly déli fala külső oldalában helyezett kőtábla bizonyítása szerint 1109-ben épült, János mester, Joannes magister által, de az ki volt, nem tudatik. Ezen templomban több nevezetes személyek vannak eltemetve, az ottani

slrkövek bizonyítása szerint. Kik közül említendő alvajda *Dobó Domokosnő* Bajoni Klára, ki 1544-holt meg, a' *Sándor Andrásé*, ki híveivel egyszerre lett reformatussá, azutáni superintendensé, megholt 1578-ben, *Sulyok Zsófiáé*, Sulyok István leányáé, ki Kendi Klárától, Kende bán leányától született, 's Gezti István özvegye, Gezti Ferencznek édes anyja volt, megholt 1590-ben, a' negyedik emlékköben többen foglalvák, mellyet a' nagyemlékezetű országunk volt kormányozója losonczy gróf Bánfi György ő excellenciája emeltetett néhai szülői és testvérei emlékezetére, a' mint ez az alább leirtból megtetszik.

P. P. M. M.

Ill. l. báró Barcsai de Baresa Incl. Comiti Zaránd supremi Comitiss Anno 1752. die 20 Augusti.

Hujusque conjugis Ill. Lib. bar. Sarae Naláczy. Anno 1761. die 24 Maji supremum obientium, Avorum pientissimorum, horum filiae Excell. Lib. bar. Agnetae Barcsai et Comitis Dionisii Bánfi Lib. Bar. de Losoncz conjugis. Anno 1782 die 20 Junii vita sanctae Matris optimae.

Et comitis Georgii Bánfi de Losoncz 1754 die 26-a Maji praematura fato erepti fratris desideratissimi hic quiescentium amore perennii memores, nepotes, proles, Germani, cum Gregorius Bánfi L. báró de Losoncz Gubernator Transilvaniae et Comes Agneta Bánfi, hujus soror Excell. Comitis Joannis Eszterházi de Galanta Consors H. M. — P. P. 1817.

Ezen kül megtekintést érdemel a' várostól fél-órányira a' déli részen levő rómaiaktól miveltetett gránit kőbánya, mellyet most is *Petroszának* híznak, 's hol több darab 5 láb magas, 4 láb szélességű kerek oszlopok, egy öl széles egy láb vastagságú kerek kőtáblák találatnak, mellyek a' mon-

da szerint arra voltak intézve, hogy azokból a Maroson által köoszlopokon álló hidat építsenek. Ezeken kívül keletre fertály órányira van a *horgosi ércztörő malom*, mellyben a dévai rézbányából ásott köveket törik, 's belőlök mesterséges gép által az aranyat külön választják.

Vajdahunyadra menve, megérdemli, hogy ottan a nagy hős, Hunyadi János által 1452-ben épített külsőleg goth izletű vár megtekintessék, az abban levő 3 veres márvány oszlopokon álló ország gyölési teremmel együtt, melly oszlopok egyikén olvasható:

Hoc opus fecit fieri

Joannes Hunyadi

Regni Hung. gubernator

Anno Dni. 1452. — A terem most

vastár gyanánt használtatik; szegény Hunyadi, hogy ha ezt előre tudta volna! . . . Ezen felül van fertálynyira a Salasd vizén egy vasverő. De, hogy ha valaki azt is látni akarja, hogy olvasztják a vasat, szánjon el még egy napot, 's menjen el Zalacson keresztül *Kaszabányára*, hol más vasverő, onnan *Limpertre*, hol vasolvasztó kemence van, azon hengeres fúvóval együtt, melly mostani kir. kincstári tanácsos Debreczeni hazánkfia talál-mánya. Itten minden alaku, kisebb nagyobb kemenczéket, edényeket, 's különbféle kezeléseit lehet látni. Továbbá innen lóháton vagy gyalog a félórányi Gyalárra menni igen ajánlatos, hol a vaskövet ássák, mit, ha gyújtott szalmakévékkel, vagy fáklyákkal megvilágítanak, lehetetlen azon meglepő 's gyönyörű tüneményt képzelni, mellyet abban a fekete gyászos színű oszlopok 's folyósók, a mélység és magasság közt okoznak.

Hátszeg vidékére menve Hunyadról, ha a szilvási tetőről jobbra kíván az utazó *felső Szil-*

vásra térni, a' falun felül esik fertályórára egy erdőeske, mellyben egy monostor, benne egy oláhországi, Mózes nevű vajdának leánya van eltemetve, kinek azt emlékére építette, e' felirattal: *Számfira, Ducis Moisie filia.*

Innét akár Hátszegre mehetni, ki a' vidék keleti részén levő ritkaságokat is meg akarja tekinteni, mint, a' *ponori barlangban* a' nagy vizesést, a' *csetatye Boli-ban* levő természet ritkasági mivét, a' rajta keresztül folyó pizstrángos vízzel, a' *vulkani passust*, mellynek tetejéről az 3 órára eső oláhországi Tirusily nevű mezővárost, sőt jobbra a' Dunát is láthatni. Vissza térve onnat Fehérvizen felül a' *pesteréi* hasonlólag vizeses barlangot, melly, hogy valaha rejthely is lehetett, méltán lehet gyanítani, mivel abban mesterséges köfal is van.

Akár lehet Szilváson keresztül a' Vaskapunak tartva, *Alsó Farkadinra* menni, hol megtekintést érdemel megyénk főispánya méltóságos Nopcsa László úrnak udvarában, mostani Várhely hajdon Sarmis omladékaiból kiasott 's egybegyűjtött emlékek kövekből izletesen összerakott udvarházának tornáczhomlokzata, mellyen sok a' rómaiakat illető adatok tállatnak.

Demsus, Farkadintól délnyugot felé egy óra, hol egy hajdoni római Mausoleum, mostan oláh templom van, hol több nevezetes római családok lehettek eltemetve, az ottan fennálló oszlopok bizonyossága szerint, mellyekre az áldozó kémény emeltetett, úgy mint a' *Longinus, Octavius* és *Flaviusé*félék. Ezekon kívül láthatni ottan a' templom déli oldalához ragasztva, régi alakjában, azon ólat, mellyben az áldozatra szánt barmokat tartották. Továbbá

A' templom déli oldalán belőlről — ki, annak pítvarába szolgáló azon lyukacsát, mellyen, mit

az oraculum jövedült, megérteni lehetett. Csak kár, hogy ezen templom kéményének teteje, mely torony formálag van felvive, omladozni kezdett. De azt kijavítani főispányunk már czélba vette, mint egyik odavaló birtokos, és a' néhai gubernátor gr. Kornis János és generalis Gyulai Albert ő excellentiájok e' czélra adott adományait nagy részén tulajdonából pótolja, mire nézt már a' költségbeli tervet is elkészítette — melly szerint az oláhok számára, ettől külön más templom fog építeni, még ezen folyó 1844-ik évben, 's aztán azon régiség csak az ollyokban gyönyörködőkert fog fenntartatni. — Van kivüle még, a' falu déli szélén egy dombocskán mintegy másfél öl magaságu kerek $\frac{1}{2}$ öl vastagságú oszlop, felül négy szeg, mindenik oldalában egy vakablakkal ellátva, mellyekbe táblák lehettek helyeztetve, útmutatóul szolgálók, az arany, ezüst municipiumokba. — Van itten Lukács Ferencz urnak is egy czukorgyára.

Várhely, Demstushoz egy óra, a' hajdani dacusok Sarmira, a' rómaiak *Ulpia Trajánája*, hol az omladékok halmai közül sok szobrokat, emlékoszlopokat, köveket 's egyéb régiségeket ásnak ki. Csak kár, hogy az ollyakat találó és becsülni nem tudó oláhok mésznek kiögetni egybetörök, nehogy, a' mi szokás, földes uraik tőlük ingyen elvegyék, melly fukarságaik nem csak a' jelen, hanem az utókornak is historiai adatok tekintetében felette sok kárt okoznak. Azért nagyon kár, hogy egy archeologiai társaság nem állt össze az ilyenek gondos kiásatása végett. — Itten találtak volt azon két szobákat is, mellyekben mozaikból kirakva a' trójai háboruban megöletett Hector holttestét atyja Priamus a' trónon ülő Achillestől térdelve kéri ki, a' más szobában Páris, midőn három istennő közül az aranyalmát Venusnak oda itélé, mindenik-

nek neve lába alatt, görögül, tisztán olvasható volt. Ez ábrázolatok ezelőtt csak néhány évekkel is olly épen voltak, mintha akkor készültek volna. De nem rég a' tulajdonos nő gondviseletlensége mián, ki azt senkinek másnak, kí annak becsét inkább tudta volna kevés költséggel fenntartani, által nem engedte, most annyira elromlott, hogy abból már csak helyen helyenként van még egy egy darabka. Mert a' fedlezet megbomladozván, azon által eső, hó beesvén a' mozaikat felhójjasztotta, az épület' fából rakott fala is megromladozván minthogy biztos felügyelővel ellátva nem volt, azon mindenek szabadon kí és be jártak, 's tettszések szerint a' mozaikokból darabokat szakgattak fel és hordottak szerte — végre sertések által is úgy felturatott, hogy most csak annak megtekintése végett oda utazni hasztalan vágy lenne. 'S az utazó, kia' vidék természet és mester remekeit láthatta, ez egyet bizonyval nem látandja többé. Csak is egy év, 's kérdeni fogja, hol van az annyira magasztalt és kedvelt mozaik? 's a' vezető egy marbákkal és sertésekkel tele akolba vezetendi, hol fájdalom fogja el lelkét, mert csak képzeletben látja azt, mit más azelőtt szemével láthatott 's ohajtani fogja, bár azt mit még a' természet olly sok századokon keresztül elrejtve, kebelében tartott 's végtére a' szép és remeket kedvellőknek kitárt, nem önkényének feláldozó, hanem nemtői kezekre juttassa az ég! — Ezen kívül lehet ottan látni az amphitheatrum' helyét, és egy épségben megmaradott boltozatos pinczét is.

Malomvíz, Várhelytől keletre egy órányi távolságra, a' délre fekvő havas aljában van, hol a' b. Jósika Miklós által Zolyomi czímű regényében említett Koleczvárat megtekinteni érdemes. A' havasaljában magas köcsupra van építve, mellyből az alatta folyó Sebes vizébe alá tnkintve, borzadás

lepi meg a' szemlélőt, más felől gyönyörködtető, ha szélyeltekint, 's mintegy lábai alatt látja a' szélesen elterült mindenfelől magas hegyekkel kerített sok falvas tért.

Koleczváron kívül, mellynek leírásába nem ereszkedem, mindjárt alatta, a' folyóviz nyugoti partján van egy felhagyott boltozatos 3 öl hosszú 2 öl szélességű kápolnácska, mellyben nyárban a' nap heve ellen marhák szoktak vonulni. Belső falán a' következőket olvasni:

Tobias Dècsi de Boronya hic fuit Pedagog Nicolai Kendefi 1592.

Joannes N. Décsi Pedagog Michael Nicolai Kendefi 1692.

1707 vero minister Dei in Kolez Pedagog Ladis Kendefi.

Ezek szerint azt lehet következtetni, hogy Koleczvára 1707-ig lakható volt, mi most annyira össze van rombolva, hogy minő osztályu volt, bajos elhatározni. Hogy az említett kápolna az ó hitűeké, bizonyítja a' falon levő görög szentek sora.

Az elősoroltaknak megtekintése után Várhelyen keresztül, Mehádia felé folytatva az utat, még két, Hunyadmegyéhez tartozó helységekben kell keresztül menni, mi közben egy hegyre napnyugot felé felvergődve az úgynevezett vaskapui szoros éretik el, mellynek tetején jobbról egy őrház van, az ottan örökös szélbeli katonák számára. Ezen túl a' Bisztra vize melletti völgyben *Bukovafalva* egy meglehetősen vendéglővel, még tovább fél órányi távolságra *Bauczár*, hol több meglehetősen vendéglők vannak, mellyekben jutalmas áron kaphatni a' megkívántatokat. Mind a' két helységben több deszkafűrész-malmok 's lakosai deszka, zsendely, 's egyéb faedényekkel üznek bánatban kereskedést. Ézentúl fertály óra mulva é-

retik el *Márğa*, melly első falu az Erdélybe rugó bánságban; hol egy vámház is van, 's mellette hasonló nevű viz foly. Itten már mind a' két felől cseresznyefákkal ültetett, jó móddal kikövezett úton haladhatni egy órát, miután

Vaszlóra érődik el. Itten is egy meglehetősen vendéglő. A' rajta keresztül menő út két felé oszlik, az egyenes Káránsebes felé, a' jobbról észak felé tartó

Ruszbergre vezet, hol sok nevezetes bányászati mestermiveket szemlélhetni a' Hofmanak olom és vasbányájokban, mellyekben olmat, vasat olvasztanak, vernek;—különböző alaku kemenczéket, vasedényeket, hidakat öntenek, 's más erőműveket készítenek. Az olomból olvasztás közben aranyat, ezüstet és glitet (mauripigmentu) választanak. Van itten egy srét öntő mivhely is a' viz partja melletti magas domb tetején, mellyből az ottan olvasztott olmat, a' folyóviz fenekéig leeresztett csatornán a' vízbe öntik, mi a' lezuhanás közben kis és nagyobb részekre szakadozva, posta vagy srétekké lesz. A' vízben kihülések után, kiszedik, 's mesterségesen készített kisebb nagyobb lyuku drot rostatáblán átbocsátva rendszerezik. Aztán egy hengeres átalagba töltvén forgatás által egymást sorolva, megtisztítják. — Viszsa a' vaszlóvai országútba kitérve, Káránsebes felé első falu.

Krecsna, tul rajta *Ohába Bisztra*, mellyben a' falú keleti végén vámház és Hofmanék a' falú északi szélén vasatnyújtó hengeres gyárok van. Tul *Czimboka*, *Obresa*, *Jász* helységeket hátrahagyva

Káránsebes éretik, hol érdemes megtekinteni az ottani szélbeli ezred katonanevendékek mathematicai intézetét, mellybe minden vallás különbség nélkül, mindenek felvétetnek, kiknek tehetségek van magok költségöken élelmek 's ruházatjok

felől gondoskodni. Szállást ingyen kapva taníttatnak. A' katonatisztek gyermekei közül sokan fundatiót kapnak. Honnat, miután 3 évig cursusaikat elvégezték, többire különböző ezredekhez mint cadéto-
 tok vagy mint tisztek mennek. Az ezen intézetben tanulóokra azon haszon háramlik, hogy ha magok viselete azután is ajánló, az előléptetésben hamarabb részesednek. Ide, mondják, hogy lett volna számüzetve Ovid, ki verseiben panaszkodva kiáltott fel: *O mihi cara sedes!*... Káránsebestől ki, Mehadia felé menve, most is mutatnak balra mint egy fél mértföldnyi távolra lévő hegyen egy torony forma épületet, mellyben, hogy Ovidius lakott volna, állítják.

Káránsebesből kiindulva, jobbról az út mellett eső mértföldet mutató egy öl magas négy szegletre faragott piramis alakú követ láthatni, melly be metszve van, hogy onnat Mehádiáig hány állomás vagy on, balról pedig minden fél mértföldre, jóízletű, kőből épült úttakarítók őrháza, illy homlokirattal: *Strasseneureimer Nro*... kiknek kötelességökben áll az út melletti apró porondhalomokból, a' szekerek által felvágott utat kijavítani, 's arra ügyelni, hogy az út mellett kétfelől ültetett fákat, az utazók vagy mások ki ne vagdalják, mellyeknek árnyaikban hogy a' nyári hév ellen oltalmaztatva, nemesak kényelmesen lehet utazni, hanem egyszersmind a' szegényebb sorsu utazókat gyümölcsseikkel is táplálják, valamint szintén a' széles útsánczban termő füven marháikat legeltetik. Tul Káránsebesen első falu *Bukin*, tovább *Korpa*, *Valyisora*, *Zlatina*, *Szadova*, *Armenyis*, *Teregova*, hol az utazók delelni vagy meghalni szoktak. Csak kár, hogy vendéglője számítását egyes helyett három rovatu krétával készíti. Ezen tul *Dumásnyek*, *Kornya*, *Mehadika*,

Plugova, Mehadia, Pecsenyicska és az *Hercules* fürdő — mellynek leírása következik.

Második szakasz.

Bánságnak és az abbani Herculesfürdőnek történeti rajza.

A' *dacus* egy pallérozatlan rabló 's hadakozó nemzet lévén, ki a' romaiaknak, mint szomszédjának birodalmába gyakori beütésével sok károkat 's alkalmatlanságokat okozott, a' mint már előbb megmutattam — még a' következők megjegyzendők: — Cäsar már 14-ben Krisztus születése után kénytelenítetett *Segestrumba* a' felölöki birodalma szélére a' maga *praesidialis* legioját telepíteni. Utánna pedig 90-ig változó szerenésével folytatodtak némelly ütközetek a' *Tiberius, Caligula, Claudius, Nero, Galba, Otho, Vitellius, Vespasian* és *Titus* uralkodásaik alatt *Domitian* ideéig, kinek a' dacusok királya *Dorpero* két rendben megvervén sergét, olly gyalázatos békeség eszközlésére kényszerítette, hogy annak következéséül a' dacusoknak a' romaik magokat adót fizetni kötelezték.

98-ban a' Nerva halála után Trajan választatván császárrá, azonnal minden igyekezetét arra fordította, hogy a' lealázott romai sas szárnyát ismét felemelhesse, — mire nézt 101-ben még addig ismeretlen vagy járatlan havasokon legioit által vezetvén Decebal a' *Dorpero* következőjét egyetlen ütközet által, a' mint már előbb körülalásosan eléadatott, magát megalázó békeség elfogadására kényszerítette. Melly megaláztatását Decebal megemészteni nem tudván, két évvel mulva,

minden hadi népét egybegyűjtván. Tráján ellen szállott, ki őt másodszor is megvervén, elfoglalta fővárosát, Sarmist, mellynek *Ulpia Trajana* nevet adott. A' Decebal önmaga meggyilkolása után egész Dacia romai birodalomná válván, *Dacia Augusta* nevet kapott, melly 3 provinciákra osztatott, *Dacia mediterranea* Erdély —, *Dacia Transalpina* oláh 's moldvaország —, *Dacia ripensis* az egész banság —, melly utolsó, mivel a' Duna 's Tisza által volt kerítve, kapta nevezetét.

Ezen rövid rajzot csak a' banság történetére nézve említettem megújítva, mellyből lánczszemként foly egymás után érte viszontagsága a' 19-ik századig.

Dacia elfoglalása 's megalázva tarthatásáért abba 3 legiok telepítettek — mellyek közül az 3-ik Oláhországba Cserneczre szállitodott, mellynek környékéhez tartozott a' fürdő környéke is. Ezeken kül coloniák is küldettek, mellynek egyike *ad aquas Herculi sacras*, a' Cserna vize mellett terjedt el.

És mivel fenn a' történetirok sehol sem említik, sem kiásott épületek maradványai, szobrok, kövek, sem pénzek olyasra nem mutatnak, hogy a' dacusok a' mehadiai fürdöket használták, vagy a' körül valamit építettek volna, mint a' kiknek pallérozott izlések sem volt — méltán lehet gyanítani, hogy a' mehadiai fürdök a' romaiak által csak Trajan alatt kezdődtek használtatni, 's közhasznuvá tevődven, azokat épületekkel elláttatni, 's az ottan felállították Hercules szobráról (lásd a' munka elején) Hercules nevezetet adni, mint a' kik minden meleg fürdöket Herculesnek szokták tiszteletére elnevezni.

Hogy a' Trajan uralkodása után is 117-től 186-ig *Hadrian, Antonius Pius, Marc Aurelig* mind inkább virágzott Roma, kétséget nem szen-

ved, valamint az sem, hogy az addigi Róma az utosónak uralkodása alatt hanyatlani kezdett, kivált a' 193-ban történt *Commodus* halála után, midőn 263 ig majd a' praetorianusok majd a' legiok adták az uralkodást a' többet ígérőknek, a' *Lucinius Gallienus* idejéig, ki alatt minden kormányzóknak ugyan annyi caesaroknak tartották magokat. Melly egyenletlenségeik közben a' fekete tenger mellől 's afiai kaukaz hegyei közül különböző idegen nemzetek vonulván a' római birodalomba, abban rablói pusztításokat kezdettek elkövetni, különösen a' gothok Daciában, mind addig, valamig őket

269-ben *Claudius Aurel* egy nagyon öldöklő ütközet után korlátok közé nem szorította, kinek 274-ben történt halála után *Domitian* következett, a' ki jöllehet minden a' római birodalomból elfoglalt részeket visszafoglalt, még is állallotta, hogy lehetetlen Daciát megtarthatnia, miért abból coloniáit 's hadi népeit *Mesiába* költöztette. Minélfogva Dacia szabad rablásul 's pusztításul tétetett-ki a' keleti 's északi gothoknak, gepidáknak, vandalok 's más csoportos nemzeteknek, kik a' mivelődés minden miveit úgy a' *Hercules* firdöbelieket is elpusztították

332-ben visszafoglalta ugyan a' nagy *Constantin* a' Nicopolisnál történt ütközetkori győzelme által Daciát, de akkor azt a' legmostohább 's szánakodást érdemlő állapotban találta, mi után nem jutott annyi ideje, hogy azt, mit a' hosszú soru évek alatt a' durva kezek, időviszontagságai, szél, eső, hó, özön, köszikla leszakadások, földrázkodások egyberontottak helyre állithassa, és azon *classicus* földnek, melly *Hercules Hygea* és *Aesculap*nak volt szentelve, előbbi fényt visszaadhassa.

375-ben a' népvándorlás által egész Európát

nagy megzavarodás és pusztítás érte, melly mivel nem czélom, tárgyalását elmellőzöm, 's csak a' bánságot közelbról érdeklő nevezetesbeit említem, melly a' keleti biralom hanyatlásával, részszerint nevét vesztette, részint feldaraboltatott, 's más környékekkel egyesítetett.

395-ben Atila elfoglalta mindenféle félelmet terjesztő hadinépével *Mesiát*, *Traciát*, és *Dáciát*, mellyből már 375-ben a' lakosok nagyobb része kitakarodott volt. Hódító erejét *Illirián* 's *Pannonián* által *Constantinápolyig* terjesztette, a' midőn a' gyenge kormányon álló Theodosius birodalma egy részét elfoglalta, 's a' szerint a' vitéz hunnok lettek a' Hercules forrás parancsolói. De az Atila 451-ben történt halála után ismét az ő két fiainak egyenlenségök miatt birodalma a' mindenféle terjedő gepidák hatalmába esett.

555-ben a' gepidák is kiűzettek a' longobardok által, kiknek királya *Albion* az avarokkal egyesülvén, *Dáciát* az utósoknak engedte, kik aztán elfoglalták rendre *Dalmátiát*, *Kroaciát*, *Karintiát*, *Stiriát*, *Austriát*, *Cseh*, *Magyar*, *Erdély* és *Oroszországot*, *Slavoniát*, *Bánátot*, *Bosniát*, *Moldovát*, *europai tatárországot*. A' kik több helyeken a' környékeket felhalmozták, föld sánczokkal kerítették, hogy védfalakúl szolgáljanak 's *ringi*, *agani* és *circulinak* nevezték. Összesen ilyen 9 volt, 7 a' Tisza és Maros között, egy *Temesvár* körül és a' 9-k Erdélyben, a' mellyek *hagias honnonak* is hivattak, a' mostaniak által pedig *romai sánczoknak* tartatnak.

790-ben minekutánna az avarok *Dáciát* 200 évekig birták a' nagy hatalmu *Károly* említett sánczaikat elrontotta 's őket a' Tiszán túl, *Pannoniából* kikergette. Mi után a' frank kormány alatt nyugodalmasabban élhettek volna a' *daciabeliek*, hogy ha őket 796-ban a' *morva szláv törzsök*ük

's azok szövetségesei, a' pecsenyék újból semmivé nem tették volna — de majd ismét

889-ben az ural 's kaukaz hegyei közül a' magyarok a' kárpát hegyein által, egész Magyar 's Erdélyországot elfoglalták, az abban találtak apró királyságokkal együtt, mellyek részint romai coloniák, gothok, 's avarokból állottak, 's lakóikat jobbágyaikká tették. Azután minthogy nyughatlan nemzet volt 's hozzá téve hadakozó, hatalmát mind inkább terjesztette, míg Geiza király alatt szelidebbek nem lettek, ki, fiával Istvánnal keresztényekké lett 's olasz 's német országból jötteket telepített, hozatván be különböző tanítókat, papokat, és mindenféle mesterembereket.

1000-ben István király volt első, ki Magyar és Erdélyországot grófságokra (Comitatus) most vármegyékre osztotta, mindeniknek egy egy előjárót (Comest, mostan Főispány) rendelt, Bánság is Tömösmegyéhez tartozván.

1222-ben 21-ik Andrást a' Cserna és Olt vizek közötti részt új provinciává változtatta *Serviai bánság* név alatt.

1241-től 1243-ig Magyarországot és a' bánságot a' legnagyobb pusztulás érte, a' mongolok abhani beütések által, negyedik Béla uralkodása idejében. A' ki minekutánna azoktól megmenekedett, minden igyekezetét arra fordította, hogy birodalma határszéleit a' berohanó ellenségek ellen bátorságba helyeztesse, megerősítse. Miért Mehadián, Káránsebesen és Lugoson várat építtetett. De minden illyetén atyai gondoskodásai sem voltak elegendők, megakadályoztatni a' hazát fenyegető veszedelemtől, egy felől a' föld népe közötti egyenetlenség, másfelől az oriás lépésekkel egész Európát veszéllyel fenyegető ozmanok kiterjedése miatt, kik Magyarország és a' bánságban sok károkat tettek.

1361-ben I Amurát elfoglalván Adrinapolyt, lakását abban megfészkelte, honnan a' serviaiak fejdeme, Lázár ellen ment, de ettől az ütközetben elejtetvén, azért fia I Bajazet vette kezében a' boszuállás fegyverét. El is foglalta *Sirmiumat*, *Oláhországot*, *Dalmatiát*, *Kolumbatiát*, *Szemendriát*, *Belgradot* 's *Nicapolisnál* 1396-ban megvervén a' magyarokat *Bolgárországot* is magáévá tette, sőt Bajazet megverettetése 's halála után sem szüntenek meg Serviát Oláhországot, Erdélyt 's a' bánatot 1442-ig háborgatni.

1443-ban a' hon győzhetlen nagy hőse Hunyadi János lépven fel ellenek november 3-kán Bolgárhonban Niszánál, a' natoliai basa által vezérelt törökök közül 20,000-et levág, magát a' basát is elfogván. A' törököket hatszor verte meg aztán még

1444-b a' tömösvári erőseget építette, de a' kinek addigi győzedelmeit a' Varna alatti Ulászló eleste semmivé tette.

1453-ban Konstantinápolynek II-dik Mahomed által történt elfoglalása Magyar, Erdélyország 's bánságra szinte 300 évekig tartó veszedelmet 's pusztulást hozott, mit 1457-ben a' hazai egyenetlenség is nevelt.

1509-től 1510-ig tartó pestis pusztította el bánát lakóinak nagyobb részét, Erdélybe is kiterjedve.

1514-b. Bánságban a' pornép Dózsa György vezérlete alatt a' magyar nemesség ellen fellázadván, azokon olly kegyetlenségeket követett el, melyeket még a' legdurvább ellensége sem a' hazának. Mert az ő kegyetlensége által negyvenezren ölettek meg négy holnapok alatt, egészen a' tömösvári erősségig nyomulván elő. Kit Zápolya János is a' tettezhöz alkalmaztatta büntetés által büntete, miután kézre kerítette ugyan is, Dózsát vas-

ba verve tronba ültette, vaskoronát tétetvén fejére, hasonló királyi pálczát adatván kezébe, azután ereiből bocsatott véréből testvérét 's többi részeszeit itatta, 's mint a' kik két. hetekig ehezette voltak, a' kinzott körül állókat tüzes fogokkal kiszakgatott részeiből táplálta. Halála után pedig megmaradt részei megfőzettek, süttettek, 's étetettek. Végtére mindnyájok kivégeztetések után, a' borzasztó látványt a' Dózsa testvére kivégeztetése rekesztette be. Melly elkövetek közül, gróf Mailáth állítása szerint, csak a' tüzes vaskoronázás és mindnyájok kivégeztetése marad igazán történetnek, a' többi borzasztó tettek költemények levén.

1521-ben a' szerencsétlen mohácsi ütközetkor történt II Lajos eleste, sergének nagyobb részével a' hazát viszont legnyomasztóbb állapotba hozta, — midőn Magyarországot I-ső Ferdinánd mentette meg a' gyászos hanyatlástól, az austriai ház kormánya alá vétele által, minek következtében.

1527-ben minthogy I Zápolya jogát tartotta Magyarországhoz, egy egész évig folyt a' polgár és a' két uralkodók közötti háboru. Különböző szerencsével Magyarország 's bánátra nézve.

1529-ben egész Bécsig hatván a' törökök, miután onnat nagy veszteségekkel visszaverettek, Magyarország egy részét is elfoglalván, bosszujokat nagyobb részén bánáton éreztették.

1540-ben meghalván Zápolya, az általa kötött egyezkedést és az austriai házzali szövetséget Isabella megszegte, fiát János Zsigmondot koronáztatván királynak Magyarországon, mellyben hogy őt megtarthassa, védlőül a' török császárt kérte meg, kik ellen kéntelen volt Ferdinánd újabban megtámadólag kiszállani. Melly kedvetlen körülmények között a' Duna és Tisza közötti részek török hatalom alá estek. Minek következtetésé-

ül noha kicsiny hatással 1551-ben újabban megszállták Bánságot — az

1552-ben történtek azonban sokkal kedvetlenebbek voltak az elébbieknél, mivel a' Maros és Tisza közötti részek török hatalom alá estek, minek következtében egészen elvált a' magyarországi részektől, 1717-ig szakasztva Bánát. Csak Lugos, Káransebes, Mehadia, Klissura és az almási hegysorok maradván a' pusztításokat okozó háború dühöngéseitől szabadon, minthogy azokat a' törökhatalmasság Izabella kegyencze, Petrovics János számára szakasztotta ki — majd aztán több évek mulva

1566-ban II Zoliman II Maximilian ellen támadt, mint az erdélyiek pártfogója ellen. Szigetvárat szállotta meg. Mellyet a' nagy hős, Zrinyi védett. 'S annak lábai alatt, valamint Zrinyi éltét hősileg végezte, úgy Zoliman is megholt.

1593-ban III Amurat lépett fel Rudolf ellen, Báthori Zsigmond részére. Ki két ízben szegvén meg az egyezést, azért a' versengés négy évekig tartott, az ország romlásával.

1603-ban Székely Móses a' török császár hitlevele által megerősítve, Bektes basától 's némelly hazafiaktól segítetve, Erdélybe jön 's Fejervárat ostrommal bevevén, magát vajdai czimmel ruházza fel. Aztán Kolozsvárat veszi ostrommal körül, mellyet elébb a' tatárok felgyújtottak, 's az magát a' polgárok sürgetésére feladja. Azután Brassó mellett Rádul vajda által meggyőzetvén Székely Móses elesett.

1605-ben Bocskai István, Rhédei Ferencz és Homonnai Bálint hős vezérei segédével, Rudolfnak sok magyarországi erősegeit elfoglalván, szerencsésen a' Rudolf megegyezéséből erdélyi fejdelemnek választatik. De azután is noha Rudolf és a' török császár között 20 évi béke köttetett, csen-

deség a' hazában nem volt, a' fejdelemség felett egymással vetekedő ország nagyai miatt, kik mellett a' török császár hol nyilván, hol alattamosan kelt ki. Illyenek voltak *Rákoczi* Zsigmond, *Báthori* Gábor, *Bethlen* Gábor, annak özvegye *Katalin*, *Rákoczi* Ferencz, *Rhédei* Ferencz és *Barcsai* Akos.

1662-ben Rudolf a' nemzet által választott Keményt, a' török ellenben I Apafit választván erdélyi fejdelemnek, a' kettőjük közötti egyenetlenség mián újabb háboru ütött ki, minek következéséül Kucsuk basa Erdélyben nagy pusztításokat követett el. Apafi maradt fejdelemnek, 's minek utánna Montecuculi Szent-Gotthárdnál győzedelmeskedett, Rudolf és a' török közt 20 évre béke kötött, azonban

1678-ban újból megbőmlött a' békeség, mivel a' török porta I Leopoldtól a' békeség további megtartásáért bizonyos adott kívánt, hogy annak megtagadása esetében a' Magyarországon akkori egyenetlenségeket a' maga hasznára fordíthassa.

1682-ben Apafi volt első, ki, a' török császárral 's Tököli Imréveli szövetségénél, 's egymásközt megegyezéseknél fogva, Tökölit Magyarország királyának kiáltották ki — az ország csendét viszont megzavarta.

1683-ban a' Bécsset ostromlották törököket a' lengyel hős, Sobieszki nagy vérontással elkergetvén, 's az által az addig fénylett török holdat gyászszal homályba borítván, azt az

1684-ben Eugen herczeg által a' Tisza mellett Zentánál véghez vitt nagy győzelme által tökéletesen meg is alázta, kiknek hatalma soha többé dicsősége előbbi polczára nem juthatott, a' miért

1699-ben kénytelenitettek egy tartos békét esz-

eszközölni, minek következtül Karloviczán 17 évekig tartó fegyverszünet kötött — de a' melly 1703-ban a' Rákoczi Ferencz lázadása által ujabban megbomlott, és csak minekutánna sergét general Heister 1705-ben megverte, csendesedett el.

1715-ben Austria nyugalma ismét megzavartatott a' Velence ellen támadott törökök miatt, kik ellen mint a' velenceiek szövetségese kénytelenített VI-dik Károly császár harczmezőre szállani, a' mikor Eugen herczeg a' törököket Péterváradnál megverte. — Az 1718-ban Pasaroviczban kötődött egyezésnél fogva bátorságosított a' császár azok birtokában miket elfoglalt, u. m. Oláhországot, Serviát, Zimokig, Bosniát az Uriáig, és bánátot.

Hogy ha már mind ezen elősorolt történetek szerint visszaemlékezünk bánátnak 274-től történeteire, mellyek szerint szinte másfélezer évekig szenvedett, a' bárdolatlan gothok, hunnok, gepidák, avarok, morvák és longobardok által, kitűnik, hogy a' bánát lakói csak is kevés ideig lehettek nyugalomban, ide nem értve a' frankok szelid kormányát. Mivel majd a' magyarok uralkodása, egymás közötti vérengzéseik az uralkodás felett, majd a' hódító török kegyetlenségei miatt igen kevés ideig lehetett a' bánát kimélve, mellynek nemcsak városai, falvai égetődtek le, hanem lakói is annyira kiirtodtak, hogy szélesen kiterjedő helyen is alig lehetett emberre találni. Melly elpusztult állapotjában, nem csak a' hidak, országutak, hanem a' vizgátok és csatornák is elromladoztak. Sok helyeken mély tavak, mocsárok alakultak 's ártalmas kigözölgéseikkel veszedelmes nyavalyákat okoztak.

Ennyi viszontagságai után 's illy elhagyatott mostoha állapotjában jutván bánát az ausztriai

kormány alá, ez legelső és főbb gondját arra fordította, hogy az egészet újból alakítsa, a' néptelen helységeket népesítse, azoknak számokra helységeket, házakat építtessen, az utakat, hidakat kijavíttassa, az álló tavakat, posványokat lecsapoltassa, 's a' nép mívelése tekintetéből tanító intézeteket alapítson. Mellyek, hogy mind megtörténhesenek, szükségesnek látván egy főkormányzót rendelni — első volt ki mint bánáti főhadivezér ki-neveztetett gróf Merdzi, ki katonai rendszerbe alakítsa a' szerviai részzsel egyesített bánatot. Minél fogva Bánát 12, Servia 3 kerületekre osztattak, minden kerületnek egy kamarai felügyelője rendeltetett, ki a' politico-aeconomicumokat vezérlette, minden helység közönségének egy bírája, a' kerületeknek pedig főbírája. Különböző nemzetekből lakosok, különféle mesterekből telepítettek, német, olasz és spanyolokból. A' Béga vize szabályoztatott, a' határszélek oltalmazhatása végett erősegek építettek, Mehadián, Ujpalánkon, Kubinán, Pancsován és Ujorsován.

Merczi halála után a' mi 1734-ben történt, ki mint nagy hős veszté életét Parma alatt, gróf Hamilton lett a' bánág katonai kormányzójává, ki legelőbb is figyelmét a' mehadiai fürdők érdekességére fordította, miszerint annak szánakodást érdemlő állapotja felől VI Károly császárt tudósítván, ajánlata következtül megengedtetett hogy előlegesen is a' katonák számára 3 kaszarmák és néhány lakházak építtessenek, kápolna és vendéglővel együtt, a' földből kiásott, 's mindenfelé szorva volt kö — téglá — romai épületek maradványaiból. A' fürdő vizek közzül a' *Ferencz*, *Lajos* és *Tolvaj* mostani Hercules fürdők vétettek épületbe, a' többi források figyelem nélkül maradván. Mindazonáltal a' nép által különböző nevezetek, mint *hüves-tag*, *hideglelés*, *daganat*, 's *izzasztó* für-

dők, — használtattak, sátrakat vonván, vagy zöldág-szineket állítván körülök. De fájdalom! a' Hamilton illy fáradságos igyekezete kevés idő múlva ismét semmivé tétetett — ugyan is

1737-ben a' török és orosz császárok közt ellenségeskedés kezdődvén, Ausztriának is mint az oroszok szövetségesének a' csata térre kellett szállani. Minél fogva Mehadia és annak környéke az ausztriaiak egyik álláspontja lett, később pedig a' véres ütközetek végzetével a' rabló török 's oláh tolvajegyesületek tanyája.

1738-ban a' pestis is kiütvén, az ország ezen része lakosai, kik az ellen elől el nem futottak, vagy azok által megkíméltettek, a' nagy éhség 's inség által kényszerítelve, a' pornép, mestermivészek és kézmivesek is kivándoroltak, ugyannyira hogy az ország újból népetlen maradt.

1739-ben a' belgrádi béke pontjainál fogva kénytelen volt az ausztriai kormány Belgrádot 's minden a' Dunán túli részeket a' Szávaig, a' töröknek visszaadni, kinek ezekért egész bánáság maradt, de az abban erősegeket u. m. a' mehadiai, ujpalánki, kubini és páncsovait le kellett rontatnia. Mellyeknek békés birtoka után a' bánási téreken 22 jóízléssel elrendezett helységek épültek 's német, francia, olasz, oláh, rácz, szerb, görög és bolgárokkal népesítettek. Majd aztán Maria Theresia az addigi katonai rendszert kamarai-vá változtatta, csak Mehadiát, Ujpalánkot, Káransebest és a' becskerei környékhez tartozó helységeket hagyta meg a' tömösvári kormányhoz tartozóknak. A' mehadiai Hercules fürdők mindazonáltal azután is kamarai felügyelet alatt maradtak. A' béga csatornája zsilipek által hajókázhatóvá tevődött, a' mocsárok újból lecsapoltattak.

1767-ben a' bánásiak két nemzetbeli határőrezredeké tevődtek, mellyek közül az első né-

met ezredbelieknek kormányhelyek Páncsova — az oláh illiriaiaké pedig Fejértemplom volt, de később Káránsebesbe tevődött által. Ezen két ezrednek földbeli birtokok nyolczszáz hatvan Π mföldet foglal el, 1. 100,000 lakosokkal, mellynek határa magyar erdély 's oláhország széleivel ütözik egybe, 's katonai modoruak, katonai 's polgári felügyelet alatt, a' törvényes politico-economicumok is körekhez tartozván. Ezen katonaság és adozó népekből álló bánát lakosaiból béke idején jól kitanult hadra használható 50,000 személyeket, szükségesetében pedig 100,000-ret is ki lehet állítani. Kiknek béke idejéni tartások a' hadi készületeknek, tiszteknek 's középületeknek készítésekre kivántató fizetésekön kívül, semmijébe sem kerül az uralkodónak, mind a' mellett is hogy a' szélhelyeken a' török és pestis elleni veszteglőintézetre örvonalul használtatnak.

1772 — 1774-ben folytatott háború alkalmával egyberomolván — újabbán helyre állítottak a' fürdők, — a' hűves és meleg tagfürdők mint újak felépítődtek, a' korcsmaház megnagyobbítatott, egy istálló és szekérszin készitetett, de ezek sem voltak elegendők az évenként mind inkább tuduló fürdők számára.

1775-ben A' kamarai bánság négy német birodalmi modoru tartományokra osztatott, mellyek mindenikének egy kerületi kapitánya volt. De azután 1782-ben a' magyarországi vármegyékkel egyesítettek. Illy rendszabások 's intézkedések között alig kezdett a' tartomány ezen része a' nép ipara által virágozni, melly minden igyekezetét a' mezei, kerti, bányászati működésre fordította, már is újból veszélyt jelentő fellegek kezdettek fölötte gyülekezni, midőn az 1787-beli békekötésénél fogva kénytelenítetett Austria mint az oroszok szövetségese a' törökek ellen készülni.

1788-ban a törökök Mehádiáig nyomultak, de az ausztriaiak által szerencsésen visszaverettek, mellynek némelly hősei bámulandó tetteket műveltek, midőn az Újpalánkon felül levő *Ráma* nevű törökvárat báró Lobresti, Belgiosa nevet viselő 44-ik gyalog ezredbeli hadnagy elfoglalta volt, a visszafoglalást elprobáló 4000, három ágyúkkal ellátott törökök ellen 23 embereivel 3 óráig hősileg védte, úgy hogy több rendbeli megrohánásokat nem csak visszavertt, hanem azok közül 300-zat meg is ölt. Melly kemény tusakodások által az övéivel együtt, minden erejéből kifogyván, kénytelenítetett végtére a nagyobb erőnek engedve, a várat, minekutánna felgyújtották s magok is annak lángmortalékivá lettek, ártadni, kiket a beszálló törökök összeégve, s mind halva találtak.

1790-ben pedig Mehadia közelében Klairfait alatt Augustus 17-kén egy ütközet történt, mellynek következtében a törökök megverettek, és september 15-kén Laudon által Belgrád, Újorsova és Cetten megvéttetett, s béke kötődött utánna.

1791-beli sistovi békesség szerint kénytelenített Ausztria az akkor kiütött francia lázadás mián, az azelőtt tulajdonává tette Moldovát, Oláhországot, Serviát és Belgrádvarát is a töröknek vissza adni, miáltal egyszersmind bánátnak is mostanig kiterjedő béke szerzetetett.

1792-ben midőn Austria a frankok ellen küldötte hadinépét, mind a mellett, hogy bánátnból 100,000 ment ki, még is annyira szaporodott azoknak száma a bevándoroltak által, hogy a népbeli fogyatkozást észre sem lehetett venni. Kiknek szorgalmok a mezei gazdálkodás, kereskedés, s kézi műiparok által ismét virágozni kezdett, mint hogy művelni kezdték a felhagyott földeket, ki-

száritván a' mocsárokat, oskolákat állítottak, annyira, hogy most ezt a' birodalom legjobban elrendezett tartományai közé lehet számítani.

1799-ben ő felsége kegyelmes figyelme a' Herculesfürdökre is kiterjedt, kinek rendelkezéséből a' fürdötéren volt hadi sánczok, árkok betöttek, a' köhalmok elhordattak, 's az egész hely kiegyenlített, végtére a' kamarai épületekhez 's azonnali elkészítésekhez fogtak, mellyben 22 lak szobák 's egy nagy istálló készített —, a' Ferencz, Lajos, és Herculesfürdök jó állapotba helyeződtek, és a' kápolna menyezete bolthajtás alá vevődött.

1800-ban a' hires Tagfürdő szekrénybe vétett, 's fölé egy faépület emeltetett. 1801-ben a' bánsági tábornoki kormány vette által a' fürdöket. 1802-ben a' kamarai épület nagyobbitásához fogtak, melly 1809-ig félbeszakadtilanul folytatott. 1805-n a' meleg Tagfürdő használhatóvá tevődött.

1807-ben A' Lajosfürdő, és katonai épülettel áltellenben két deszkaszínek a' katonák számára, a' tüzoltó szereknek szin —, nem különben egy sütőház is épült.

1808-ban A' kamarai épület még 8 szobákkal szaporítatott, — az 1801 — 1804-ben épült, de aztán egybeomolt nemegyesültek temploma joltevő adakozók segedelméből újabban felépített, — és a' fürdötől a' majorig vezető szép ugynevezett Kolcsút bevégeztetett.

1809-ben A' Károlinafürdő melletti szép íves köhid emeltetett, valamint egy másik is nem meszi a' majortól — a' prolási; a' majorhoz egy szekérszin 's jégverem; a' Lajosfürdőbe is 10 különözött fürdőszobák készítettek.

1810-ben A' fürdök főfelügyelője emeletes laka, nemkülönben a' 700 lépés hosszú, a' kápol-

nától egészen a' Hercules fürdőig vezető út is, mely 2 évek alatt nagy költséggel készült.

1812 1813-ban egy szép emeletes épület készült a' vendéglő számára, kávéházzal, egy nagy szalával, bormérő, egy árus bolt, ebédlő, játék és lakszobákkal együtt.

1814-ben a' Császárfürdő 4 márványkö szekrényekbe véttetett, és egy magas, világos, egészséges 40 lóvat magába foglaló istálló készült.

1815 — 17-ben az istállók melletti védfal és az aerariumi 600 □ öl nagyságú kert a' népgyönyörködtetésére kényelmes izléssel felkészítetett.

1818-ban a' fürdői haszonbérlő és építőmester Wurst 20 szobából álló fából készült hosszúsorú épületet emeltetett, *Baraken* névvel ruházva fel, — valamint szintén azon évben épült a' Láb's mostani Károlyfürdő.

1819 — 1820-ban a' májorház építése tökéletesen bevégeztetett, és a' tűzoltó eszközök színe mostani szép alakját kapta. 1818-ban a' Wurst költségén készült fabodék az aerarium által kifizettetek. Nem különben a' tűzoltó holnik pajtája és belé rugó épületek háta megett egy 2 öl vastagságú 4 magos és 30 öl hosszú védfal emeltetett köből, a' hegy oldalából gyakran legördülő kövek feltartoztatása végett.

1821-ben a' Ferenczfürdő közelében egy új vágóhid készült. 1822-ben két fürdőszolgáknak lak —, mézárszék —, és a' Józseffürdők végeztettek be.

1823-ban A' Szemfürdő más alakot kapott, mellyre egy izletes szoba épült. — A' Károlyfürdő egy másodikkal 's egy ivó intézettel toldatott meg, a' midőn a' fütőből is lakház készitetett.

1824-ben gyönyörű izlésű 2 emeletes 73 szoba — 2 szála-, egy 8 osztályu 32 szekért foglaló

záros szin, nem különben a' Lajos és Császárfürdők hűtökkel láttattak el.

1825-ben a' Catholicusok kápolnája, mig az új templom elkészül, a' nagy új épület első emeletébe költöztetett. Ugy szintén az építész-holmik tartására, a' tűzoltó eszközök szine mellé egy záros szin, a' régi eszköztartó szinből pedig őrház készitetett.

1826-ban a' fürdő-piaczi szökőkút először bocsátatott meg. Akkori a' kényelmes Károlina-fürdő is. A' katona-bodé pedig a' szegények intézetévé változtatott.

1829-ben a' fürdő haszonbérője Tomek a' majorházhoz szarvas marhák számára pajtát 's az azokra felügyelőknek csinos házat épitetett, annak udvarát a' tégladarabokból kitakarítván 's kiegyengetvén.

1830-ban a' munkába volt Lajosfürdői épületek, valamint a' kőből épült híd is megjavítva, bevégeztettek.

1835-ben az a' gerárialis épülettel szembeállott katonai baraken helyett emeletes épület emeltetett, 12 szobákkal az őrmesteren kezdve, le a' közlegények számára, és 4 a' tisztekére, mellyben 6 konyha vagyon.

1837-ben a' majorházon alóli cylinder vas-híd, mint illy nemben az a'ustriai biralomban első, készült.

1838-ban a' catholicum templom következő homlok felirattal épitetett.

D. O. M.

FERDINANDUS I. D. G. Aus. I. H. R.

MDCCCXXXVIII.

1839 — 1840-ben túl a' hidon az oláh templom és épületek között a' mulató virágos kert közepén emelkedett dombocskára a' *pavillon* épí-

tegett, mellyben van egy ebédtér, 4 szoba, egy konyha és kamara.

1840-ben épült a' Ferdinánd-udvar, mellyben vagyon 87 szoba, 12 konyha, ebédlő szála, egy vendéglő ahhoz tartozó két szobákkal konyha és kamarával, 's örházzal együtt.

1841-ben a' Ferenczfürdő épült, mellyben 15 lakszobák vagynak vendégek számára, egy a' katonák és a' különfürdőkre ügyelő szolgálóra, 's még egy köz fürdő.

1844-ben a' Herculesfürdő még 8 külön fürdőkkel fog szaporítani, nem különben a' Ferdinándépület végéhez toldatik más épület, mellyben még 12 külön fürdők lesznek, a' Császárfürdő forrásából ellátva, Theresiaudvar nevezete alatt. A' Lajosfürdő is 30 külön és 3 köz fürdőkkel fog szaporítani, egy a' katonák 's egy a' férfi, más a' polgári nőszemélyek számára.

Ezen elősoroltakból láthatni, hogy az 1792-iki háboru alkalmával romlast szenvedt épületek nem csak helyre állitattak, hanem most is évről évvel mind több, szebb és a' vendégeknek kényelmesebb épületek emeltetnek. Mellyek mindenikét ide hátrább külön fogom említeni.

Elősorolása azon régi romai szobrok, 's emlékköveknek, mellyek a' fürdőhely kerületében mostanig találtattak.

Az eddigi elősoroltakból könnyű átlátni, milly kevés adatokkal birunk a' Herculesfürdők hajdoni virágzó állapotja felől. Legtöbbit világositnak bennünket a' földszinén talált vagy abból kiásott romai emlék és sirkövek, szobrok, pénzek 's építvények maradványai, mint, mellyek leghivebben ábrázolják 's állitják elénk a' hajdonkort. Mellyek közül 1737-ben Hamilton felügyelete alatt a' következendők ásattak ki 's vitettek aztán Bécsbe, hol a' császári könyvtárba helyeződtek.

I.

HERCULI AUG VALER. M.
 FELIX. RUFII SATURNINI. G. P. P.
 T. P. EXPR. L. V. STATIONIS
 TIERNEN III. ID. ANNO XI.
 BARBATO. ET REGULO COS
 EX VOTO POSUIT.

Ezt Cariophilus Dissertatio de Thermis czimü könyvében következőképen magyarázza.

Herculi Augusto Valerius Maximus Felix Rufinus Saturnini gener Proprocesus Tribunus Plebis Expraefectus Legionis quintae Stationis Tiernensis, quarto idus Augusti. Anno undecimo Barbato et Regulo Consulibus ex voto posuit.

Az ötödik legio, mint az ötödik emlékkő bizonyítja Macedonicus nevet is viselt, mellynek helyzetése a' tiernensési colonia között közel a' fürdökhöz volt, hol most Csermetz vagyon. Ez az úgy nevezett Dacia ripensisen az első colonia, mellyet Trajan olasz joggal telepített oda. Ezen emlékkő a' Barbatus és Regulus consulságok idejére mutat, az Antonius Pius uralkodása alatt. E'szerint Valerius Maximus és Felix Rufinus, ki ezen emlékkövet tette, több czimzetei közt Saturninus vöjeül is említetik, ki nagyon gazdag 's mint a' 13-dik köven olvasható, ezen colonia decurioja is volt.

II.

HERCULI INVICTO. T. A. GEMIN
 IANUS. VET. LEGIONIS. XIII. GEM.
 ANTONIANE. EX VOTO POSUIT.

A' 13-k germaniana legio, melly ezen táblán említetik, később Antonius Piusról Antonia-

nak neveztetett, mellynek lakhelye Ulpia Trajana, mint ezt a' mostani Várhelyen több rendbeli kiásott emlékkövek bizonyítják. Én magam is bírok egy onnan ásott téglát, mellyen olvasható *Albuci Legio XIII.*

III.

HERCULI
 PRO SALUTE IMPER
 RATORUM SEVERI.
 ET ANTONINI P. CONSER
 VATORI. AUGUSTORUM
 DOMINORUM. N.
 TRORUM. C. I. GALLUS
 C. V. LEGATUS. EORUM
 P. R. P. P. CUM SUIS.

IV.
 HERCULI GENIO
 LOCI FONTIBUS
 CALIDIS. CALPUR
 NIUS IULIANUS
 V. C. LEG V. MAC.
 LEGA. AUG. P. P. P. R.
 MOE
 V. L. S.

Ezen követ a' fürdőkre felügyelő épülete fa-
 lába berakva egy nagy téglával együtt lehet látni,
 melly utosón vagyon

V.

LEG III H
 HERCULI

SALUTIFERO

Q. VIBIUS. AMILLUS
 AUG. COL. DAC.
 PRO SALUTE
 IULIANI FILII SUI.

Minthogy Ulpia Trajánát a' hajdoni Sarmist, miután abboli kitakaradásaikkor magok a' dacusok felgyújtották, 's a' szerént semnivé tették, Trajan építette fel *Augusta Colonia Daciae* név alatt, megmaradván a' régi Sarmisegethusa neve is. Honnan magam is láttam több olly emlékköveket, mellyeken Colonia Sarmis említetik, ilyenek a' következők, mellyeket arab számokkal jelezve sorozok elé.

Q. AXIO. Q. F. PAL — — —
 EQ. P. LAURENTI. LAVEN
 CURATORI AD POPUL. ULP.
 TRAIANAE. ET AURELIAE
 AECLANENSIS. PROC. AD ALIM.
 PER APULIAM — CALABRIAM. LV
 CANIAM. ET BRUTTIOS. PROC.
 RAT PRIV — PROV — MAUR. CAES
 ITEM — PER BELGICAM — ET DUAS
 GERMANIAS. PROC. PROV
 DAC. APUL. BIS VICE PRAESIDIS
 ORDO. COL. SARMIZ
 METROPOL. PATRONO.

2.

M. CL. TI. FILIO QUIRIN. FRONTONICO. LEG.
 AUG. PR. PR. TRIUM. DAC. ET MOES. SUP.
 COMITI. DIVI. VERI. AUG DONAT. DONIS

MILIT. BELLO. ARMEN ET PATRICO.
AD. IMP — ANTONIN. AUG. ET A DIVO.
VERO AUGUSTO.

CORONA MURALI. ITEM VALLARI. ITEM CLASIC.
ITEM. AUREA — ITEM HAST. PURIS III. ITEM
VEXILL CURATOR. OPER. LOCORUM. Q. PUBLIC
LEG. LEG I. MIN. LEG. LEG XI. CL. PRETORI
AEDILI — CURULI. ABACTIS. SENATUS QESTO
RI — URBANO. DECEMVIRO. ST. LITIBUS IUDI
CANDIS. COL. ULP. TRAIAN. AUG. DAC. SARMIZ

PATRONO. POTISSIMO DUCI AMPLISSIM.
PRAESIDI.

4.

P. FURIO
SATURNINO
LEG. AUG. PR. P. C.
— — — — COS
COL. DAC SARMIZ

VI.

HERCULI
INVICTO
P. CLAUDIUS
IULIUS
COL. EI — — O
B - R - V. B. S.

VII.

HERCULI. PRO
SALUTE IMP.
M. AUREL. ANT.

VIII.

M. AUREL. FAUS
TINAE. AUG. MATRI
AUG. ET CASTORUM
SUB CURA IULI PA
TERNI — — PROC
— — SYNTROPUS.

IX.
DIIS MAGNIS
ET BONIS AESCU
LAPIO. ET HYGIAE
M. AUREL. PRAP LEG
XII. GEM. ANTONIAN
V. L. M. S.

X.

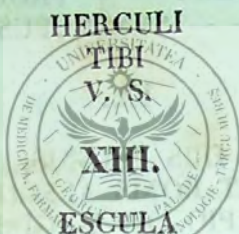
S. V. C.
PRO SALUTE
M. SEDATI
SEVERIANI
LEG AUGUSTA.

XI.

B. M.
IULI FIL SERGIA
BASSO. DECENVIR

DROBETAE. QUES
TORI. INTERFECTO. A.
LATRONIB. VIX. ANN.
XXXX IUL IULIANUS
ET BASSUS PATRI
PISSIMO
ET IUL VALERIANUS
FRATER MORTEM
EIVS EXECUS

XII.

HERCULI
TIBI
V. S.
XIII.
ESCULA
PIO. ET HY
GAE. P. AN
SATURNI
NUS DC. COL
V. S — L. M.

XIV.

— — RCULI
ET — — —
MERCURIUS
PR — — —
CUM SIS

Ennek értelme tán: Herculi et Veneri Mercurius prosalute cum suis.

XV.

HERCULI IN
VICTO. L. POM.
PEIUS CELER.
PRAEF. COOR
I. UBIORUM. V. S.

XVI.

HERCULI. SANCTO
SIMONIUS JULIANUS. V. C.
PRAESES DACIARUM.

XVII.

ESCULAP
ET HYCIAE
PRO SALUTE JUNIE
CYRILLAE QUOD A
LONGA INFIRMITATE
VIRTUTE AQUARUM
NUMINIS SUI
REVOCAVERUNT
T. B. A. EJUS. V. S — L - M.

XVIII.

DIIS ET NUMINIBUS
AQUARUM
ULP. SECUNDINUS
MAR. VALENS
POMONIUS HAEM. V.
HULCARUS. A. VALENS
LEGATI ROMANI. AD
CONSULATUM. SEVE
RIANI. C. V. MISSI INCOLU
MES REVERSI. EX VOTO.

A' leirtt ezen 18 emlékköveken kívül többek is találtattak, de mivel az idő viszontagságai 's más erőszakok által annyira össze rongáltattak, hogy tartalmok megmagyarázhatlan — le sem másoltathattak. Illyen a' Herculesfürdőhöz vezető út védfalában rakatott is, melly a' többekhez képest, még legépebben maradt meg.

XIX.

I. O. M.

ANTES — I

US — CAIUS

PRO SALUTE SUA

ET SUORUM

V. I. L. E. P. —

Ezen táblának mind két felőli szélén még két táblák vannak ábrázolatokkal, az egyikén 5 — alól 3, felül 2 személyek, másikán csak kettő, dombormetszésben, mit ide Petnek helységéből hoztak, 's a' mint látszik ottani kőből faragtattak.

Találtak még egy nagy szobrot is, midőn a' Ferdinándfürdő alapját ásták, de fejét a' vigyázatlan munkások letörték, jobb kezében egy áldozó csészét, mint a' Hygea jelképét ábrázolót, tartván. Van ezen kül a' Hercules és Károlyfürdők között, a' Hercules fürdőtől keletre nyult, két láb szélességű 's annyi magasságu vizet vezető csatorna, romaiak idejebeli olly kemény anyagból készült 's annyira egybeforrott, mint ha az egész egyetlen kőből lenne faragva. Vannak helyenként vastag, kerek cserépcsők is, mik szerint hogy a' romai uralkodás alatt ha nem izletesebb 's több épületek, de annyi 's ollyak mint most vannak, lehetnek, bizonyítják az építések alkalmával mindenhol találtató falmaradványok, mellyek olly kemény a-

nyagból készülvék, hogy azokat csak lövetéssel lehetett egymástól szétszakítani. Az eddig leírt emlékkövek mutatják azt is, hogy ottan a Hercules Aesculapius és Hygeia tiszteletére is voltak külön épületek szentelve.

Harmadik szakasz.

Táj - (topo) és természettani (phisiographia) leírása a' Mehadiafürdőnek.

1. CSERNA VÖLGYE.

A' Cserna e' nevét honnan vette? még eddig bizonyossággal megállítva nincsen. Stadler azt állítja, hogy a' Cserna vize oláh országnak a' szélén kezdődik *Sorbet* határan, mellyet Furca Cserninek is neveznek, 's az erdélyi határszélhez nagyon közel esik, 20 ora távolra a' fürdőtől egy ora kerületű mocsárból ered. Én ugy vélekedem hogy mivel mocsáros helyből ered, lehet, hogy ottan feketelő 's azért nevezik csernának, mert Cserna rácz és szerb nyelven feketét tesz.

Egyébaránt nevezetét mellözve, a' Csernára nézve következőket jegyzem meg, hogy bánátnak délnyugoti részén az oláh illiriai gyalog örezred területe szélén oláh országgal egybeütközve, Tömösvártól 20, Orsovához $2\frac{1}{2}$ Mehadiától $\frac{1}{2}$ mföldre egy terület vagyon, mellyet magának a' Cserna vize több ezer évekeni aláásása által okozott, külön választván egymástól a' magas köszikla, bánáti kárpáthegeyeket. A' Cserna folyamának hosszát forrásától, míg a' supaneki völgybe ér északkeletről délnyugot felé folyva 2 mföldnyinek lehet mondani.

Hogy minden bánáti hegyek a' kárpátokhoz tartoznak és hogy a' bánáti kárpátok a' *confinium Triplex Scarisora* nevü köszirt falánál kezdődnek, azt Rochel ur is igen helyesen jegyezte meg 1828-ban kiadta *Plantae banatus rariores* nevü munkájában, mellyhez a' *Conspectus alpium banaticarum* is toldva van, 's minden elötte iróknál jobban dolgozta ki bánásznak hegytani (orographia) 's vízmérleti (hydrographia) minémüségait. A' ki nemcsak a' káransebesi levéltárból szedett adatokat, hanem azon kívül bánátnak legmagasabb hegyeit is, mint *Sarka*, *Csodján*, *Muraru*, *Gugút* 's több más kisebb havasokat, hegyeket egybejárta, 's azokat különböző álláspontokból vizsgálta, 's fedezte fel több forrásoknak valóságos eredetét 's a' bánászi havasok ormai oszlásait. Egyszersmind sok plántákat, 's érczes ereket.

A' bánászi keleti hegység, melly azt Oláhországtól elválasztja, egy hosszú havasként nyulik elé. Mellynek valóságos eredete hasonlólag politikai tekintetből bizonytalan, az Alion hegyéig kiterjedő felséges magasságu Damoglét hegye áll elejébe. A' nyugoti hegység a' *Burda*, *Sliver*, *Juta*, *Bobri*, *Fir*, *Jucz* és *Arcsána* kezdődik 's azon szegletben végződik, hol a' Béla a' Csernával egyesül.

2. A' FÜRDŐ-VÖLGY.

Az imént említett Cserna völgyének egy harmad, de legszebb részét teszi a' Cserna völgy, melly a' Cserna mind két felől járható partja mellett nyulik el egészen a' *teregovai* kulcsig honnan a' romai *Aquae Herculi Sanctissimae* névvel felruházott meleg források erednek. Mellyeknek I Ferencz ő felsége 1817-ben megtekintésekor ősi

nevök a' *Herculest*, visszaadni kegyeskedett, megparancsolván, hogy azután minden hivatalos jelentésekben nem a' *Mehadiai*, hanem *Hercules* név alatt említessenek.

A' Csernavölgy ezen részének hossza mintegy $1\frac{1}{2}$ ora, legnagyobb szélessége 300 — 400 lépés, és a' fürdő kulcsánál végződik, a' vizesés felé, hol olly szoros, hogy csak a' mind két felöli ösvényeken, mellyek keskenyek, lehet a' hegyoldalak mián járni. Az ezen völgyen keresztül folyó Cserna másként *Wildbach* nagyon tiszta, 's a' legnagyobb sebességgel, zuhogással foly, a' köszirtos magas hegyek oldalaiból önként, vagy nagy esözések, hóolvadásakkor lefolyó viz ereje által legördülő, vagy magából a' Cserna ágyából 's több öl szélességű, néhol fél öl magasat is meghaladó köveken keresztül, 's helyenként a' viz szabad folyamatját is akadályozva, hátok megett ölnyi mélységet, magok előtt pedig csak 3 — 4 lábnyit 's a' szerint különböző jeleneteket okoz, 's végtére *Lesmárknál* egyesül a' Bélarékával — később az ittott több, a' hegyek közül kifolyó, néhol piztrangos vizeket is elfogadva, mindinkább nevedik, a' Fördesicza és *Berzával* együtt, nem mesze Orsovától, az Alion aljánál a' Dunába ömlik. Tavaszi hóolvadáskor és nagy esözések után, mint minden havasi folyók, hirtelen megáradása által sok kárat okoz.

A' két partali egybeköttetés két azokon épített köhidak és 4 pallók által történik, melly pallók egyike a' Hercules másodika a' Ferenczfürdőnél, harmadik a' szigetnél, negyedik a' Herculesfürdőn felül levén, mellyet 1829-ben báró Liptai építtetett.

A' fürdővölgy felé fordult hegyhátak a' mint említettem a' magas kösziklák folyamatai, mellyeket festőileg szöttek be különböző fanemek, u. m.

nyir, bükk, körös, vadfenyő, magyaró, dió, vadseresnye, tölgyfa. Közöttek helyenként kisebb nagyobb rétek, fenyvesek, néhol pedig mint az oldalakban úgy a' hegytetőken is kisebb nagyobb torony nagyságú hegyes vagy elcsonkított hosszas kőszirtak tűnnek ki mellyeknek hasadékaiból bámulást gerjesztő magas fenyőfák 's más bokrok vannak kinöve, 's a' szemet panoráma gyanánt gyönyörködtetik. Melly hegyek, mind egymáshoz nagyon közel létek, mind pedig a' völgynek nagy szorossága miatt, sokkal magasabbaknak látszanak, mint a' mekkorák tulajdonképen.

A' fürdő környéke természetleirata (physiographia) földészeti (geo) és kövészeti (oryktognostica) megjegyzések.

Hogyha szintén méltán panaszkodott is Hitzinger az iránt, hogy Horvát, Szláv, Magyar és Erdélyországok és a' confiniumokhoz tartozó földterületeknek, abban levő ásványoknak növényeknek 's állatoknak nagy sora és drágaságai még nagyobbára felfedezetlenek, még is azóta azon szomorító 's szemrehányó panasz csak nem egészen elenyészett, mivel már mindenikében a' kutató, természet adományait megismerni vágyok által majd mindenek felfedeztettek.

Mindeneknek előtte megkelletik jegyeznem, hogy ezen völgyről sem lehet valóságos és kimerítő geologiai előadást készíteni, mivel, hogyha ezen környékek hegyes és egymáson keresztülkasul fekvő kőszirtos alkotását tekintetbe vesszük, 's az ezekből eredt ásványos melegvizek forrásait az azokbéli kigözölgéseket, azok leülepedéseit a' földgyomrában munkálódó természet miveit —; méltán gyaníthatjuk, hogy ottan is kezdettől fogva sok

változások történtek. Mellyek Plinius azon állítását látszanak valósítani, hogy Magyarország 's a' Bán-ság hajdon *Mare album* név alatt mind addig tenger volt, míg magát lassanként a' bánági szoros kösziklák között *Bobokájánál* 's a' vaskapú szorosnál által nem rontatta, 's a' fekete tengerbe útát nem nyitott, 's e' szerint a' lecsapolt tenger maga után a' havasi folyókból szaporodó Dunát, Tiszát s' több kisebb nagyobb folyóvizeket 's a' szárazon maradt homokat hagyta, minek valóságát minden eddigi geologusok elismerték. Ugyan azt látszik erősíteni a' Csernának magát évről évre mind alább ásása, melly több ezer évek után szállhatott olly annyira alá, hogy az addig földgyomrában rejtett mostani meleg fürdöket is elé tüntesse, mik közül most is némelly forások, mint ide hátrább fog említeni a' Cserna fenekéből bugyognak fel.

Ezt bizonyítják a' Cserna fenéke dél 's nyugoti részének egyformasága, az érczeknek, 's északkeletről egybetalálkozása az érczes ágoknak. Mert hogyha a' fürdő vidékében vizsgálatok vitetnek véghez, és pedig fel felé a' vizen, tul a' Herculesfürdön északkeletre, granitköomladékokat lehet találni, mellyeknek eltorhult felületeiken sárgás és verhenyös vaskő-pettyek mutatkoznak. A' Cserna medrét is északkeletről délre hasonlóan granit kövek alkotják, mellynek jobb partján nyugot felé nagy szikladarabokban található. A' Cserna mentében is nagy darab kiterjedésű helyen lehet granitot kapni, a' folyam által hengerítetteket.

A' folyam mellett jobbról, északkeletre, bal felől pedig délkeletről északnyugotra, hol egyenes hol kigyozó arányzatban lehet a' granit felületen meszes márga-palát (Schiffrugen Kalchmergel) ennek felületén pedig agyagos márgát 's azok között sok kéncsillámat vagy fővényet (Schwefelkies), ezen

darabos márgán pedig nagyobbára hamusztu barnába által menőt, és kárpáti fővenykvövet találhatni —, a' mellyek északkeletre vannak elterülve. Valamivel alább a' jobb parton mészpala és agyag márga tűnnek elé —, ezen alól pedig a' bal parton a' zöld könek egy neme mező és kovakő vírággal, fővennyel 's szarvkővel pettyegetve, mint a' mellyek a' folyam medrét alkotják, 's délről egyenesen nyugotra vonulnak, hol márgás palával vegyülve, nyugotról északkeletre huzodnak, 's még alább a' folyam mentében külön halmot képező mint egy 40 ölnyi vastagságú mészmárgatömeghez kapcsolodnak — 's nyugotról északkeletre 's északkeletről délnyugotra terjednek — aztán a' partok melletti hosszú agyag rétegek következtén, több helyeken csillámmal elegyedve.

Azon üregekben, mellyekből az érczes vagy is fürdő vizek forrásai keletkeznek és mind azon köszirtoknak osztályzatain, mellyeken a' vizek átszivárognak, a' víztartók fedelein (reservoirs) lehet látni —

1) Kétszerezett négy oldalú teke alakú kén kristályt.

2) Csomóba alakult kénvirágot

3) Kén és sósavany- mész- és végtére

4) Egy barna vastartalmú ülepedést, mint a' kénsavanyos mész, és kénnek ágyát. Melly ülepedéstől kevés meghígított kénsavanyal egybeelegyítetvén, áltiszítetvén 's aztán gyenge vassavanyos lúg káli olvasztékkal vegyítetvén, azonnal egy barnás zavarékká változik.

Miszerint, hogy ezen fürdőkben nagy mennyiségű kénfővény emésztődik meg, azt az említett ülepedésekből lehet állítani, kiváltképen azon üregekben, honnan a' Ferdinándfürdő keletkezik, 's az említett mészmárgán által szűrődik, magát nagy tömegben mutatja.

Ezen említett márga palanemeknek fővonala dogmácskai kir. probamester Pechinger véleménye szerint, délről északra, területe vagy esete északról nyugotra nyúlik. De ezen esés fokozatát tisztán meghatározni azért is bajos, mivel a' Cserna időnkénti feldagadása miatt, annak partjai olly helyek, a' hol a' felmérésre állópontot kellene választani, szünteleni változásoknak vannak kitéve. Mind a' mellett is Pechinger ur ezen fokozatot mint egy 25 gradusra megállíthatónak véli.

A' közelebbi 's távolabbi másodrendű hegyoldalakban számtalan ásvány, csiga, plánta, 's több másokat találhatni. Magában a' Csernában arany port mosnak, mit annak homokából zápor után szoktak mivelni a' cigányok.

1813 és 1818-ban 2138 pizét és 2 grán vagy szemer fővényaranyat váltottak be a' bánátban. Legtöbb illy nemű mosott arany az illiriai oláh ezred helységei vizeiből kerül ki, sőt a' Herculesfürdön lakó orvos Martini állítása szerint 2 szemer nehézségű aranyat is kaptak. Mi szerint úgy látszik, hogy az érczeknek főfészke a' szélbeli illiriai oláh ezred birtokában van, 's a' bőséges adatok arra mutatnak, hogy ezek érczdús kárpátként tekinthetők.

A' főhadi tanács titoknoka Ruhedorf ur a' mehadiai hegyekben basalt, mandolakövet, festő földet 's vaskövet, még pedig olly gazdagokat talált, mellyeknek mázsája nyers állapotjokban 80 font valóságos vasat adott, sőt olly magneses vaskövet is, mellynek tartalma 27 — 80 procent volt. Az ohábabisztrai hegyekben Mehadia 's Orsova közt is lehet haszonvehetlen vaskövet találni. Van arany, ezüst, réz, olom, fejtimsó. Stáncsilovánál az almás vízében alabástrom, 1827-ben Rusberg környékén fejr- szürke 's husszinü mészköspat is találtatott, mellyek közül a' fejből hazánk

egyik híres szobrásza, Ferenczi is szokott dolgozni. Malomköveket Svinyetzán ásnak. Van bővön homokkő, köszén Ohábabisztra környékében, nehol pedig kovakövet találhatni.

NÖVÉNY - TAN PHYTHOGRAPHIA.

Hogy a' mehádiai fürdők környéke gazdagon bővölködik nevezetes plántabeliekkel, azt Waldstein és Kitaibel *Icones et descriptio Plantarum rariorum Hungariae* munkájok bizonyítja. De ezek is az idő rövidsége mián nem mindeneket fedezhettek fel. Mikre nézve Rochelnek az a' vélekedése, hogy mindeneket felfedezhetni 10 évi szorgalom sem lenne elég. Minélfogva az eddig felfedezettek közül csak néhányat sorolok elő. Illyenek, például

Coxillus Colurna, L. melly nem csak más fákkal találtatik elegyesen, hanem helyenként csak is ollyakból álló táblák vannak.

Celtis Austriales L. melly különös szépségű fa, ritkán de mégis található.

Tilia Alba, nagy bőséggel találtatik, mellyből az utak mellett egész sorokat ültetnek be, 's midön virágoznak, az egész környéket jóillattal töltik el.

Juglans Regia L. olly nagy bőségben, hogy helyenként más féle fanem nincsen is.

Pinus Pinaster, magánosan is, de a' Damoglétán bőségesen találtatik.

Juniperus Sabina, L. nagyon ritka, 's csak a' legnagyobb tetők oldalán terem.

Prunus Cerasus, L. néha magasra nő — mellyből a' jó illatú cseresznye pipaszárat készítik, 's a' mehadia-környéki pornép nagy kereskedést üz, hetet kötve egy csomóba, egy forin-

ton 's még drágábban is eladják, sőt az ahhoz nem értőket meg is csalják, mert nyírvezzőt kakuk füvel dörgölnek meg, hogy cseresznye illatú legyen.

Sorbus hybrida, L. a' Damoglet tetején egy arasz magasságú találatik.

Cytisus elongatus, L. a' kösziklákat ékiti lecsüingő aranyszín virágaival.

Spartium radiatum L. ez is a' sziklák ékeül szolgáló növény.

Ficcus Salica, L. ebből sok vagyon a' Hercules-fürdőbe vezető út mellé mind két felől ültetve, 's noha itt nem hazája, de az itteni szelid éghajlat kedvez neki.

Ezeken kívül az ollyak, kik az illyesek kikutatásában gyönyörködnek, találhatják a' fürdők és Cserna körében a' következőket:

Acanthus mollis L.	Asparagus Sylvatic V.K.
Achillea compacta Wild.	Asperula Hexophylla Alb.
— — crithmifolia. V. K.	— — montana-Kitaibl.
— — tanactifolia Alt.	— — taurina - L.
Alyssum murale, - V. K.	Athomanta Matthioli - L.
Agrimonia Agrimoni, vid.	Bromus Squarr Schrad.
Linne	Ruphtolmum Cordifolium V. K.
Agrostenima coronaria L.	Bupleurum Gerardi-Jacq.
Alium fuscum V. K.	Campanula divergens R.
Alyssum edentulum N. K.	S. S. V.
Convulvulus Sylvat V. K.	— — graminifolia. L.
Antericum pyrenaicum, Rocher.	— — lingulata V. L.
Apargia aspera- V. K.	Carduus candicans V.K.
Arabis procurrens V. K.	Curlina acanthifolia Vild
Acraria pendula V. K.	Carpesium cernuum L.
Aronia rotundifolia. Pers.	Centaurea atropurp.V.K.
Arundo speciosa- L.	Cerastium grandifl. V. K.
Asperula ciliata Rochel.	— — banaticum Rochel

- Cheiranthus cuspid* M. L. B.
Crocus lutens, Lom.
 — *speciosus* M. L. B.
 — — *vernus* - L.
Cytisus leuchantus V. K.
Delphinium fissum V. K.
Dentaria glandolosa V. K.
Dianthus Collinus V. K.
 — — *petracus* V. K.
Digitalis fuscescens V. K.
 — — *lanata* V. K.
Doronicum Caucasicum
 M. L. B.
Draba hirta - L.
 — — *lasiocarpa*. Rochel
Echinopi rutheni M. D. B.
Elymus aeoropacus L.
Epilobium angustissimum Ait.
Epipactis microph. V. K.
Erythronium denscanis. L.
Terula ferulago
Festuca Myurus L.
Fraxinus ornus L.
 — *diversi folia* Rochel
Fritillaria Meleagris L.
Galium linifolium Gaud.
 — — *parisiense* L.
 — — *purpureum* L.
 — — *rotundifolium* L.
Genista ovata V. K.
 — — *triangularis* - Wild.
 — — *Ciliata* Rochel
Geronium divaricat. V. K.
Helleborus odorus V. K.,
Heracleum asper M. L. B.
Hesperis runcinata V. K.
Hieraceum villosum L.
Hypericum Richeri Vill.
Isopyrum thalictroides L.
Lactuca sagittata V. K.
 — — *Stricta* V. K.
Lapsana foetida L.
Lathyrus hirsutus L.
 — — *pratensis*
 — *grandistipulus* Rochel
Lunaria rediviva - L.
Lycopus curupocus L. B.
 — — *villosa* - Rochel
Lysimachia punctata
Melissa pulegium Rochel.
Milium paradoxum, L.
Moehringia Muscosa L.
Myrrhis aurea R. S. S. K.
Nasturcium pyrenaicum,
 Dec.
Neottia spiralis I. V.
Orchis hircina S. W.
Orobus vernus L. B.
 — — *latifolius* Rochel.
Pedicularis Comosa W.
 — — *foliosa* L.
Peltaria aliacea L.
Peucedanum longifolium W. K.
Pythema salicifol Kitbl.
Pytholacea decandra L.
Pleurospermum austriacae
 R. S. S. V.
Potentilla adscend. Kittbl.
Prenantes hieracif. Wild.
Primula auricula, L.

- Prunus Chamaecerasus L.
 Pyrethrum macrophyllum. Vild.
 Rhus Cotinus - L.
 Rubus glandulosus V. K.
 Ruscus Hypoglossum L.
 Saturea montana L.
 Saxifraga Aisoon L.
 — pseudocaesia Rochel
 — — rotundifolia L.
 Scabiosa Centauroides L.
 Scapulea Carniolica Jacq.
 Scrophularia Scopol.
 Hopp.
 Scutellaria peregrina W.
 Sedum hepaea L.
 — — hispanicum L.
 — — rubens L.
 Senecio tenuifolius W. K.
 Seseli gracile W. K.
 — — rigidum —
- Sesleria tenuifol Schrad
 Silene flavescens W. K.
 — — Saxifraga L.
 Sium virescens R. S. S. V.
 Smyonium dioscoredis R.
 S. S. V.
 Spiraea ulmifolia Scopp.
 Tamus Communis L.
 Thymus patavinus L.
 Triticum villosum R.
 S. S. V.
 Verbascum banaticum
 Schrad
 — orientale M. L. B.
 — speciosum Schrad.
 Veronica Acinifolia Will.
 — — orchidea - Oran.
 Vesicaria utriculosa Dec.
 Vicia cassubica
 — fordida W. K.
 Vitis vinifera. L.

Ezen itten elősoroltak a' Rochel ur felfedezéseinek 's közlésének köszönhetőek, ki minden igyekezetét ezeknek világosságra hozatalára fordította.

Állat-tan (Zoographia.)

BOGARAKRÓL.

Mehadia környékében felette sok és különféle bogarakat találhatni, melyeknek 1820 és 1829-ben Dr Frivaldzki ur egybegyűjtése 's felfe-

dezéseivel fáradozott, két sorozatbeliek, u. m. pillangók (lepidoptera) és bogarak (calaptera). Illyenek:

Melitaea maturna - L.	Carabus Cscheri
— — artemis - Fabr.	— — Kallori
Arginnis Dúphne fabr.	— — monti vagus
— — pandora W.	— — fastuosus
Vanessa V. albuin W.	— — graniger
— xanthomelas - Hub.	— — Lipii
Limenitis aceris, Fabr.	— — Ulrichii
— — Lucilla Fabr.	— — Linnei
— — Sybilla. L.	Licinus Hofmansegii
— — Camilla Fabr.	Dinodes rufipes
— — Populi L.	Agonum Subaeneum
Apatura iris - L.	Sphrodrus punctatus
Hipparchina Clymene.	Prerostichus Findelii
Hüb.	— fossulatus
— — Roxelana Fabr.	— Klugii
— — Leander Fabr.	Myas Chalybaeus
— — Ligea - L.	Abax Schiippelii
— — Melas - Herbst.	Steropus Rufitarsis
— — Eumenis.	Molops alpestris
Lycaena Daphnis. Hüb.	— — Robustus
— — Hipponoc. Esp.	Buprestis almi
Heaerge celtis Fabr.	— — Cyanea
Hesperea Sidae, Fabr.	Elater atomarius
Agrotis depuncta.	— — trifasciatus
Amphipyra - Frivaldszk.	Hamonius Denticollis
Polia filigramma	Melasis flabelli cornis
Mythimma imbecilla.	Lycus nigri collis
Apanea bella.	Lumpyris mehadiensis
Xylena antyorhius.	Dafites pulverulentus
— — radiosa	Peltes grossa
Cychnus Semigranosus	Pyrrhus ornatus
Procerus gigas	Anomala aurata
Procrustus banaticus	Omaloplia sericea

Platycerus tenebioides	— — — dives
Laena viennensis	Megagnathus mandibular
Tenebris Curopes	
— — transversalis	Cucujus depressus
Diaperis armata	Parmaena unifasceata
— — violacea	Dorcadeon Murayi
Boletophagus tuberculat	Saperda quercus
Helops ceruleus	Callidium Castaneum
— — Asphaltinus	Clytus Temesiensis
Acanthosus Dentipes	Leptura Tesserula
Mycetophilba humoralis	— — thoracida
— — flavipes	— — Chamomillea
Anthribus bisignatus	Lepnera bisignata
Silinia vittata	Chrysomela heteropuncta
Hypera mehadensis	
— — Maculata	Calaspis ulema
Gastrodus gibbus	Chlytra Chloris
Elytrodon bispinus	Endomicus thoracicus
Loborinchus grisescens	Lycoperdina binotata

Ezek után itten különösen megjegyzendő az ártatlan skorpio, melyet itt vízenyös helyeken körétegek alatt bővön találni, úgy annyira hogy avval a' pornép nagy kereskedést üz. 100-át 50 xronon is eladják. Mellyek felől azon képzelet uralkodik, hogy faolajban tartva ha azzal a' fájdalommas vagy megdagadt rész megkenetik, eloszlatja, — minek valóságát sokan erősítik.

CSERNABELI halak.

Salmo Trutta	Ciprinus gobis
— — Fario	Cobitis Barbatula
— — Alpinus-pisztranggak.	— — Taenia.
Coregonus Thimallus	

Csüszömászó állatok.

Testudo graeca
Lacerta agilis

— — vulgaris	— — troglodytes
— — muralis	Perdix Cinereus
— — viridis	Tetrax Bonasia
Angvis fragilis	— — Urogallus
Rana temporanea	— — tetrax
— — esculenta	Scolopax rusticola
Hyla arborea	Corvus Corax
Salamandra terrestris	— — monedula
Coluber Lacris	— — Glandarius
— — flavescens	— — pica
— — Aesculapii	Oriolus galbula
— — Elaphis	Cuculus Canorus
— — Natrix	Yunx torquilla
Vipera amodytes	Picus viridis
— — Berus - mind két-	— — major
tőnek mérges fogai	— — Canus
vannak, de mellyek	Alcedo ispida
csak akkor maenak ha	Upupa Epops
támadva vannak.	Certhia familiaris
Buffo Cinereus	Ficedula albicollis
— — Bombina	Loxia curvirostra
— — gibbosa.	— — Coccythraustes
	— — Chloris
Madarak.	Fringilla Coelebs
Foies aquilla	— — Carduelis
— — mylva	— — domestica
— — pygoreus	Emberiza Citrinella
— — tenunculus	Caprimulgus Europaeus
Strix Bubo	Hirundo rustica
— — flamea	— — Urbica
— — Ulula	Turdus musicus
— — Alves	— — merula
— — Scops	Parus major
Sylvia Phoenicurus	Mortacilla flava
— — rubecula	Muscicapa grisola
— — Luscinia	Alauda arvensis
	Sturnus vulgaris

Cinelus aquaticus
 Columba oenas
 — — Livia
 — — turtur
 — — visoria

Canis lupus
 — — vulpes
 Felis lynx
 — — Catus ferus
 Sciurus vulgaris
 Mustella martes — Eze-
 ken kívül még a követ-
 kező hasznos allatok is
 találtaknak a fürdő kör-
 nyékében, részint az er-
 dők részint a téreken:

Szoftatós álla- tok.

Ursus Arctos - töb-
 hire a' sűrű havasok bar-
 langjaiban lakik, de né-
 ha eledel keresés végett
 a' tere is leszáll, sőt
 ha ott nem boldogul, a'
 helységekbe is bemegy.
 Az embert ritkán támad-
 ja meg, ha csak ő nem
 támadtatik meg, ekkor
 pedig kegyetlen szokott
 lenni.

Lepus timidus
 Antilope rupicapra
 Cervus Capreolus
 — Elephus
 Sus Scropha
 Lutra vulgaris — Vid-
 ra, minthogy hallal él,
 a' víz martján levő fák
 gyökerei alá rejtezve la-
 kik.

Meles vulgaris

A' fürdő helyéről és a' rajtalévő épüle- tekről.

Hogy mind azok felől mik a' fürdő-helyen
 vannak, annál jobb képzele legyen az olvasónak
 felvilágosításul 4 rajzolatokat mellékelek, mellye-
 ken szám által vannak kimutatva az említendők.

A' tér (II tábla 1-ső szám. —) mellyen az épü-
 leték állanak 300 lépés hosszú, és 50 — széles,
 mellynek a' Cserna melletti déli része ugyan oly-
 yan hosszú, — a' más északi tere inkább egy
 hosszú útszának, sőt piacznak is lehet nevezni,

minthogy a' minden felől egybegyűlő mindenféle élelemneműeket eladni kívánó falúsiak azoknak falai mellé szoktak telepedni.

Közepén egy szökőkút, egy árnyéklóra 's négy oldalából kinyuló vascsökkel, mellyekből a' viz a' kútát körülkerítő vizeztartóba foly, 's az ivók által alá tartott edényekben fogatik fel. Az így kifolyó vizet a' legjobbnak lehet a' maga nemében mondani, melly Juliusban is olly hideg, hogy a' belőle megtöltött pohár küljét megizzasztja. Az oláh templom megetti déli hegyoldalból fakad, hol egy kőfallal kerített vizeztartóba gyűjtetik, 's csöken le 's keresztül a' Károlina-fürdő melletti köhídon a' kútba vezetetik.

A' két sor közötti terek, valamint minden ottani sétaútak porondos apró kavicsal vannak feltöltve, mi sokkal jobb a' kövezésnél, mivel a' vizet azonnal magába szívja, 's a' legnagyobb esőzés után sem hagy sárt, 's azért a' terek mindig tiszták, sártalanak.

1828-ban a' mint már említett a' köhídon felül Karolina Augusta, Ferencz császárnő, ő felsége emlékére, kik 1817-ben ottan jártak, épített a' Károlina-fürdő, (II táb. 2-dik szám.) — Az új épületnek nyugoti végénél, a' köhídnak pedig nyugoti oldala mellett, mindenikétől mint egy 4 öl távolságra áll. Mellynek, valamint külsője, ugy belje is az építészeti jóízletnél fogva a' többieket meghaladja. 's minthogy déli oldalát a' Cserna mossa, hogy meg ne szakgassa, falainak alja négy szegletű kövekkel van körülbéelve. Van benne két különzött fürdő, hozzájuk tartozó szobákkal, és egy tojás alakú hosszú tornácczal kerített társas fürdője is, fűthető öltöző szobákkal.

A' *fürdő szekrények*, négy szegletűek, mindeniknek oldala egy öl hosszú, 5 láb mély, mely-

lyekbe két eső szolgál, tetszés szerint azokon meleg vagy hideg vizet bocsátani; alatt pedig más lyuk, mellyen a' viz kibocsátatik, de a' fürdés ideje alatt egy rud tartja bedugva.

Minden társas (Gesellschafts — baad) fürdőben, hol egyszerre többen fürdenek, befedett folyosón mennek 's szállanak két felé nyíló ajtós grádicson, hol külön öltöző szoba is vagyon. Minden fürdő szobák általán nagyon világosak, magasan boltozottak, középokén a' gőz kitakarodhatása végett szelelő lyukkal zárható 's kinyitható ajtócskával. Mindenikbe hőmérő 's egy csengetyű szolgál, hogy azt szükség esetében meglehessen huzni, mire a' fürdőszolgák, kik ottan plájásoknak neveztetnek, azonnal megjelennek.

A' *Károlyina-fürdő* közelében vagyon az 1824-ben épült 2 emeletes jóízlettel teljes új épület (II táb. 3-dik szám) — (Neugebaude), 25 a' piazra nyíló ablakokkal egy sorban, 's 3 erkelyekkel, mellyek középsője 4 veres márványból készült oszlopokon áll, minden erkely alatt kétfelé nyíló ajtó -- azokkal szembe, a' Cserna felőli épület része alatt, kögrádicson lehet a' Csernába szállani. A' Cserna felőli alja az épületnek mindenütt faragot kövekkel van kirakva, hogy a' viz ereje ne bontsa meg. Az épület legfelső homloka közepén egy ütő óra, (II táb 4-dik sz.) alatt mindenütt pincze és csarnok. Az egész épületben 71 szoba, 2 terem, mellyeknek egyike ebédlő, másik pedig társas gyülekezet helye; van benne 7 konyha. Mellyek közül 65 szobák, 5 konyhakkal egyezmény mellett vannak a' hasznobérlőnek áltadva, hogy ő is azokat a' vendégeknek adhassa ki. A' többi szobák a' főhadivezér és a' fürdőintézetre ügyelő tiszt lakjai.

A' *Kamrai épület*, (II. táb 5-dik sz.) keleti része alatt a' Lajos-fürdő van, (II táb. 6 sz.) az új é-

pülettel egyberagasztva. Csarnoka mind ketőnek végig egymásba nyuló, egy útszát alkat. 7792-ben építeték, 1802-ben és 1809-ben még inkább kiterjesztetett. Most ezen 1844-ik évben újból izlettesbben kényelmesebben fogják 2 emeletre építeni, hogy az évenként szaporodó vendégek szállásban fogytakozást ne szenvedjenek. Van benne 12 fűthető 's 32 fűtő nélküli szoba, 3 konyhakkal, melyeknek kiadhatása hasonlag a' haszonbérlet illeti, kinek cancellariája alatt az útsza felől vagyon, hol minden megérkező magát jelteni tartozik, 's szobát, fürdőt kérhet számára rendeltetni.

A' *Katonai épület* (II tab 7 sz.) a' kamaráival szemben van, mellyből egy boltozatos folyoson, kögrádicsokon, lehet alá felé, a' másikba által menni. Van benne 14 szoba, kemenczékkel melylyekből az I szám alatti kivéve, mind a' haszonbérlet adhatja ki, 13 örmesteren alsóbb rangú beteges katonák, — és 4 a' tiszték számára épült 1835-ben.

A' *Lajos-fürdő*, minthogy midőn 1735-ben építetett, zsendellyel fedetett, *Sindel-baad* nevet kapott, azután 1817-ben cseréppel fedődvén be, méltóztatott ő felsége ottan jártakor kegyelmesen rendelni, hogy Lajos herczegnek emlékére Lajos-fürdőnek neveztessek. Vannak ezen fürdőben egy nagy közös, egy katonatiszti, 's más 12 külön fürdők, melyekben a' 37 Roumer fokú meleg viz minekutánna a' vitzartókban annyira hűttetik, mint azt az ottani orvos Martini ur a' beteg állapotjához képest rendelte, a' mindenfelé elágazó csatornákon bebocsátatik 's mind annyiszor fürdés után lecsapoltathatik. Melly említett intézet hogy a' régibb bánásmódnál sokkal foganatosabb a' következesek eléggé bizonyítják. A' 2 és 11 szám alatti fürdők 1824-ben építettek, kényelmes izlettel, 's folyó 1844-ben még 30 külön és 3 nagy közös

fürdőkkel fog szaporítani, mellyek közül egyben katonák, másokban a' polgári férfiak, harmadikban nőszemélyek fognak fürdeni.

Ezen fürdők mindenikének gömbölyeg boltozata vagyon, magas ablakkal, mellyek nemcsak hogy bővségesen világítanak, hanem a' gőz kitakaradhatására is szabad menetelt engednek. Az I és 12 számú magános fürdők, mellyek az előtt még nagyon sötétek voltak, egyike tiszti, másika közfürdő, — mivel a' gőz is benne felette megrekedt, 1830-ban hasonlólag, miután falok 2 öllel felebb emeltetett, kerek boltozat alá vevődtek. Azon kívül 3 külön fürdökhöz öltöző szobák is toldatnak, minden fürdők kényelmes és szükséges holmikkal butorozva. Csak kár, hogy a' közfürdőt nem lehet hűtőből gyűlt vízzel használni hanem várni kell, míg magától hűl ki, miáltal sok idő vesztegetődik, vagy a' ki azt elvárni nem akarja, magát történhető szerencsétlenségnek kénytelen kitenni.

Minden fürdők közt legnagyobb a' Lajos-fürdő, mit részint azért, részint pedig, mivel oda akár melly időviszontagságok közt is a' légvonattól bátorságosítva mehetni — legtöbben használnak. Megjegyzendő, hogy a' közönséges és tiszti fürdőknek mostan is római fal maradványok van, 's a' 14 16 17. 18 szám alatt említett emlékiratok vannak, a' 15 szám alatti pedig a' gradics falába van rakva, mellyen a' közfürdőbe mennek. Ezzel szemben álló római falában a' közös fürdőnek, a' tiszti fürdő szegletén, egy nagy kőtabla van, különbnemű pénzekkel berakva, következő tartalmú:

Franciscus Austriae Imperator
 Hungariae Boh. Lomba. Venet. Gall. Lod.
 et Illyr Rex
 Cum Augusta conjuge Carolina

Itinere faustissimo Imperii Provinciás
Perlustrans

Insignes antiqua salubrium

Aquarum laude

Thermas Herculanas ad Mehadiam
invisit

Die 1-a Octobris M. D. CCCXVII.

Azon folyosón, melly a' Lajosfürdőtől a' katonai épületbe vezet, a' fürdő piacra is egy grádicson fel és ki lehet menni, (II. táb. 9 sz.) szembe a' katonai bárakennel, mellyben 7 nagy közönséges szobák és 2 konyhák vannak, hol az örmes-tereken kezdve a' közlegényekig mindeniknek szállás adatik. — Ezután következik

A' vendéglő, (II. táb. 11 sz.) szép izléssel emeletre épült lakja, mellynek közepén elől 4 oszlopon nyugvó erkély van, a' kapu bejárásánál balra a' kávéház, egy nagy terem, 2 tekeasztal 's egy játékszoba. Jobbról árus bolt, 's ivó korcsma. A' felső balszárnyon láncterem, melly egyszerűen ebédlő, két külön szobákkal. Mellettek a' fürdőt bérlő laka, konyhával. Az udvar hátulján egy nyílt szekérszín a' vendégek számára, túl ezen

A' fürdőkre felügyelő (II. táb. 12 sz.) 1800-1811-ben épült egy emeletes háza, mellyben alól, a' kapu bemenetelénél, jobbra, útszára nyíló gyógyszer-tár van; balról a' fürdő-szolgák, vagy plájások, külön osztályokban laknak. Felül az első emeletben jobbról a' felügyelő, balról az orvos lakása, hátul az orvos író-szobája, mellette a' Mehádiáról isteni tiszteletet tartani jövő pap szállása; hátul az udvar aljában minden lakó marhája számára egy kicsiny istálló.

A' Ferdinánd-udvart, (II. táb. 11 sz.) az előbitől csak egy kicsiny köz választja el, melly, minthogy mostan uralkodó Ferdinánd császár ő fel-

sége alatt 1837-ben kezdve építetett, Ferdinánd nevet kapott. Hossza mintegy 60 öl, két emeletű, nagyon kényelmes és izletes épület, végig nyúló folyosóval, 's széles kögrádicsokkal, 87 szobákkal. Mellyeken kívül van még 12 konyha, 1 szála, 1 ebédlő, két szoba a' vendéglő számára. Keleti végében a' fürdőfelügyelő épülete szomszédságában az örök háza (Wachtstube); nyugoti végén egy vendéglő lakja, étházzal. Ezzel szembe a' köhid; a' Károlinafürdő; és az épület háta megett egy keskeny hosszú udvar, mellyben a' vendéglő majorságait tartja, szivatyús kúttal, úgy, hogy abból csatornán, a' vizet a' vendéglő konyhájába lehet bocsátani. Ezen udvar északi része végig vitt magas köfallyal van erősítve, megakadályoztatni a' felette álló magas hegy omladozását. Hová az örök háza háta megett kögrádicson lehet felmenni az ottan falábokon álló harangokhoz. (II. táb. 16 sz.) Itt van a' kűtmester kerije, (II. táb. 17 sz.) 's azon forrás is, mellyből a' vendéglő kútja láttatik el ivóvizzel.

Ezek szerint minden épületek, mellyek, innen a' hidon és a' fürdőteren vannak, elősoroltam, — most már a' kápolnán túli keletfelőlieket említem meg. 'S közülek legelőször is a' kápolna háta mellett kezdődő 700 öl hosszúságú, a' Hercules fürdőig nyúló *védfalat* (Escorpmauer), melly nem kevés tekintet ad az alatta elnyúló, jól kiporondozott 10 öl szélességű 's a' Cserna partja felől hárs 's más különféle fákkal beültetett 's karfákkal biztosított útnak. Ezen köfal tetején, hasonlólag egy keskenyebb kiporondozott ösvény van, melly észak felől az erdő szélen nyúlik el, mind két felől kisebb nagyobb élőfák között, árnyul szolgálók a' rajta sétálóknak, mellyen a' Herculesfürdő felől kögrádicson fel a' kápolnához, vagy ettől a' Herculesfürdőhez lehet ereszkedni. Ezen védfal alatt

kelet és a' Herculesfürdő felé menve, 100 lépés távokra két, deszkából 8 oldalra készült, sendelylyel fedett, veresre festett házikók, (III. táb. 2 sz.) vannak ben, 's kívül is, körül, ülpadokkal. Közöttek és alattak foly a' betegektől inni szokott víz, (III. táb. 3 sz.) valamint az egymástól 4 láb távokra álló két fürdőkbe is, mellyek egyike férfi, másika némberek számára van készítve. Mindenkinek víztartója 4 láb hosszú, 3 mély és 2 láb szélességű. Mielőtt ezen épületek készültek, a' nép lyukat ásván a' földbe, fördözött, benne tartván lábait, miért is lábfördőnek neveztetik.

1818-ban a' 2-ik szám alatti, 1823-ban pedig az O alatti építetett, még pedig orvos Martini úr javaslata következtén, oly formán, hogy a' kikenek csak lábok vagy kezek fáj, annélkül, hogy egészen megfürdenének, lábait vagy kezeiket ülve fereszthetik az egy és két láb mélységű □ szegletű lyukakban, mellyeknek oldalai deszkával bélettek.

Hogy ezen víznek hathatós sebgyógyító ereje van, azt nem csak a' köztapasztalás bizonyítja, hanem magam is tapasztaltam, miért is kár, hogy ezen vízforrás egészen elapadott, ugyannyira, hogy a' midőn 1843-ban ottan jártam a' forrást minden víz nélkül találtam, mi annyival nagyobb kár, mivel dugulások, belső esomózások 's keményedések ellen hatásos oszlató erővel bír. Melly fogyatkozást mindazáltal pótol az ezen felül keletre menve, mintegy 30 lépésnyire, a' földszinén alól 4 láb mélységre eső, és éppen a' Cserna martjában, annak színétől 3 láb magasságra, álló víz kifolyása, az alája helyezett csatornákon, hová a' vizet ivó betegek grádicsokon járnak le, mit az ottani orvos Martini úr, azon okból, mivel nem puffaszt, gyengén izzaszt, laxal 's vizeletet hajtó erővel is bír, minden fejelmet kereső beteggel itat.

A' *Herculesfürdő* (III. táb 4 sz.) — az északi hegység aljában, mintegy 20 öl távolra a' Cserna partjától, mészkő hegyoldalban, mellyet régebben a' felette levő tolvajbarlang mián tolvaj-fürdőnek hívtak. Forrását, úgy látszik, hogy a' rómaiak minden más források felett használták, 's nagyra becsülték, mint azt a' belőle nyugot felé vitt vízvezető csatorna maradványi bizonyítja, miért méltán megérdemelte újabban a' Herculesfürdő nevet visszakapni — az hol még most is lehet a' fürdő épületeknek hátulso falában egy szobrot látni, Herculesnek szentelve, mellynek vonásai naponként ismerhetlenebbé válnak; mivel az oláhok azon hiedelemben vannak, hogy a' kinek valamelly testi része fáj, ennek ugyan azon testrészéből vakarjan, vizzel felelegyítve igya, 's mint erősítik, a' képzetek fájdalmait eloszlatja.

A' közönséges fürdőn kívül van benne két külön fürdő is (III. táb 5 sz.) mellyek között, kögrádicson, az épület hátulso részében levő emeletre lehet felmenni, hol egy alkalmas kiadható szoba van. 1844-ben még 8 különfürdővel fog szaporitatni, néhány lakóházakkal együtt. Ezzel áttellenben 6 lépésnyi távolra, a' kösziklában, egy lefelé vezető kőbefaragott grádics van, az eredeti forrás folyamához vezet, hol 12 személy könnyen elférhet, 's *izzasztó lyuknak* nevezik. Jobbról ezen grádics mellett egy 4 láb széles farostélykapu, melly alatt a' vitztömeg nagy zuhanással foly be 's alá a' csatornán. A' fürdő mellett egy örház, (III. táb. 6 sz.) és a' szegény sorsuak számára 2 tágas szobák, egyik a' férfiak, más a' némberek számára, egy közös konyhával, hol a' legszegényebbek ingyen szállást és a' jóltévők segedelmezésiből segítenek. — Valamint a' plájás háza a' nyugotti végén.

A' *Császárfürdő*, (IV. táb. 1 sz.) a' Ferdinánd

épületen túl, nyugotra, 100 lépéssel alább a' Cserna jobb partján. Hajdon meleg tagfürdő. A' *Ferdinánd* — (IV. táb. 2 sz.) — vagy zuhany, hajdon mészfürdő, mellyek egymásba folyólag éppen a' Cserna partjára építvék, kemény kősziklára. A' Császárfürdő egy köz és 3 külön fürdőből áll, egy vízhűtővel. Saját forrása van, mellyből a' Károli-nafürdő is bőven láttaik el. Ezen fürdő 1825-ben újítatott meg, magasb boltozatra vételet 's nagyobb ablakkal világosítatott meg. Mint a' három különfürdőben márványszekrény fogja fel a' vizet, a' köz és csorgó fürdőé pedig fafoglatatú. Itten is valamint a' vízmelegségének mérsékletére, úgy annak tisztaságára nézve azon ügyelet fordítatik, mi a' Lajosfürdőére. E' jelen 1844-ik évben a' Ferdinánd épülethez toldva, a' Theresiatérre még 12 külön fürdők fognak építetni.

A' *Ferdinándfürdőbe* egy más helyről folyó forrás szolgál. Melly víztartóba fogatik fel 's facsatornán vezetetik a' szekrénybe. Ezzel áltellenben az út által elválasztott közfürdő (IV. táb. 3 sz.) építődött 1821-ben, melly egy boltozatos csinos épületből áll, hová a' víz 6 láb magasságu víztartóból foly csöven, mi úgy van alkalmazva, hogy szükség esetében, csurgó fürdőül is használható, mind a' mellett is, hogy a' valóságos csurgófürdő ehez áltellenben van.

A' másik csurgófürdőnek csöve úgy van készítve, hogy a' midőn csepegő vagy vékonyabb csurgófürdő kívántatik, az egy dugóval, mellybe kisebb jár, bedugatik, vagy néha reá egy tömött vászonnál készült cső vonatik, 's a' szerint a' víz a' test akármelly részére mint minden felé vezethető által, csorgatatik.

A' *Szemfürdőhez* (V. táb. 1 sz.) innét nyugotra a' fürdő felügyelője 's orvosa kertje alatt, (V. táb. 2 sz.) — 's a' Cserna melletti út vezet, melly ép-

pen jobb partján, réteges palakő dombon áll. Forrása egy fedél 's kerítés alá vett víztartóba (V. táb. 3 sz.) van felfogva, honnat egy 4 láb hosszú, a' köfalon keresztül bocsatott, köcsatornán foly ki, V. táb. 4 sz. azután keresztül, be a' csatornába. E' csatornától két lépés távolra nyugoti részén van egy (V. táb. 2 sz.) fából alkatott 3 □ szegletű épület, 4 világos ablakkal ellátva, benne északi részén egy hosszú asztal, északi 's déli részén hosszú deszka ülőpad — ollyaknak, kik szemeiket fereszteni szokták az említett csatornából pohárba vett víz gőzével fejüket keszkenővel fedve be, — sokan isszák is, minék a' Herculesfürdő forrásánál nagyobb ereje van.

Ferenczfürdőhez az ide nyúló pallón, (V. táb. 5 sz.) kellek átmenni, melly végével a' fürdő északi háta mellé rug, (V. táb. 6. sz.) 's a' Cserna bal partja melletti úttól 10 öl távolra van. Itten két fürdő-osztályok vannak, mellyeknek víztartó szekrényeik 1 □ öl hosszúak, 6 személyt elfogadhatók, két fűthető szobákkal. Mind a' két fürdőszekrény éppen a' földből felbugyogó vízfelett áll, mellynek alján több lyukakon jön fel a' melegvíz, miért minden többi forrásoknál melegebb 's nagyobb erővel bír. Ezen sor épületben egy plájás lakja — és egy őrház van. Ezzel szembe a' kút-mester és plájás kerte, (V. táb. 2 sz.) között a' Cserna partján a' vágóhíd, még felebb kelet felé, mint egy százötven lépésnyire az oláh templom felé menve, jobbról egy kiálló köszikladarab, mellybe vakablakot faragtatván az áhítatosak, a' szentháromság képét inkább lemázolva mint lefestve helyeztették. Ezen kösziklának megakadályoztatása végett, hogy le ne szakadjon, köfalat vontak, támaszúl szolgálót. Nehány lépésekkel még előbb, balra, kökerítésebe foglalva van a' márhákat itató víztartó, mellynek forrása a' jobbra eső hegy-

oldalából foly. A' templomon alól, nagy élőfák között, van egy faépület — *Hauschen zum Brudel* — (IV. táb. 4 sz.) nevezetű, kívül belől, ülapadokkal. Ettől 10 lépésre esik az oláh templom (IV. táb. 5 sz.) Ezen innen egy hosszú □ szegű tér IV. táb. 6 sz. hosszú színnel, sok nagy dió's másféle fák között, balról az országút, jobbról a' hegyalja közt, — melly a' szegényebb sorsuaknak szállhelyül szolgál, kik magoknak ottan ottan zöldágokból színeket készítve, marháikkal, szekeikkel telepednek meg, a' vándor népek csordáját ábrázolva, melly elegyes gyülekezetet esteli tűzvilágnál távolról szemlélni, meglepő tekintetet, magusi lámpát ábrázol.

A' *Báráken* (IV. táb. 7 sz.) vagy faépület, a' templomon felül, délről a' hegyaljában, veresre festve, sok nagy diófák között, mellyben 20 kisebb szoba, a' szegényebb sorsu fürdők számára, középben a' nép's cselédség számára tánczterem. Ennek hátuljában a' konyha, pincze, jégverem, asztalok, ülapadok és tekezőhely van.

A' *Kovácslakja* (IV. táb. 8 sz.) a' báráken jobb szárnya felől, közel a' faraktárhoz, melly egy szoba, műhely és konyhából áll.

A' *pávilon*, melly 1839 és 40-ben épült, a' köhidon túl, az oláh templom és a' többi épületek között, a' népmulatókert közepén emelkedett dombon van, egy étterem — négy lakszoba — egy konyha és kamrával.

A' *kütrízfelfogó*, IV. táb. 9 sz. melly 1826-ban építetett, a' kovácsműhelyen túl, 100 lépéssel a' báráken baloldala felől. Innen az úton mind előbb a' fürdő tér felé menve, balról az 1824-ben építetett szekérszín (IV. táb. 10 sz.) jobbról a' tűzoltószerek színe; ennek háta megétt a' kútmester mívhelye; jobbról egyenes vonalban holmi eszközöket tartó szín után következik egy nagy kapú,

melly egy udvarba vezet. Ezt követi egy hosszú nem emeletes épület, mellynek balszárnyában a' kútmester és az építő és az építő-tiszt szállása (IV. táb. 12 sz.) tovább a' sütőház, a' sütő szállásával 's a' mészárszék. (IV. táb. 13 sz.) A' szekérszínen túl, a' Cserna balpartja mellett van az 1810-ben épült heszonbérloi istálló, ennek keleti végén túl 20 lépéssel, balra, a' Cserna partjának falkerítésén belől egy szivatyús kút, egy nagy kővával — mellyben a' lovakat itatják, ugyanazon forrásból kapva vizet, mellyből a' piaczi kútba foly.

A' *Lázfürdő*, Fieberbaad, a' felebbitől mint egy 10 lépésekkel távolabb, mellyhez kögrádicson szállanak, veres fedelű épülete zöld fákkal körülvéve azonnal szembetűnik. Mivel a' nép hiedelme szerint, hideglelést üző erővel bír; mielőtt a' láz reájok jön, főlórával előbb mennek bele 's néha egy óráig is ülnek, kijövetelökkor magokat jól megdörzsöltetik, azután pokrocokba, bundákba takaroznak izzadások szaporítása végett, minél fogva néha a' legnyakasabb hidegleléstől menekednek — 's ezért kapta lázfürdő nevét. Van éppen a' kökerítésen kívül a' Csernapartján, saját forrásából éltetve, egy □ öl nagyságu faszekrényben fogatván fel, mi, mivel lassan gyül, ritkán melegebb 25°-nál.

Az eddig elősoroltak szerint, minden a' fürdőteren álló és a' fürdőhez tartozó épületeket, 's intézeteket megismertettem, hogy mindenki méltán bámulja a' kegyelmes felség azon jótévőségét, miszerint milliokat költött alattvalóinak egészségök eszközlésére. Ki még a' felől is gondoskodott, hogy a' fürdővendégek unalma elűzése végett, a' kényelmes épületeken kívül, izletes sétat helyeket is készítessen, mellyekkel az olvasót megismertetni nem tartom fölöslegesnek, hogy tudja mit és hol tekinthessen meg.

SÉTAHELYEK ÉS AZOK KÖRNYÉKEI.

Ámbár nem képzeltem kellem 's gyönyörrel lepetünk meg midőn a' fürdő völgyébe léptünk, a' kertek, rétek, faültetvények, takaros tiszta utak, szabályozott vízmartok, a' felséges tekintetű magas kőszirtos hegyeket 's azoknak oldalait 's tezejöket benőtt fákat szemlélve, mellyek természet és emberi mív által itt ott gyönyör nyughelyül kínálkoznak, tetőken, úgy a' völgyekben is — még is képzelhetlen, mi sokat lehet még kikutatások által felfedezni, mellyek meglepőleg gyönyörrel fizetnek. Mindezek között a' legkellemesebb sétahe-lyek a' Cserna mind két partja mellettiek, mely-lyeknek több hídak és pallókkal van összekötteté-sök, azért az egyik oldalról a' másakra tetszés sze-rint lehet átmenni, legkényelmesebb utak által vezéreltetve, egyetnást megtekinteni — nevezete- sen, északi részén levő több válogatott tárgyakat, ha szintén a' délpártiak se megvetendők, mint a- zokat az egyenkénti leírásból fogjuk látni.

1. *Út a' körtrefához.* Közel a' fürdőtér bal- szárnyán álló katonai báráken mellett felfelé a' pázsintos és bokros, nagy élőfákkal elegyített te- tőn, már távolról lehet egy nagy kiterjedésű; 's mint egy parancsolólag alá tekintő ő; körtrefát lát- ni, hová egyszerű fagrádicson mehetni fel, 's szé- les területe alatt, gyepp és fa padjain, kiálló köve- ken kényelmesen nyughatja ki magát az elfáradt, 's andalogva szemlélheti alatta az északi részen el- nyult fürdői szép épületeket, hol elmondhatja:

A' zöldfának árnyékában lehajtam bús fejemet
'S onnan néztem andalagva Méhádia, kellemed.

Ezen felül, nyugot felé, különböző csavargású ösvényen haladva, sűrű, helyenként megszakadozott bokrok nyílásai között át és vissza tekintve, regényes alakba tűnnek elő a' hátrahogyattak. Majd, előbb, csergedező patakocska által keresztül vágott tér tűnik elő, 's túl, nyugot felé vezető, tisztán takarított fák közötti ösvények, 's itt ott a' sűrűben trillázó csalogányokat 's más különbözőnemű madarak énekléseit hallhatni. Ezen helyről, ha tetszik, vissza is lehet a' jötnen, akár pedig jobbról egy mesterségesen szabályzott ösvényen sűrű fák között vezetve nyugotra, míg a' fürdőtér eléretik, menni.

2. A' *Herculesfürdő*hez vezető út a' mint már említettem, a' két sor épület keleti része végénél, az északi oldalon kezdődik. Mellyen valamint a' Károly, — úgy a' Hercules fürdők 's más azokon túl eső nevezetességek megtekintése végett is menni lehet. A' melly minthogy a' többi útnál kényelmesebb 's szekerezhető is, legtöbben járnak, délelőtt, hogy a' közelében levő meleg forrásvizet igyák 's feredjenek — délután, pedig csalogató kelleme 's magát ajáló kényelme miatt időzésből látogatják, hol a' jóillatú virágzó fák alatti sok padok a' mély gondolatokba merült andalgót, vagy az olvasásban gyönyörködöket kínálják, helyet foglalni, 's onnat hallgatni a' sebessen lefolyó Cserna zuhogását 's a' pazarlásig terjedt hárs 's más féle fák virágillataikat élvezni vagy azoknak árnyaikban félre vonulva meghitt beszélgetéseket vagy szerelmes szemrehányásokat folytatni. Honnat, ha meguntuk a' mások ránk fordított figyelmét, tovább folytatjuk útunkat a' Herculesfürdő épületét hátrahagyva, az íves pallónak északi felőli végén, egy néhány lépéssel felebb, a' hegy-

alj és Csernapartja közötti más térhez, mellyen több nagy élőfák alatti nyugpadok 's asztalok vannak, hol hasonlóképpen, miután magunkat kinyugodtuk, felebb semmi megtekintésre méltó nem lévén, vissza a' jött úton ereszkedünk le, a' kápolna háta melletti grádicsra a' fürdőtérre.

3. A' *tolvajbarlanghoz*, mivel magasra kellek hágni, legjobb korán reggel vagy naplemente után indulni, a' Herculesfürdő felé; mellyet miután meghaladtunk, 30 lépés távolra kezdődik a' 150 lépcsőken, mészkőhegyen felvivő út, különböző helyeken nyugpadokkal várva. Az út harmadát megtéve, balra egy $1\frac{1}{2}$ láb szélességű a' mélységbe leszolgáló üreget lehet észrevenni. A' barlang pitvara boltozata felül egybefutó kúp alakú, mellynek közepében 7 öl magas, $1\frac{1}{2}$ szélességű nyílás van. Kezdeténél előbb felfelé, aztán balra térve egy 24 öl hosszú, 10 lépés széles, 3 lépés magas oldalbarlangot lehet találni, melly $1\frac{1}{2}$ öl magas $\frac{3}{4}$ széles, kívülről járhatlan a' kőszirtből kinőtt fák lecsüngő ágaik által fedett nyíláson kap világosságot. Jobbról a' világosabb bemenetel belsejénél 20 lépés hosszúságú 8 lépés széles, 5 öl magaságú boltozatba, mint egy előszinbe lehet menni.— Ebből valamennyire emelkedettebb helyen 1 öl hosszú $1\frac{1}{2}$ öl magas és alatt 2 öl szélességű nyíláson egy nagyobb barlangba mehetni, melly 25 lépés hosszú, 12 lépés széles, és 7 öl magas, és úgy, mint az előbbi hegyes boltozatba fut össze, 's a' Cserna felőli oldala, mint egy 3 öl magaságú fallal van megtámasztva, valamint a' falon felüli, úgy szintén annak baljáni nyílásán elegendő világosságot kap; van benne egy nyugvó pad is. A' kőszikla bal fala közepén látszó füstkorom eléggé bizonyítja, hogy valaha tolvajok laktak, még pedig a' XI. szám alatti emlékkő bizonyítása

szerint a' rómaiak uralkodása idejében is, úgy annak utána is a' harczosoktól elmaradott rablók bűvhelye volt 's most is sok szívrabló arslányok arslánynök újság 's látványból látogatják, a' mint azt az édes emlékül ennek falaiba metszett iratok 's számtalan névsorok bizonyítják.

Továbbá egy leszakadt köszikladarab mellett elhaladva, háromszegletű nyiláson, mellynek oldal-falai 2 öl magasak, mehetni be. Ezen foldalatti boltozat 40 lépés hosszú, 20—széles, és 9 öl magas. A' bemenettől végeig tompa hegyesen fűt egybe 's fogytánál jobbról egy 8 lábba lefelé haladó gödör vezet egy tágasabb $1\frac{1}{2}$ öl hosszú ember magasságnyi üregbe, a' melly viszont egy 3 szegletű, 4 láb magas üregbe visz, honnan még eddig fel nem fedezett más nyílásokba is lehetne menni. A' barlang ezen része csak gyertya vagy fáklya világánál járható. Bemenetele előtt egy más 1 öl széles, 4 láb magas, $1\frac{1}{2}$ öl hosszú hajláson lemenve, egy más oldalüregbe lehet jutni, az e-
 lébbinél sokkal sötétebbé. Alja sötét fekete, 's nyirkos időmésztette kőmorzsa által borítatva, 53 lépés hosszú, 12 lépés széles, 4 öl magas. Bal-
 oldala csaknem függőlegesen lenyulik; a' jobb oldalról meghegyezve hajlik ama felé. Mindket-
 tőjének füstös kormos oldala arra mutat, hogy ottan is valaki bűvhelyet keresett, Fenekéből 3 láb magas, ugyan annyi szélességű nyílás vezet egy más kisebb, mint egy öl széles $\frac{3}{4}$ öl magas $1\frac{1}{2}$ hosszúságúba. Abból egy más 3 láb széles nyílásba 's végtére ebből 3 láb tág, lefelé szolgáló üregbe, de meddig? 's azonítul mik vannak? minthogy még eddig meg nem vizsgáltattak, nem tudhatni. A' népmonda szerint az állítatik, hogy a' mehádiai volt *Bárkán* nevű várral lenne egybeköttetése.

4. *A Herculesgözbarlang kéményéhez.* Azon szabályozott úton, mely a körtvefáhozi tisztán vezet keresztül a Hercules barlangja feletti füstölgőhez a kopasz és meredek kösziklahegyek oldalain 's ormokon fel, egy csak marháikat legeltető 's fát gyűjtögető emberek által járt ösvényen, azon helyig, honnat az ösvény több felé ágazik el, az erdő nagyobb sűrűsége között jobbra tartva, félórai fáradságos mászás után, az erdő tetejét érve sűrű bokrok között, azon kopasz csúp tűnik elő, melyet már a körtvefa tisztájából lehetett látni. Onnan leereszkedve, a második kopasz csúp, mellynek oldalait vadszölövenyigék 's más bokrok fedezve, kellek közöttök kibújkálni, lefelé, mik után az elrejtett Herculesfürdő kéményéhez bukkan a vizsgálódó. Ez ha az íves palló déli részén eső tərből szemléltetik, azt lehet képzelni, bogy ottan nagy tűznek füstje emelkedik, mint egy a Hercules barlangjának közepéből. 9 öl magas, 7 öl hosszú, 's valamennyire balra kanyaradott, alja torha, időemésztette, üres, hangot adó. Belső melege a külsőnél sokkal nagyobb, miből méltán gyaníthatni a földgyomrában mélyen működő természet munkáját. Mit az is erősít, hogy bemenetelen belől, balroli földalja hasadékaiból több helyen vastag gőz fejlődik ki, 's a koromfeketességű falról víz cseppekké válva foly le. Melly gőzök, hogy a Herculesfürdő forrásából emelkednek, azt nem csak a fürdőfolyamnak aránya, hanem az is bizonyítja, hogy még magában a hideg cseppekké vált gőzben sem lehet nyomát találni a kénnek vagy kénsavanyos víznek. Azonban, a mint az aljüreg hangzatából gyanítani lehet, az aljpadozat nem felette vastag, sőt torha is, miért ottan hosszason mulatni nem tanácsos. 'S még is valamint a Vulkánhegyekből lefolyt 's alig hült lávára sokan merész bátorsággal házat építeni nem

rettegnek 's nem gondolják meg, hogy idővel milly veszedelemnek teszik ki magokat — éppen úgy nem félnek a' pásztorok marháikat oda a' nyári hév vagy kemény idő, fergeteg ellen bátorságosítás végett behajtani. Mivel pedig a' földvizsgálóknak (geolog) és földismerettanítóknak (geognosticusok) az oda való felmenetelek felette fáradságos a' rossz út mián, úgy hallatik, intézkedni fog a' kormány egy kényelmesebb út készítése iránt. Innet visszatérve, a' körtvefa irányában jobbra betérő ösvényen, sűrű bokrok között, lehet a' hegy oldalán elé és lefelé, az északi részen álló fürdőépületek hossza felett elmenni, és a' Ferdinánd-épületnek nyugoti végénél a' fürdőpiaczra ereszkedni.

5. *A' vizszoroshoz* a' Herculesfürdön felül és a' vizszoroson túl, az erdőaljában, és a' Cserna bal partján fel, kelet felé, kell menni, hol helyenként ülpadok. Az íves pallón felül, mint egy 30 öl hosszúságra terjedő, mind a' két parton kiálló magas gránit sziklák okozzák a' víz medreszorulását, minthogy feltartoztatják a' nagy zuhoggással folyó víztömeget, miszerint a' víz felületének olly nagy kerengését okozzák, hogy a' belévetett fa vagy levél, addig, míg annak szorossán által hat, darab ideig kering mínek látása sok báméskodónak nagy gyönyört okoz. De ennél ottan több nevezetességet szemlélni nem is lehet.

6. *A' vizeséhez.* Ez a' vizszoroson fejül mintegy 100 lépéssel, a' Cserna balpartján vagy 's addig az erdős, bokros, árnyékos ösvényen több padok vannak. Lehet az íves pallón is, a' gróf Lázár filegoriája alatt túl eső rétecskén keresztül, az 1829-ben tett rendelésből 3 öltre tágitott úton is menni, hol helyenként kiállott 's az utat elzártt kősziklák ellövettek. Ide gyakran a' legnagyobb társaság zene kísérettel szokott özönyálni menni, hol a' zöld térre leheveredve, gyö-

nyörrel nézik az egy öl magasságról lezuhanó és a' vízszorosig 6 helyeken kisebb nagyobb mértékben történő vizeséseket. Minek zuhagásánál több nevezetesség nincsen is.

7. *A' vizesés melletti rétecske.* A' víz szoros és vizesés között van, a' Cserna jobb partján az íves pallón fejül, mintegy 160 lépéssel a' Cserna és erdő széle között mintegy 70 öl hosszú és 50 öl szélességre kiterjedve, 's tojás alak hosszúságu, helyenként több nagy kiálló kövekkel disztelelitve. Csak azért nevezetes e' tér, mivel a' tüzi játékokat rajta szokták tartani. Egyébaránt a' fürdön lakó orvos, haszonbérlo, főfelügyelő 's plájások tehenei delelő helye.

8. *A' gróf Lázár flegoriája.* A' már sokszor említett íves palló deli végével szembe, csak 4 lépés távolra, egy 10 öl magasságú köcsüpon áll, melyet a' mint értéstittem, hazánk kormányzékü korlátnokja készítetett. Mellybe, a' hid végétől néhány lépést jobbra téve, kényelmesen készitett, meredekséget vesztelő esavargó úton lehet felmenni. Honnan keletre csak kevés kiterjedésre, nyugot felé a' Hercules-fürdőig terjed a' kilátás, északra a' nagyon közel eső kösziklákban akad meg a' szem, de a' mindenkor füstölgő Hercules fürdő feletti barlang nyílását, a' különbnemü fákkal benőtt hegyoldalokat 's tetöket, tul a' pallon azon kis tért, mellynek árnyadó nagy előfái alatt ülöpadok, asztalok vannak az olvasni 's szerelmesen enyelegni kívánoknak elfogadások végett — láthatni. Ezen oszlopos flegoriának, valamint felső úgy az alsó és minden részei nevekkal és számokkal 's más jelentőségekkel vannak sűrűn beírva — tudatni, hogy ki és mikor járt ottan. Onnan keletre és sűrű fák között egy ösvényen le lehet menni, azon útba, melly a' határvonali örhelyre vezet, miközt egy helyen gyönyörködve lehet szem-

lélni, miként eresztettek le darabonként egy deszkából egyberakott csatornán az ölfák, nyilsebességgel esúszván le a' vízszinénél 6 öllel magasabban álló 's a' víz partjától 4 öllel kisebb eső végéig. Hol mintha újabban meglöktenének egyenesen a' Cserna vízébe esnek, 's onnan aztán a' kifogás helyéig úsznak. Vagy el lehet a' filegoriából nyugot felé is, két egymás feletti 3 láb szélességű ösvenyen az erdő sűrűségébe, egészen a' Károlina-fürdő arányáig 's a' zsemlesütő háza udvarának kerítése végével, szembe a' köhiddal, a' kögrádicson menni, 's le a' térre ereszkedni. A' filegoria hegye nyugoti aljában egy jóízű tiszta forrás is vagyon.

9. *A' mészkemenczékhez.* Az ollyak, kik soha nem látták, hogyan rakják kemenczébe a' mészköveket, 's mihodon égetik ki azokat, mehetnek az oláh templom felé, a' kovácsmihely háta megett, a' hegyoldal felé nyuló úton, hol egy bizonyos ponton megpihenve, 's vissza a' fürdő épületekre tekintve, a' piac keleti részét, a' hosszú sor épületekkel szembe északra a' tolvajbarlang nyílását, annak felette a' kéményéből emelkedő nagy gözt, a' Herculesfürdő épületét, 's az a' feletti kopasz kősziklából kinőtt 's magasra emelkedő fenyőfákat, itt ott apró bokraktól árnyozva, festői képet lehet látni. A' kemenczéhez érve, ottan, a' kövek berakásánál, vagy a' megégeteknek kiszedésénél, 's néha, ha akkor történik égetésöknél, néha pedig a' nem munkálkodáskor, egyiknél sem mulathatni.

10. *Az őrvonalokhoz.* A' mészkemenczéktől balra, meredek ösvenyen csak gyalog vagy loháton, némelly helytt egyenes, de keletre nyulva mind magasabbra emelkedő szirtos oldalon, sűrű erdő között 2 órák alatt az első *Prisko* nevű őrhely érődik el. Innen viszont mind fejjebb tartva,

2 órák mulva *Csesna*; tovább *Medvéd*, fejjebb *Nanes*, és végtére *Babodhoz* lehet jutni. Ezen 3 utósók egymástól egy egy óra távolságra, a' Cserna jobb része felől esnek, de egyik sem érdemli meg azon órákig tartó fáradságos és veszedelmes útat, mivel a' babodinál lévő 4 öl vizesés és sűrű fákkal benőtt helyenként kopár szikláknál egyebet nem lehet látni, hanem ha az szolgál ösztönül, mondhatni, hogy ezen fáradságos és veszedelmes útat is megtette a' kutatni szerető, ide nem érteve a' földvizsgálókat (geolog), 's fűvészetben gyönyörködőket, a' kik azon környékben teendő fáradságos útokat meg nem bánják.

11. *A' melegvízforrás eséséhez.* A' Cserna bal partán fel, napkeletre, a' körtvefánál levő téren keresztül, gyalog vagy lovagolva, egy az úttal ismerős vezetőt követve, a' határvonal felé (cordon) tartva $\frac{3}{4}$ óra mulva balra térve, egy mély völgybe kellek ércszkedni, hol a' források egyike, mellynek 4 láb esése vagy on; túl a' déli parton egy másik, mellyhez a' vizen keresztül, ha kicsiny, lóháton mehetni, esése csak 1 láb, 's azért midőn a' Cserna víze nagyra nevedik, el is borítja. Mind kettő szürke mészkőből foly, 43° meleg, miért melege a' mostan használatba lévő fürdőket felül mulja, még is mivel a' hozzájuthatás nagyon alkalmatlan, nem érdemli, hogy reá költsenek. De mind a' mellett is az ő közelében lakó bálvásnyiczaiak, kik ott mély gödröt ásának 's a' kifolyó vizet belé vezetik, fürdés végett használják.

12. *A' Szemfürdőhez és Sesinhez.* Minthogy a' Szemfürdőhez vezető út említődött, midőn a' fürdői épületekről tevődött magyarázat, azért újabban nem emlitem, csak azt jegyzem meg, hogy miután a' szemfürdő épületét hátrahagyjuk, mindig elé a' Cserna jobb partán menve, hol kényel-

mes széles, hol csavargó keskeny úton, majd árnyat vető fák között, mintegy 600 lépéseket haladva, éretik el a' *Sesin* völgye, mellynek útját sohajútjának is (Seufzerallée) nevezik. Itt vagyon a' fürdőkörnyékét jelelő első határkö felállítva, egy bokrok által körülvelt szépen zöldellő téren. Közepén a' havas oldalából eredt patakocska foly keresztül. Jobbról fejebb egy második kö vagyon, mellyet a' köznép töröksáncznak nevez, mivel ottan az utolsó török háborúkor az austriaiaknak a' török ellen egy álláspontjuk volt, 's nagy sánczokkal körülkerítették. Honnat a' fürdő alsó, vagy nyugoti része környékét a' maga egész kiterjedésében lehet látni. Jobbról balról a' havasihegyek, 's nyugotról *Stoker* helysége környezik.

13. *A' Szigethez*. A' *Sesin* völgyétől nem messze, jobb és balról hasonlólag lugosos vagy is árnyos úton menve elé fele, majd balról szembetűnik a' kis sziget, mellybe egy pallón lehet átmenni, mind két vége kemény kőszikla-darabokon áll, mellyek a' partot a' vízszakítások ellen bátorosítják 's a' víz tükrén felül mintegy 5 ölre emelkedettek, 's bokrokkal körül nőttek. Ezen sziget hossza 200, szélességének legnagyobb kiterjedése 50 lépés, legkeskenyebb vége minthogy 3 szegletbe fut egybe, 2 láb. Több, rajta keresztül vezető ösvényekkel 's padokkal van átvágva, honnan vagy az iménti úton, vagy a' déli oldalán álló pallón lehet által a' major ház felé is haza menni.

14. *A' pecsenyicskai hidhoz*. A' *Sesin* völgyéből nyugotra tartva, a' *Cserna* mellett, le, mind zöldellő fák között a' magas szirtokról legördült, de nem veszedelmes kömorzsalék-halmokon keresztül vergődve, egy kényelmesebb úton a' kirakott szekér útba érvén — elhagyva balról a' majorházat, a' prolási hidfő omladékait és a' régi

mészégető kemenczék maradványait, egy kieső zöldellő tér éretik el, mellyen egyfelől a' régi szekér út vezet keresztül rétek, szántóföldek, gyümölcsös és szőlők között a' czilinder vashidhoz, mellyet 1837-ben, mint az ausztriai birodalomban illy modorban elsőt, az aerarium költségén készített a' ruszbergi Hoffmann-bányász—társaság. Ezen kicsiny, mintegy 6 öl hosszú hídon, minden ki a' fürdőre siet, által megyen, azért akkor is megvizsgálhatja, de még is hogy különös figyelemmel tekintessék meg, megérdemli, hogy máskor is tevődjék addig egy séta.

15. *Ferencz-fürdővel szembe levő telephely és Bridelhez.* Ez midőn a' fürdő épületek soroltattak elő, említődött. A' Ferencz-fürdővel éppen szembe vagon, az útnak déli szélén, belől, hosszára egy fél öl magasságra felemelkedett lankás oldalú dombon; nyugotról 's délről erdő, keletről épületek vészik körül. Hossza 112 szélessége 107 lépés, szinte négy szegletű, hol helyenként nagy diófák vannak, mellyek alá a' pornép szokott leheveredni nyugalom végett 's nem csak magok, hanem szekerek és barmaikat is letelepítvén. Sokan zöldágakból színeket készítenek, vagy a' nélkül is mint a' vándorló sátoros cigányok tanýáznak, az ollyakkal együtt, a' kik oda szénát visznek eladni. Sokan pedig fuvaroskodás végett Lugos, Káránsebes környékéből, sőt Szegedről is jönnek 's ottan hónapokig mulatnak, melly idő alatt az egyik vendéget hozzák, a' másikat viszik el, Magyar, Erdély, Oláhországba is, nagyon jutányos áron.

A' Bridel nevű épület egy vendéglő, mellynek egy szálája van a' közepén. Mellette a' Laczikonyhája. Itten szokott innepnapokon a' köznép és cselédség tánczolni. Az elébb említett szabad tér nyugot felőli szélén egy zsendelyezett hosszú szín

áll, melly alá az öly uraságok szokták lóvaikat fizetés nélkül kötni, a' kik istállót nem kaphatnak, — és a' koldus fürdőzők magokat megvonni.

16. *A' Tököli féle mulatóhely.* Ehhez az imént említett telep nyugoti végénél lehet falépcsőű karfás ösvenyen, nagy dió 's más fák 's bokrok között fel felé menve, egy térre jutni, mellynek közepén egy dombocska, hová 1829-ben tanácsos Tököli, vagy inkább Tukuli, egy nagy élőfa alá mellynek ágai messze nyulnak, kiülő padokat 's asztalokat készitetett, honnan a' fürdő minden épületeit 's a' tájék bizonyos pontjaít lehet belátni. — Ezen fejül 400 lépéssel egy más kis tér, honnan a' Csernán tuli, északi részen álló fürdő felügyelő, az orvos kertjét a' szemfürdőt, és az azok felé emelkedett magas hegyeket, mellyeknek oldalai különféle fáktól zöldellenek, — lehet látni. Még felebb menve, megint egy más, honnan viszont minden fürdőépületeket végig a' Herculesfürdőig láthatni, sőt kinek tetszik kedveltjével az ülpadokon helyet is foglalhat, enyelegni, kivált ha nem tart attól, hogy a' környező bokrok közül más is megtudhatja titkát. — Még ezen is túl egy bekerített kaszáló vagyon, mellyen keresztül menve, fél fertály óra mulva a' jobbra álló majorházhoz lehet leereszkedni. Vagy — a' ki a' helyek északi oldalait is megakarja vizsgálni tovább mehet, — különben egy a' Szemfürdő irányában levő ösvenyen le a' Ferenczfürdőhöz ereszkedhetik.

17. *A' majorház.* Az imént említett Tököli úton is el lehet menni, de ha szállásunkról indulunk, ugy a' Ferenczfürdő előtt Pecsényicska felé vivő úton kell nyugotra tartani, a' karfákkal ellátott Cserna partja mellett, jobbról a' magas erdős hegy, balról a' parti kisebb nagyobb fákkal benőtt úton, melly a' legmelegebb időben is kel-

lemesen híves sétat helyül szolgál. Közel a' majorházhhoz, balra, vagyon a' temetkező fák közé rejtve; Ettől 70 lépéssel távolabb esik jobbról a' majorház, hová délutáni időben, mivel ottan ozsonyákat 's frisitöket kaphatni, sokan mennek. Ki a' fürdőre jön és a' vashídon áthaladott, a' majorházat, mint a' fürdök kül — vagy elővárosát tekintheti. Ezzel szembe, balról, vagyon egy 350 öl hosszúságú köfal, 600 II öl kertet foglaló magába gyümölcsfákkal, különféle veteményekkel, a' haszonbérlo számára, melly egy rajta keresztül folyó patakocska által nedvesítetik. Jobbról, a' kerten alól, a' kertész háza, pálinkafőző, istálló, tág udvarral, túl az úton szembe a' kerttel az 1829-ben készült izletes épületecske, 50 darab marhákat elfogadható, mellyben az azokra ügyelők is laknak. Ehhez toldva egy kertecske, hol a' vendégek jó tejet, irós vaját, és egyéb ételnemüket kapnak. Az épület háta mellett egy a' Csernájig nyuló rét is vagyon, mellyen néha a' sétáló ifjuság szökdösve 's tánczolvá mulatja magát, a' komolyabbak pedig hideg vérrel nézik az ottani fillegoriából vigalmaikat. Mások kártyáznak, dohányoznak 's barátságos beszélgetésekkel töltik idejüket. Honnan ha tovább mulatni nem akarunk, vagy Pecsényicska felé folytatjuk útunkat, vagy vissza a' jött vagy a' szigeten túli, a' Szemfürdő felé vezető úton térünk meg.

18. *Pecsényicskára.* Ez a' majorházon túl nyugotra, fertály óra távolságra esik. 50 házából álló kis falu. A' déli havas oldalokról lefolyó vizekből eredt egy patakocska folya keresztül. Sok gyümölcsöse van 's jó szölöje. Ezek tartják többnyire a' fürdővendégeket veteménynel, mindenféle gyümölcsökkel, téjjel, vajjal, majorságokkal. Azokon kívül árulnak eleven scorpiokat; 100-át 30 váltó xrokon, és cseresnyefa-pipaszarokat.

19. *A' Damoklét hegyére* 3 különböző utak vezetnek, mellyek közül a' legrövidebb azon ösveny, mellyen a' Tököli mulatójához — akár a' Ferenczfürdőtől, — akár a' majorháztól lehet menni. 'S onnan balra az ösvenyen fel felé szédítő mélységek felett, melly meredekségeért, *macska gradicsnak* kivatik. Ezen ösvenyen többnyire csak az örvonalokhoz menő szélbeli katonák, kik már ahhoz vannak szokva, járnak. Második, és bátorosabb, mellyen loháton is mehetni fel, az, melly a' peesenycska háta melletti hegyoldalon vezet bátorságban akár melly félénk hölgyet is. Harmadika egy középút a' jó és rossz között, meny nyiben kevésbé lehet félni a' kődarabok leszakadásaitól, noha ez is elég mély meredek.

A' felmenetelre mindenkor tiszta idő választodik, mit az ottaniak tapasztalásból az előtti nap estéjén tudnak megjövendölni. Mert, ha naplementekor a' Damoklét hegyét köd vagy felleg környezi, másnap bizonyosan komor idő lesz. E' szerint bizonyos lévén az utazó a' kedvező idő felől, minthogy ezen hegy megjárása szinte egy napot kíván mindeneknek előtte egy felvezető és élelem felől kellett gondoskodni. Mikkel ellátva, vig társaságban korán reggel útnak indulnak, 's e' szerint a' majorház és peesenycskai út feléig haladva, balra kell térni a' szekérútból, 's menni elején le felé, mivel szántó földeken kaszálókon a' magas oldal felé, bokrok között vivő kőmorzsalékok által elborított ösvenyen, mint egy óráig fel felé a' kőszirtos völgyen, mellynek végénél szemünkbe ünik a' *Prolás*, a' hová megkívántató felhágás, a' sok leomladozott kődarabok mián mindaddig fárasztó, míg félóra mulva nagy megerőtetés után a' szálasabb fák árnyai között kevésbé fáradságos útra, néhol lankásabban emelkedő, bámulatos alakú sziklakkal borítottira nem érünk.

Ezen túl még felorát haladva, egy kis rétecske éretik el, mellyen keresztül a' jobb oldalból egy csergedező patakocska foly, a' marhák, az azokat őrzők, valamint az ottan utazók szomját is enyhíteni. Azon kívül vannak itten a' pásztorok által magok kényekre 's az utazók számára készített nyughelyek, mellyeknek számát a' természet által készültek is szaporítják, mint a' kiálló nagy kövek, a' föld színén felül jó formálag felemelkedett 's meggörbült gyökerek, mellyekre telepedve, kiki elébb étvágyát a' magánál lévőkből, azután az említett friss vízből szomját enyhítheti. Egy órai mulatás által újabb erőt 's kedvet kapva, utunk tovább folytathatjuk egy elhagyatott, de még most is jó állapotban lévő őrház előtt, mind felfelé a' sűrű erdő között, mi szerint egy szabad tér érődik el, túl rajta mint felebb haladva, helyenként tisztás, és pásztorokunyhók, gazdag legelőkkel ellátva, még felebb a' látott óhajtott kígyozatos magasra emelkedett, gyalogfenyős tető tűnik elé, mellyen csak helyenként vagyon egy vagy másféle fánem. Tovább viszont sűrű magyaros, vagy gyalog fenyő mutatkozik a' kopasz oldalokról az alattak lévő mélységbe letekintve, mint a' Damoklét tetőpontjáról. Mit megpillantván újabb erő által ösztönöztetve igyekszik minden oda jutni kívánó, a' csuszamló füves, vagy helyenként köves kopasz hegyhát gerinczén, az alatta lévő mélységek felett, mellyek oláhországgal egyesülnek, — mig el nem érte egy órai fáradsága által a' főtetőpontot. — Mellyet 4 órai fárasztó utazás után meglátva, ha szinte minden erőnk ki sajtoltatott is, még is olly új ösztönt kapunk, hogy az addig szenvedteket számba sem vesszük, 's azért, csak nem szaladva kívánunk felvergődni az e' környékbeli hegyek óriására. Feljutva örömteljes szívvel vizsgálgatjuk a' szemünk előtt szélesen mindenfe-

lő kiterjedt ezen hegy környékében lévő hegyeket, völgyeket, vízfolyásokat, 's terjedelmeket. Majd nyugotról szemünkbe tűnik a' hegyek tövében fekvő kellemes rajzolatú fürdővölgy, az azt festőileg tarkáló épületekkel, mellyek közül különösen az új épület és Károlina-fürdő veres fedelezeteik tűnnek ki, a' fürdő hidján áljárkálókkal együtt, a' kikhez fogamat nélkül intézzük lekiáltozva tisztelkedő köszöntésünket, vagy igyekszünk értésökre adni fölöttek létünket. Észak felé, még tovább vizsgálodva, szembetűnik Mehadiának egy része, Kornia Réva és Kornia az almás völgyével együtt. Kelet felé fordulva, Oláhország fekszik lábaink előtt, mint egy arra figyelmeztetve, mért engedjük más birtokába azt, mit a' természet maga is alánk vetett. Északkeletre az erdélyi hegysorok tűnnek elé; délről a' duna legkellemetesebb folyama Orsova környékével, Servianak hegysorai, némelly helységek, és török ország terjedelmesebb részei látszanak. Mi szerint annyi gyönyörök élvezése miatt elragadtatva, mint egy szomorúan hagyjuk el ezen nagyon megkedvelt tetőpontot 's kedvetlenül indulunk le és vissza felé a' mind alább szálló csuszamlós, göröngyös éles hegyoldalokon, lábaink izmai feszítő megerötetésével. Mi közben alig várjuk, hogy helyenként, nem tüdőink — hanem izmaink nyugtatása végett megállani, helyet találjunk 's eljuthassunk újabb étvágyunk kielégítése végett a' csergedező patakocskánál hatra hagytuk eledeleinkhez, mit vándorlásunk ideje alatt ottan számunkra készítettek. E' szerint, miután újabb erőt kaptunk, tovább folytatva útunkat, le a' majorház felé, a' honnat kitértünk, ereszkedünk, 's sietünk szállásainkra elizzadt 's bepiszkolt öltözeteinket megváltoztatni 's magunkat friss vízzel megmosva erősíteni, hogy az után a' fürdő-téren jó barátainknak elbeszélgethessük, mit

láttunk 's még egy sétát tchessünk a' fürdő-
téren.

20. *Mehadiára és az ottani vízeséshez.* Mehadiára többnyire héti vásárnapokon szoktak menni, holmi szükségesek beszerzése végett vagy hogy az ottani vi esést megnézzék. Két úta van, egyik a' rakott szekérút, másika, melly fáradságosabb északkeletről a' hegyeken keresztül ösvényen vezet, fél órával közelebb. Hová elérkezve, 's a' helységből is kimenve, a' Béla-réka balján a' czi-gány kunyhok, több gyümölcsösek 's malmok előtt elhaladva, a' *svédjeni* pallókat is elérve vándorlunk keresztül kasul köomladékokon, hátra hagyva a' Bálkánvára omladékait is, fél óra mulva a' hegyen fel felé *sűrű* fák árnyai közé vergődünk, — hol magunk a' nap hevétől kihütvén, fertályórai nyugodalmunk után, tovább folytatjuk útunkat — mi közben mind hallhatóbbá lesz a' víz zuhogása 's egyszerre egy bokrokkal körülvett kősziklahasadék tűnik elénkbe, mellyből a' mindenfelől sziklával körülvett mederbe 6 öl magasságból legnagyobb sebességgel omlik le a' tükör tisztaságú víz, mellynek különböző színeket játszó tükrözetében 's abból felemelkedő víz ködporában a' magyaros és bükk alatti padokon ülve gyönyörködve mulatjuk magunkat, addig, mig annak jég-hidegségü vizében a' magunkkal hozott italokat kihütöttük, hogy a' felmeneteli megerötetés miatt következett szomjunkat 's csemegékkal étvágyunkat kielégítsük. Hová néha egyesült társaságok zenekisérettel 's nagy készülettel mennek ebédelni, vagy vacsorálni 's a' zöldellő pázsinton báránycák gyanánt szökdösve tánczolni.

21. *A' hajdoni vízvezetők maradványaihoz.* A' vízvezetők maradványaihoz a' Pecsényicska mellett elnyuló szekér úton mennek, a' pribai hidig, mellyen miután áthaladnak, az országútba érve

balra kellek vízmentére tartani. Mi szerént óra negyed mulva a' Cserna és Béla-Réka folyóvizek egyesülete arányában, egy 8 láb széles, 6 láb mély árkot lehet látni, elein balra, majd jobbra téröt, végtére kigyozatú arányt folytatva, elé felé, a' vízvezetőnek tartott csatornáig nyúlót. Melly hogy minő időbeli lehet, az még mai napig sincs meghatározva, némellyek szerint az a' törökökkel folytatot, 1739-beli háború idejében egy basa által azon okból készitetett volna, hogy a' Cserna vize által Orsován egy malmot jártasson. De arra nézt nem látom-át, miért nem kezdette közelebb azt Orsovához, mint hogy a' Cserna attól csak fél óra távolra foly, az Alion hegye alatt, 's miért tette a' 3 mföldre terjedő költséget. — Mások romai maradványnak állítják. Innet a' lósmeki és márői völgyen keresztül a' pisztrangokkal bővölködő *Jordesicza* foly, hol is fertály óra teltével, a' rajta épített hídön kellek átmenni. Itt a' csatorna az ország út mellett balra vonul, viszont irányát változtatva balról, jobbra tér, végtére jobbra kanyarodva fel felé nyulik, mellynek egyenes vonalát nem lehet azon okból meghatározni mivel helyenként földomlások, 's iszaplások borították. Majd túl a' Cserna bal partján lévő *Bersa* helysége határán keresztül, a' mellette lévő *Toplecz* határába lépünk, szembetünik a' Jordesicza hidján túl az országút jobbán egy magas épület maradványa, melly 11 jó állapotban levő különös szabású 6 öl magas oszlopokra emelt íves épületet képez. Minden oszlop 2 □ öl széles és vastag, egymástól ugyanannyi távolságra állva, a' hegy felöli oldal falai is téglából rakattak. Innen nem messze, elé felé, ott hol az út jobbra a' hegy-fal és a' balroli leomladozott hegyoldal halmonkon, mint valamelly tetőken vezet által, viszont mintegy 24 öl hosszúságnyi falmaradékok tünnek

elő — ezen túl részszertint a' természet részint emberi kezek által függőlegesen levágott pirámis alakú domb tűnik elő. Az út pedig a' Cserna jobb parta mellett nyúlik el, melynek martja mindennütt véd köfállal van megerősítve. Fertály óra mulva a' tér tágabb lesz, a' honnan mintegy 150 lépésekkel elé felé, az úttól jobbra, egy dombocskán viszont e' vízesatorna maradványa látszik. Melly regényes völgyet hátra hagyva, a' sirakovai kolcsból a' koránniyiki szorost találjuk, mellynek felemelkedett szikla dombja tetején éppen a' Cserna partján, Orsova felé menet balról, egy örház vagyon. Tul rajta pedig a' Cserna partja mellett egy völgyecskében nyúlik el *Koránniyik* helysége.

Ezen szoros kulcsán túl, mihelyt a' dombról leereszkedik az ember, egy terre ér, melly részint szántóföldekből, részint szőlőkből 's bokros dombocskákból áll, Tofir helységeig — tul rajta a' Duna tere nyílik meg, mellyen minél előbb halad az ember, annál több kellémséget élvezhet -- és pedig balról az Alion hegyét, jobbról elő felé *Supaneket*, és a' serviai hegyeket, majd későbbre Elisabeth várát, 's a' Dunának tündöklő tükrözetét látva. O és új Supaneken keresztül az út mellett balról álló veszteglő intézet épületei előtt midőn elhaladtunk, lefelé a' Duna baljára tekintve, a' közepén szembe Erzsébet várával a' szigeten o vagy török Orsovát lehet megpillantani, és fél fertály óra mulva elérni Ujorsovát.

22. *Ujorsova*. Egy hosszú útszából áll, melyből jobbra balra síkatorok nyúlnak bé. Mintegy 1000 ráczok 's oláhokból álló nép lakja, kevés más nemzetbeli mesteremberekkel. Itten egy az oláh illyriai ezredeshez tartozó őrnagy is lakik, ki az Orsova környékéhez tartozó örhelyek 's ott lakó katonáknak kormányzója. Van benne egy ca-

tholicum és egy oláh templom, nemzeti iskolával együtt. Határát délről Szervia felől a' Duna; keletre az oda egy óra távolra eső Oláhország teszi. Szembe vele, a' Duna bal partján látszik az első szerviai kiesi falú *Tekia*. Magyarországnak itten van a' legalantibb fekvése. E' hely az 1739-iki békekötés miatt is nevezetes, a' minek következtésül, benne volt addigi erősségétől, mellyet elébb Béla Király építtetett, megfosztatott 's minthogy a' levantei kereskedés is 1810-től 1813-ig Magyarország és Serviára nézt itten szűrődött keresztül, mint egy raktárul szolgálván, nagy gyarapodására volt, de minek utánna az már más arányt vett, nagyon alá kezdett szállani, miért most csak gyapott, bőr és hallali kereskedésből élnek. Itten az egy *Skélan* kívül, semmi nevezetes megtekintendő. Ez egy 15 öl hosszú zsendellyel fedett 4 láb magasságú deszkával kerített színből áll, hol héti vásárkor a' törökek, serviaiak 's oláhországbeliek az egészségi biztosság 's harminczadi szoros felügyelet alatt portékáikat árúlják. Kik által minden olyasok, mik által a' pestis elterjesztetnék mielőtt a' vevőnek átadatnának, védszerekkel megfüstölés végett a' supaneki veszteglő intézetbe küldetnek, kivévén a' megehetőket, miket midőn pestis nem uralkodik minden akadály nélkül árulhatnak. Különös figyelmet fordítanak arra is, hogy a' török jobbagyok a' miénkekkel egybe ne elegyedjenek, a' mint azok a' szin keleti része mellett telepednek 's rakják le áruikat, mutogatván a' venni kívánóknak azokat. Az illy moddal megvásároltakat aztán a' veszteglő intézeti szolgák adják kézbe a' vevőknek, 's a' pénzt is ha valamit visszafordítanak, fakalánnal veszik által, az érczet ecetbe mártva, a' papírosat megfüstölés által tisztogatják meg. Gyapottat, keszkenőket, kávét, nádmézet, török-szilvát, malazsát 's édességet mit *dulcsacsanak* vagy

török puliszkának línak, dohányt, pipaszárakat, pipákat árulnak a' le 's fel járó katonák, és veszteglő intézeti szolgálk felügyelete alatt. Mind ezen elésoroltak nagyon ócsók lennének, ha az utának fizetett nagy harminczad nem nevelné ugy fel az árrát, a' miért nem nyereség ottan vásárolni, hanem ha az ki egy fontnál többet akar venni, mert egy fontnyiért vám nem fizetődik, több nevekre veszen vámczédulát 's a' szerént 30 fontot is vásárolhat vámfizetés nélkül.

23. *Ó, vagy török Orsova (Adakala.)* Ezt a' törökök *Adakalának* híják — hová, miután az új Orsován lakó őrnagytól engedély nyeretik, 's az egészségi biztossághoz 's harminczadhoz tartozó szolgálk is kísérekül kirendeltettek, 's egy kisebb vagy nagyobb csolnak a' társaság számához képest az áltvitelre kibéreltetett, a' négy evezősek, kormányzóikkal miután a' társaság beült, sebesen lapátolva, eleinte a' Duna közepé felé arányozva, azután bal partja felé kanyarodva — fertály óramulva a' vár éretik el. Melly a' Dunából mintegy 1½ öl magasságra kiálló Késziklaszigetre vagy on építve. Hol mihelyt az oda menők a' parton kiszállottak, a' várfokán örködő katonák egymásnak jelt adnak. Mire egy altiszt a' várkapúja előtt megjelenik, 's az oda menetel okát megtudván, a' vendégeket a' basa lakáig vezeti, hol a' tolmács által ujabban is, kik legyenek, 's mi kívánságok megkérdeztetvén, bejelentetnek, végre engedelem nyeres után a' basa elibe bocsátatnak, ki napkeleties szokásnál fogva fedett fővel, ülve fogadja el látogató vendégeit, helyet mutatva mindennek a' leülésre. Hozzá minden fedett fővel mehet be, jobb kezét szívére téve, tisztelet jelölül, magát valamennyire meghajtya köszön. Mit ő basasága is hasonlólag viszonz, ülő helyéből fel nem kelve, két ablak között, északkeleti háza szegletében, hosszú

szárú pipából bocsátva fel füst fellegét, lábait maga alá gyurva ül egy hosszú végig a' fal mellett elnyuló divánon, pipáját egy divána előtt leterített szőnyegen lévő kerek réz tángyérkába helyeztetve. — Miután a' bébocsátott vendégek az épület nyugoti végén sorba rakott szalmaszékeken, mellyek alatt gyékény vagyon kiterítve helyet foglaltak, a' basa tolmácsa által elkezdődik a' barátságos beszélgetés, miközben mindenek pipa — kávé, a' nőnembeliek pedig édességekkel kínálatnak. Dohányja, ugy kávéja is igen jóízű csak hogy az utolsó nagyon sűrű, mit, kérdésekre adott magyarázat szerint, a' következő módon készítenek: — a' kávé csak félig pergelik, aztán megtörik mőzsárban, megszitálják s bizonyos mennyiséget, egy negyedrészt a' kander nagyságához képest, a' nádmézzel egyszerre a' kanderba téve, kevésse felforralják, s a' szerint, hogy mindig melegen készen álljon, közel a' tűznél tartják, — melyből midőn kivántatik, a' nélkül hogy leszürnék, inkább felkavarják s úgy töltetik findzsába, melyeknek mint nálunk, niesen alsó tálak, hanem a' helyett a' kávé pohárhoz illesztett arany, ezüst, réz, virágos és talpas pohárkaik vannak.

Illy beszélgetések közben, ki a' várat és abani épületeket megtekinthetni, engedelemnyerés végett kívánságát kinyilatkoztatta, a' basa annak egy vezetőt rendel, ki mindeneket megmutasson, a' veszteglő intézeti szolgák kísérete alatt, kik törökül beszélni tudnak, ne hogy a' törökökkel érintkezésbe jöjjen. Bucsút vevén a' basától megindul az ember a' szűk, szeméttel tele, füvel benőtt útszákon, mellyek végeikkel felállított deszkákkal magossan vannak kerítve. Itten nem csak hogy a' vár falai nagyon romladozottak, hanem a' benne lévő sánczok is földdel annyira betöltek, hogy a' föld színével szinte egy arányuak; minden épü-

letek, még a' basa lakása fedlezete is felette rothgyos. Kitől nem tehettem meg nem kérdeni: miért hanyagolják el annyira épületeiket 's nem tartják jobb állapotban? azt felelte: Mi azt az austriaiak-tól vettük által, ... Tudom, felelém, de az már régi, 's az óta sokat kellett volna javítani. Mire felelettel adós maradt. Azonba a' minket vezetett töröktől értesültem, hogy a' várnak jó állapotban tartása végett, minden basának a' kormány évenként bizonyos mennyiséget ad, mit ők nem a' javításokra, hanem önhasznokra szoktak fordítani, tudván, hogy a' várak milyen állapotban létét a' kormány soha sem vizsgálattja.

Az épületek általán a' magas deszkakerítésű udvar közepén állnak, hihető azért annyira elzárva, hogy az úri nők azokon által és az útszára ne láthassanak, de mind ezen elővigyázat mellett is megtörténik, minthogy többnyire az épületek hijába mennek fel, 's ott töltik az egész napot le az utszára kandikálva, honnan csak akkor futnak le, midőn rabnőjök férjükhöz jövetelét jelenti. Én mindazonáltal olly szerencsés voltam, hogy történetesen valamint a' basanőt, úgy annak leányait is, kíséretökkel együtt láthattam, szembetalálván dél utáni 4 órakor, midőn a' templomba mentek, én pedig onnat, mellyet éppen megvizsgálék, jöttem ki. A' nő mintegy 30 éves, középtermetű, köpczös, izmos, barnapiros, kőkényszemű, a' mellette balról ment leánya mintegy 15 éves lehetett, anyjánál vigyoribb, karcsúbb termetű, mennyire kivehettem egész homlokaikat, arczok 's állokat körülkerítő fejr kendőjökön által. Csak szemeiket 's orrukat hagyák fedetlen, mellyet látni lehetett. Mind ketten sötétkapor színű finom posztoból készült bőujjú háló kabát szabásu, bokáig nyuló külöltözetben, arannyal gazdagon kivarrott sárga czipőben voltak. Hátnál is hasonló szabásu, de dur-

vább öltözött némberek kísérték. Midőn mellett elmentem, szokásaik szerint köszöntvén, szívesek voltak, magok alig meghajtásaikkal visszanozni. — Majd aztán egy apácát láttam, ki mihelyt megpillantott, azonnal egy mellék udvarba tért. Fekete öltözte a' mi apáczáinkéhoz hasonló szabású és nagyon elburkolt volt.

Templomuk, mely hajdon Szent Ferencz-szerzetbelieké volt, minden beldiszitmény nélkül, egyszerű, nincsen benne egyéb, egy szonokszéknél. Alól gyékények vannak terítve, melyre a' buzgalkodók térdelnek. A' falon sok olvasók függenek. — A' templom fele rostélyzattal van elrekesztve, hová egy más ajtón a' némberek mennek be. Papjok, kit a' basánál láttam, egy magas, száraz, nagyon barna, ősz szakállú férfi; csoré lábaival ült egybekuporodva a' basa mellett. *Oskolájokba* is, mely templomukhoz közel, szembe vagyon, betértem, hol egy hosszú faasztal, körül ülpadok, a' tanulok számára, — az asztal felső végén a' tanító ült; minden gyermeknek kezében könyv volt vagy irás, bementünkör egysem mozdult helyéből. Kérdezvén a' tanítót, — mit tanít? — számvetést — és a' Koránt magyarázá mintegy 25 számból álló 8 — 12 éves gyermekeknek. Az iskola és templom közt vagyon az éléstár, mit ők *Hámbárnak* neveznek, hihető tőlök kölcsönöztük mi is vagy ők tőlünk midőn közöttünk laktak. Társaságunkban néhány hölgy is levén, mihelyt őket néhány fiatal törökök meglátták, telkeikre siettek, 's szilvát hoztak, mellyel kínálták.

A' temetőt is megtekintettük, melly felemelkedett helyen, kökerítés között vagyon, minden halott fejénél emlékkő, különböző ábrázolatokkal, mint szőlő, jegenyefa 's más félével van befestve.

Vannak deszkából épített boltocskák is, mel-

lyekben némi törökportékákat nagyon ólson lehetne megvenni, de azt a' harminczadí kíséret nem engedi meg, mind a' mellett egy pár husszassal azokat is meg lehet vakitni, sőt azután sziveskednek magók az árusokkal alkudozni. Ennél fogva ezekről is ellehet mondani, est modus in rebus, dum modo nemo sciat. A' mi csak ollyankor történik meg, ha a' társaság több felé oszlik, 's azokkal a' kísérők is oszlanak, mert egynek mindenikét megvesztegetni sokba kerülne; mivel a' fő őrmester nem csak egy harminczad 's veszteglőintézetbeli szolgát küld, hanem hattal látja el az utazót, egy conventios forint fizetés mellett, mintegy 4 órai kíséretökért. Mit hihető azon okból cselekszik, hogy mindenik alatta lévőjét részesítse az utazó zsebe könnyebbitésével. Miért, hogy ha csak egy ketto teszi ez utat, nagyon sokjába kerül, mert csak a' ladikát 3 forintokat, a' négy evezőnek ugyan annyit, a' kormányzónak 2 és a' 6 kísérőnek 6 's 8 — mindössze 17 conventios forintokat kellett fizetni — noha minden kísérőnek napi díja 48^{70/100} r¹⁰⁰ tenne; tehát, hogy a' költség oszoljon, tanácsosb minél többeknek menni egy társaságban.

A' vár őrizete olly csekély, hogy azt akár mikor 50 miénk féle gránátossal meg venni merészkedném, minthogy a' benne lévő katonaság 15, legfelebb 20 éves gyermekekből, egy egy öreggel vegyítve, áll. öltözeteik rongyos sötét szürke posztoból készitetett hajtókás kabátból, szenyves vászon függő nadrágból (pantalon) áll — rozsdás, szuronyos puskával, sőt csak lábravalóban, mezítláb is örködnek, a' mint azt tapasztaltam, a' midőn kiszállás végett a' sziget partjára megérkeztünk, miként vetették le az alatt örködőknek felső ruháikat az ablakon, fel öltöztetés végett. — A' tiszték is rongyosak, szegény álla-

potban látszanak lenni. Mert midőn egyikünk, ki Lennünket vezetett, fáradsága jutalmául egy conventios forintot ajándékozott, csak hogy kezét nem csókolta örömeiben. Ekkor a' jutott eszembe, hogy ha a' mi haditiszteink közülieket valaki illy csekélységgel kívánna jutalmazni, miként fogadnák? . . A' várfala alatt álló ágyuknak kerekei durván faragott egy tenyér vastagságú 's szélességű fallakból készültek, csak két újni vasabranescsal bevonva; tengelyeik végeibe faszegek szolgálnak. — Midőn a' vár különböző részei megtekintéséből vissza felé tértünk, a' basát fekete posztóból készült átillában, vászon-kelméből készült függő nadrágban, fél topánban találtuk velünk szembe jöni, veres kék bojtú sapkában. Minden tisztnek van valami arany, ezüst vagy más érczből készült bizonyos dísz vagy mit czímező jegy a' mellén, függve.

A' sziget-vár hossza 1800 — szélessége 400 láb. Falairól gyönyörrel szemlélhetni a' Duna területét, a' délről áttellenbeni serviai hegyeket, alattak Erzsébet várát, északkeletről Oláhországot, az Álion hegyét, és nyugot felé a' supaneki veszteglő intézetet, Újorsovát. Alatta sok földalatti lakok (kaszamáták) vannak, mellyekben katonák, oláh és serviai rabok tartatnak, kik közül egy oláhországi fogolyasszony megpillantván bennünket, örömtele kiáltotta a' többit, jónének ki, mert keresztények érkeztek, ezek közt mindnyájunk nagyrésztételével pillantottam meg egy a' fal mellett földön ülő asszonyt, kinek lába fejei rongyokba voltak bonyolva, kérdezni, mint orvos, jogosítatva érzem magam, hogy mi baja? Mire keservesen azt vallá: — tegnap megszökni próbáltam, lábam talpaira 100-zat vertek. — Ugyan az előtt két nappal fogtak ki a' Dunából egy oláhországi papot, ki Serviába akart a' Dunán általúszni, mivel üzőbe vétetett volt, elfogni, mint olyant, ki

egy templomat rablott ki. Ez, hogy úszása közben el ne merüljen, a' két könyökére, térdeire kis fateknöket kötött volt. — Jártam a' kávéházba is, hol köröskörül fapadok vannak, egy tűzhely, hol a' kávét főzik 's egy ezüst garasért egy findzsa kávét 's pipát is adnak. — A' borbélymihelyben, míg egyiket beretválják, kettő három aluszik a' széles padon. A' beretválandó fejet a' borbély honalja alá fogja, 's akár a' fejét, akár a' pofát beretválja; nem oldaloslag, hanem felülről lefelé húzza, gyakran dörzsölgetve beretváját, maga előtt lecsüngő, szíjaihoz.

E' szerint minden elősoroltakat megtekintvén, vissza a' vár Dunapartján a' reánk várakozó lakdikhoz tértünk, mellyen a' Duna déli partjára, a' serviai részen levő, general Hamilton által épített Erzsébetvárának megtekintésére mentünk. Ott a' parton kiszállván, a' hegyoldalából folyó igen kedves ízű hűvös forrásból ittunk. Azután megjártuk a' várat, mit inkább bástya-mint várnak mondhatni. Ez midőn a' mieink birtokában volt, az oroszai várral együtt, nagy szolgálatot tehetett, a' Dunán fel vagy lemenő hajókat két tűz közé szoritani. Innen visszatértünk a' balparton elnyúló oláhországi részre 's a' vadíceli neutralis helyen álló malomnál kiszállottunk, mellytől mintegy 100 lépésre egy hozzánk tartozó főhatárvonali őrhely egymást felváltó katonatiszt lakával van, az Oláhországot bánáttól elválasztó *Bacha* patakánál. Túl a' legelső oláhországi falú *Verczerova* a' részéről határvonalt őrző katonákkal ellátva, hol egy söt lerakó tár van. — Ezeket megnézegetve, visszatértünk, némelylek a' Duna partján vonatván fel magokat Újorsováig, mások, kik szekereinket a' vár irányába rendeltük, azokba felülvén, haza siettünk, másnapra halasztván az Álion hegyére mentelt, arról is körül tekinteni a' környéket.

24. *Az Álion hegye.* Ezen hegyre ugyanazon alkalmatossággal, midőn az orsovai vár megtekintődött, 's visszatértünk, a' vadiceli malomnál kiszállunk, gyalog, vagy odarendelt nyergelt lovan lehet felmenni. Ezen kül még más három útja van, egyike, melly fáradságosabb, Tofir helységéből, másika azon út maradványa, mellyen az utósó háborukor vitették fel ágyuikat 's egyéb hadieszközöket a' miénkek, melly Orsován kül a' Csernán keresztül, Tofir felé kanyarodva, 's majd annak irányában jobbra fordulva, a' legrövidebb 's alkalmasabb. Harmadik ennek közelében a' Duna partja és az örvonal szomszédságában, de nagyon alkalmatlan.

Ezen hegytetőről, melly az alatta levő várnak parancsolni láttatik, nagyon kellemetes és messzi terjedő látás nyílik. Honnan szabad szemmel mindent, mi a' várban van, a' Duna folyamát le és fel, — látszóval pedig nemcsak a' dunai vaskaput, 's azon hidfőt láthatni, mellyet Tráján építetett 's rajta győzhellen legioit átköltöztette, hanem *Severin* tornyait, minden felé kiterjedő hegyeket, völgyeket, Psánát, Servia 's Oláhország több helységeivel. Ezen tetőn egy kellemes tér van, mellyen József, úgy Ferencz császár ö felségök is a' török elleni háborukor, mint vezérlők jelen voltak. Az erdő déli részén a' vár arányában egy nyílás vágatott, mellyen le a' várat lödöztethették.

25. *A' supanehi veszteglő intézet.* Akár az orsovai, akár az Álion hegyéről visszatértünkben meglátogathatjuk, mellyektől csak fél órai távolságra nyugott felé Újorsovából pedig menve, hová egy fertály óra, jobbról az út mellett esik. Az Oláhországból jövöknek is a' Csernán keresztül vitt jó szekérút készitetett. Távolról egy józléssel épült kis városkához hasonlít, a' mellybeni udvarok, épületek, 1200 lépés hosszú köfállal vannak kerít-

ve. Benne a' két emeletű iró hivatal, alant az örökháza, az egy emeletes egészségi kormányzó orvoslaka, a' portékák felirója — a' felügyelő — és tisztító szolgálk (Reinigungs-diener) háza, a' vendéglő, egy beszélgető 's más 17 kisebb szobák, — két nagy hámbárok, portékákat lerakó 2 nagy színek, 2 fogházak a' dugárosok számára, több istállók, egy nagy tér a' gyapjú és juhok 's minden ollyak elrekesztésére, mik a' ragályt magokba vehetik. Ezen kerítésen kívül van egy más udvar is, hol a' már megtisztított holmik a' tovább vitelre kirakatnak.

A' beszélgető szoba arra szolgál, hogy a' bezáratott azokkal, kik vele értekezödni kívánnak, egy felügyelő vigyázata alatt, nehogy egymással érintkezésbe jöhessenek, beszélhessen. — Kaliba név alatt is több kisebb egy szobájú épületek, hozzájuk tartozó konyhakkal, árnyékszékekkel, kúttakkal ellátva, külon udvaraikkal együtt különkülön köfállal vannak bekerítve, utszára szolgáló ajtónál megvontató csengetővel, hogy midön meghuzatik a' felügyelő szolgál megjelenhessék. Az illy szobákba zárttak napjában kétszer reggel és este vizsgáltatnak, füstöltetnek meg, honnan avval a' renddel, a' mint bezáratások történt, bocsátatnak ki, egészségi bizonyítvánnyal ellátva. Van egy mézsárszék is, hol az ollyak számára, kik magok a' karnak főzetni, húst vágnak.

Minden olly portékák, mellyek a' ragadós anyagot magokba vehetik, mint gyapjú, gyapott, bőr, 's más czikkek a' rostélyos színekben nemcsak naponként kétszer a' veszedelemnek kített szolgálk által megfüstöltetnek, hanem megis forgattatnak. A' szarvasmarhák, lovak, juhok, sertések a' Csernán megmosatás véget általúszattatnak.

26. *A' Veterani barlangja, hajdon Piskáborra.* Ide Újorsovától nyugotra tartva *Jeselniczára,*

onnan *Ó és Újgrádinára* viszen az út, mind két faluba csehek vannak telepítve, kik 10 évek alatt sem adót nem fizetnek, sem más valamelly szolgálatot nem tesznek, hanem a' kitűzött idő eltelte után, úgy mint a' többi bánátiak katonai szolgálatot tenni kötelesek. — Tovább *Dubova*, melly azért nevezetes, hogy ott a' gróf Széchenyi által kőszirt ellövetéssel készített kazáni, mintegy 80 öl hosszú út kezdődik. Kazán nevét a' mint értettem azért kapta, mivel ott a' Duna jobb partján egy kerek bemosás van, üstszájhoz hasonló, 's mivel a' katlant, üstet a' szerbek kázánnak hívják, ragasztották reá az ott azelőtt csak ladikkokkal felfelé evezhetők. Ott az előtt csak a' hegyeken keresztül, nagyot kerülve, lehetett, le, ismét a' Duna szabad 's szekérrel járható partjához ereszkedni.

Átalában a' Duna jobb vagy északi partjának sokkal több csavarodásai vannak, mint a' déli, Servia felőlinek, miért több meglepő tüneteket is állít elő, a' midőn a' magas két Kőszikla hegyek között, mellyek 200 ölről is emelkednek, helyenként 80 ölről szorúlnak, más helyen 300 's több ölekre terjed a' Duna, — annyira, hogy azt majd a' Tisza folyamának, majd egy kis tengernek képzelnéd; majd ismét irtózással szemléli a' szoros út mellett lefolyó mély Dunát az utazó, melly szerencsétlenséget okozhatna, ha az mindenütt, hol a' szükség kívánta *Drenkovaig* fél öl magasságú védőkőfallal, nem őriztetnék, minek boritéka az idő viszontagságai ellen faragott kövekkel van fedve, a' melylyen ha felül végig néz az ember, a' különböző kanyaradások különböző gyönyörködtető változatokat mutatnak. *Dubova* azért is nevezetes, mivel a' Kazánnal átellenben van a' szerviai Dunapart mellett felemelkedett magas sziklahegyoldalában a' Traján mivének emlékére betétt emlékkő, mellyet alig lehet látszóval nézve is, felfedezni. Ő is a' serviai részen, melly a' dacusok idejé-

ben a' rómaiak birtoka volt, a' kösziklában Malagolumbinától szinte Tekiáig egy öl szélességre vágatta be tutajokról dolgozó mesteremberek által, utat készíteni sergének, hogy azt Severinnél épített hídján, az akkori Dacia transalpina, a' mostani Oláhországban általvihesse. Helyenként, a' mint most is látszik, ott, hol a' köszikla megszakadt, a' sziklába vésett lyukakba gerendák tétettek 's azokra a' tovább haladhatás végett hidacsák építettek; de aztán úgy látszik kihulltanak, és soha soha többé meg nem igazítottak. Itt mostan a' török alatt valók hajóikat felvonva, csak azon által-tett pallógerendákon mennek, éltök veszedelmezte-tésével keresztül.

Dubovától mintegy jó órát fel a' Duna jobb partja mellett menve, éppen a' Duna partján 6 öl hosszú kőfal darabra talál az ember, melly úgy látszik védfalul szolgált, elfedni az ott kiszégezve volt ágyukat. Ezzel éppen áttalellenben, jobbról, rosz falépcsők vezetnek fel apró bokrok és gyalog borzák között a' Veterani féle barlangba, melly nevét 1692-ben generál Veterani Füleptől kapta, ki akkor magát azon barlangba vonván, mit a' rómaiak szinte használtak, onnat 45 nap alatt 80 katonáival hősileg akadályoztatta a' Dunán felfelé törekedő ellenséget — és 1788-ban ugyanott májor Stein 21 nap egy bataillon alattlevőivel tett sok kárt az ellenfélnek. Ez a' Duna tükrénél 50 öllel van magassabban, 's a' marttól 12 — távolságra. Nyílása felett 12 öl magasságú kiálló köszikla van.

A' bemenetel nyílása $4\frac{1}{2}$ láb magas, 12—széles és 27 láb hosszú barlangba nyulik. Belső ürege 100 láb hosszú, 70 széles és 60 magas, setét, csak a' bemenetel jobbjáról, 8 láb juktól levén világosita; az egész barlang nagy tömeg köszikla, felsőjét csak egy a' természetből alkotott

sziklaoszlop tartja. A' barlang-üreg több mestersegesen készített kőfalak által van szakaszokra osztva, benne mindjárt belől van a' tisztalak, mellette az éléstár, fenekében a' löportár, sütő kemence 's konyha nyomai látszanak. Az üreg nagyobb részét a' katonák foglalták el, közepén most is egy nem igen mély kút van. A' fal mindenütt nyirkos, penészes; de azért mégis valamint kívül úgy belől azt számtalan ottan jártak befirkálták. — Mindezeket megszemlélve, ki még gőzhajót nem látott, megérdemli, hogy Drenkovára is, melly oda 1½ óra, elmenjen.

27. *Drenkova.* A' Veterani-barlangon túl a' védfalakkal ellátott Dunaparton fel nyugott felé vezető, mind tisztogatják úton haladva, éretik el *Plavisericza*, hol köszénbánya van; ezzel szembe túl, a' serviai Dunaparton *Gogersilnyik*; felölünk fejebb *Titszovicza*, még felebb *Izláz* vagy Ó Kazán, hol a' vizesés, van. Az egész Dunaszélességet keresztülzáró kiálló kőszikla darabok miatt ottan gőzhajóval veszedelem nélkül, ha a' Duna apadásban van, általhaladni nem lehet, sőt a' kisebb hajó is, a' mint láttam, a' mintegy 50 öl szélességű kiálló kőágyon a' legfárasztóbb evezés által vergődhetett keresztül, a' Drenkováról Újorsovára szállított útasokkal 's portékákkal terhelve. Az illy hajókon, kik Mehádia, Orsova, Oláh vagy Törökországba menni, gőzősen jöttek Drenkováig, hajókon vagy fedett csolnakban, sőt szekereken is küldetnek le Újorsováig, hol a' társaságnak agense van, ki ott útasokat 's olly portékákat fogad el, mellyeket gőzhajó által a' Dunán fel vagy leküldeni kívánnak 's a' Dunában álló hajóraktárba (Depot) tétet le, azután pedig midőn elegendő tereh gyűlt, az ottan mindig készen álló kisebb nagyobb hajókba rakatja 's felfelé lovakkal huzatja 's vontatva küldi. E' czélra jóizléssel készült

festett fedett nagy ladikjai is vannak a' társaságnak, a' mellyekkel Drenkovára 's le a' vaskapú felé is küldik az utazókat. — Ó Kazánán felül *Svenyicza*, a' serviai részen *Bivnyicza*, hol a' Dráva a' Dunába ömlik, melly völgyen fel dél felé látszik az Avala hegye, Belgrádhhoz 3 mértföldnyire eső. Svenyiczán lejül *Trikola* van, mi szerbül 3 tornyat jelent. Meglehet, hogy a' Duna partján azon négy szegletü, mintegy 6 öl magasságú egymástól 3 szögben Δ álló fedetlen épületek hajdon tornyok lehettek, de kik által építettek, és minő időkorban azt tudni nem lehet. Ezeknek egyike a' Dunából kiálló egy köcsupra olly formán van építve, hogy a' víz alatta foly, az északi része is el van sánczolva, a' miért 4 öl hosszúságú hidon lehet abba által menni. Kívül ajtaja homlokzatán *Tricolát* lehet olvasni. 7 örökös katoná van benne, kiknek köteleességökben áll a' Serviaból általjövöket figyelmeckre venni, 's mihelyt partra szállanak, egynek közülök oda menni 's kísérni, a' hová szándékoznak ügyelve arra, hogy ha passusa nem lenne, a' miénkekkel érintkezésbe ne jöjön — ezek többnyire gyümölcsöket szoktak ladikokban hozzánk áthozni. Illy módon egy egész társaságot láttam gyönyörűen énekelve hozzánk átjöni, kiknek csinos, józléssel készült, tiszta öltözetöket nem gyöztem eléggé dicsérni, a' melly veres sapka, de nem török szabásu, sinorral czifrázott dolmány, vékony fejer ing 's lábbravalóból állott. A' némberek vagy konytyozattak, fekete kicsiny fejkötő által fedettek, vagy hajadonok voltak, kiknek hajok két felé választva 's végeikbe szalagot fonva bocsátották le elöl mejjeken. Másoknak a' mieink divatja szerint volt fejeken egybekanyaritva, veres vagy zöldszinü mellényeik, fekete sinorral, vagy bársonnyal tarkitva, vagy sárga rézből készült csipkével körülkerítve. Némely-

lyikének, kék vagy zöld tafota, vagy más kelméből szőtt szoknya volt. A' szegényebb sorsuak, szintúgy, mint a' mi bánati oláhnőink, elől hátúl rojtos kötenyt viselnek. Miből úgy vélekedem, hogy azok, mi hozzánk mindig innepileg szoktak öltözködni 's úgy általjöni. A' mint tapasztaltam, legkedvesebb színök a' veres és fehér, 's hogy egyébiránt is józtlésű nemzet, lehet abból gyanítanom, mivel épületeiket is többnyire cserép vagy faszendellyel 's igen kevesen fedik szalmával. Sőt a' meredek hegyeken az egyik helységből a' másikba vezető utakat is, noha a' szerint hosszabbra nyúlik 's késedelmesebb a' haladás, kényelemből kigyózza készítették.

Trikolán felül *Drenkova*, a' serviai részen *Milanova*, a' melly annyit tesz, mint új Milós, ki alatt azon józtlésű kicsiny városka kezdett épülni. Egy óranegyeddel seblebb van a' mostani utosó lázadás óta felhagyott *Porecsa* nevű falú, hová akkor 7 főbb lázszasztókat zártak volt. Porecsán felül van a' Dunapartja mellett *Dsérdák*; tovább *Dobra*; és *Colubát*, mellynek *Bobakája* nevű köszikla hegyhasadékából a' veszedelmes kolumbácsi szünyogok aprilis vége és majus eleje táján szoktak jöni. Osztrován fejül pedig a' Morva vize foly a' Dunába.

Drenkova magában, hol a' gőzhajók szoktak kikötni nem helység, 's azért ott gőzhajónál egyebet nem is lehet látni, kivéve egy hosszú 10 öl köfal maradványát, melly, hogy mi lehetett, ki által építetett? megmondani nem tudták, gyanítólag római épület maradványnak tartják. A' társaság épülete a' vendéglő lakjából egy ebédlő szalából, konyhából 's az utazók számára 3—4 butorzott szobákból áll, — de azok senkinek másnak, ki nem gőzhajón jött vagy megy, meg nem nyittatnak, azért, hogy ha ottan más valaki hálni

akar, kegyül veheti, legyen az úr vagy hölgy, ha az ebédlőben köröskörüli pamlagokon hálhatni engedelmet nyer. De ezeken sem fekünni, sem hálani nem javaslom, hogy ha csak bizonyos mászó fehér alkalmatlan vendégeket is a' maga társaságába fölvenni nem kíván, olyakat, mellyeket az Oláh 's Törökországból jövök szoktak ottan hátrahagyni. Melly okból, jöllehet több úri hölgyek voltak is velünk egy társaságban, még sem nyerhettük meg, hogy bár azoknak nyitassék meg éjjelre egy szoba, hivatala vesztése alatt meg levén valamint az ottan lakó agensnek úgy a' vendéglőnek is tiltva. Ezért kénytelenek voltunk az egész éjet asztal körül ülve beszélgetések közt tölteni, mintha virosztóban lettünk volna. Mi közben nevetségesen szemléltük, miként harcztal rugdosva alvása közben a' vendég vagy úti társaival egy a' gözősen utazni kívánó Törökországból jött zsidó. Ezért legtanácsosabb, mihelyt a' gözhajó megérkezett 's annak más napi visszaindulását látni nem kívánjuk, azonnal Svinyiczáig hálani visszaindulni, mivel Drenkován még csak a' lovak számára sem lehet élelmet kapni, miért éppen úgy kénytelenítetnek azok is egész éjjel koplalni, mint gazdájok alvás nélkül időzni. Egyébiránt a' vendéglő dicséretére említhetem, hogy annál ócsóbb vendéglőt nem találtam. Az említett köépületen kívül van még két fából épült lerakadó tár is.

A' gözhajó minden vasárnap és kedden estve érkezik 's más nap reggel vissza indul. Ott jártamkor a' Nádor érkezett, kinek conductora egy nemes érzésű Tomka nevű borsodmegyei nemes volt, ki a' legnagyobb szívességgel mutatta 's magyarázta meg a' tudni vágyó hölgyeknek az erőmű működését, jöllehet csak akkor érkezett volt meg. Ellenben kapitánya sokkal komolyabb. Vissza a' gözősen, melly reggel 6 órakor indult, csak

10-zen mentek, midőn 3 arab mént is vittek a' burkus egyik herczeg számára. Mihelyt a' hajó vissza, Pest — azonnal mi is haza felé tértünk, melly útat, a' drenkovai alkalmatlanságot elmellőzve, annak, kinek tehetsége van, a' környékbeli meglepő különböző változású tájokat megtekinteni, annyival is inkább ajánlom, mivel azt csak látni, de leírni, sem képzelni nem lehet. Ne kövessék azoknak példájokat, a' kik miután megértették ottan mikénti elfogadtatásunk, azonnal az oda menetelről lemondottak, mi nagy kár, mert az egy éji alkalmatlanságot eléggé kipotolja a' többi útközbeni kellemetességgel gyönyörködtető sokféleképen változó tárgy. — Orsováról Drenkováig szeke-
ren 8 órák alatt lehet elmenni.

28. *A' Tráján táblája.* Miután az utazó Drenkováról vagy Orsováról O-gradinára megérkezik, első gondja legyen, valamelly halással megalkudni, hogy ladikjával a' servjai tulpartra átvigye 's ottan a' Tráján tábláját megmutassa. A' melly az olly gondolatlan 's durva kezek által, kik annak érdemét becsülni nem tudják, annyira egyberontatott, hogy mostan eredetiének csak árnyéka van. Hogy hajdon millyen volt, azt Griselini, munkája első kötete 285 lapjától 294-ig eléggé leírta. A' többek közt azt mondja, hogy a' Duna déli partján, egy meredek kőszikla oldalában 20 láb magasságra van egy kőtábla betéve, mellyhez lépcsőken lehet felmenni. Ezen tekeres-táblát két szárnyas geniusok tartják, mind két felől delphin, mellyeknek farkaik egy boltozatban végződnek, négy szeg mezővel ekesített, középsőjében a' római sas kiterjesztett szárnyakkal van bevésve. E' hely most a' serviai halászok tanyájokul szolgál, hol, mivel tüzet raknak, a' füst miatt a' tábla annyira megfeketedett, hogy a' megis rongált betűk,

alig olvashatók, és csak a' két első betűk ismerhetők, mellyen következő tartalmu irás volt:

IMP-CAESAR-NERVAE-F
NERVA TRAIANVS AVG GER
VON MAX T. P.

M.

Grizelini vélekedése szerint Traján ezen köztábla által akarta hátrahagyni utódainak a' maga azon tettét, hol és milly móddal vitte által a' taktaliai szorosnál egybegyűjtötte sergét a' dacusok ellen, miután azon köszikla aljában hajók 's tutajokról dolgozó kőfaragók által Malagolumbinánál kezdve Ogradináig útat vágatott, mint előbb már leirtam, minek nyoma most is Moldova, Kolumbács, Tactalia 's Polenting terjedve O-gradinával szembe látszik. Ezen út Grizelini szerint a' Duna tükren fejlül 's lábtól helyenkint 6—7 láb magasságra van bevágva, egy öl szélességre a' mesiai 4 és 5-ik legiok által, mellyen onnat a' hajókat is felfelé vonhatták. — A' kik effelől többet kívánnak tudni, olvassák a' Marsigli, Zamosius, Fabretti és Gruter munkáit.

A' MÉHÁDIAI FÜRDŐK VÖLGYÉNEK ÉGHAJLATA ÉS AZ EGÉSSÉGRE BE- FOLYHATÓSÁGA.

Ezen fürdők, a' mint már említve volt, az illiriai oláhezredhez tartozó környékben a' 39°/₁₀ és 44°/₁₀ keleti hosszúságában és a' 44°/₂₃ és 46°/₃₆ északi szélesség alatt fekszik. Ezen éghajlat alatt, valamint az emelkedettebb helyeken, úgy a' téren is terem szőlő, eper, málna, dinye. A' méhádiai sillér, a' kárloviczi és fejërtemplomi híres veres borokkal mérközik, mint hogy a' délnyugoti bánát

részén, mint legmelegebb részen van 's melegét a' mindenfelől környező magas mészkőhegyek nevelik 's élénkitik a' tenyészetet azoknak oldalokból visszaverődött napsugárok által. A' hó itten még a' legmagasabb hegytetőkről is aprilis végével elolvad. A' völgyben pedig már martius közepén tavaszlik, 's az ottani orvos Martini úr tapasztalása szerint a' hyacinthus már februarius közepe táján virágzik. Aprilis elején vagy közepén a' vadeseresnye is az erdőkben. A' hegyek aljában pedig mindenfelé mezei virágokat lehet látni, az erdők zöldelleni, a' madarak u. m. a' rigók, csalogányok énekelni kezdenek — sőt közepén mindenfelé még a' dió és eperfák is leveleznek. — A' nap és éj egyenletekor többnyire esszések vannak, mit tartós szép idő követ, néha november elejéig. — Ehhez a' dévai éghajlat is nagyon hasonlít, hol februarius elején, de közepén bizonyosan a' hegyekről a' hó, Marosvizeről a' jég elúszik, 's a' kikelet virágai nyílnak, a' nyári hőség pedig fellette lankasztó, a' gabnák egy két héttel is előbb érnek mint más erdélyi környékekben.

November 's december hónapja is többnyire esős, a' midőn fenn a' magas hegyeken és a' havasokon hó esik, a' völgyben ellenben december közepén vagy januarus elején szokott hullani a' hó, mi ritkán áll meg 8 napon túl. A' legnagyobb hideg, a' melly 11° R. 3 napnál nem szokott tovább tartani. Az 1829 's 30-beli, melly januarusban 16° hágott, olly eset volt, millyre az élők közül senki sem emlékszett.

Minthogy a' helyt lakó orvosnak kötelessége az, egész évről időjárásroli jelentést küldeni a' főhadi tanácshoz, annak egy kimutatását közlöm, az ide mellékelt (II táblán, — a' könyvnek végén.

Hogy ezen környék milly szelid éghajlatú, az is bizonyítja, hogy augustus elején már jól érett

szőlőt lehet kapni. A' fügefafa vadon terem; a' rozmarin befedetlen a' szabad ég alatt telel. Julius és augustusban a' magas mészkő hegyekről visszaverődött napsugárok miatt délelotti 11 órától délutáni 3 óráig a' hőmérő árnyékban is gyakran 29° hág, a' midőn többnyire meghomályosított 's kihűtött szobákban legkelemetesebb mulatni. Ellenben annál kellemetesebb még a' gyengélkedőbb egészségűekre nézt is a' nélkül, hogy ártana, az esti 10 óráigi sétálás; minthogy a' hegyekről völgyekből lengedező szellőkkel, a' virágzó fák illatai, és a' fürdőkből felemelkedő kén vízsavannyal elegyedve, az egészségre nézve jóltevő hatással működnek — olly annyira, hogy sokan, a' nélkül, hogy megfordított volna meggyógyultak, kiváltképp a' taknyos tüdővész első szakában, reumatizmusban, náthára hajlandósággal bírók, sápadtság, görvélyesek, ingyengülték, rásztkorosak (Hypochondria) minden fürdés nélkül is — dr. Martini úr tapasztalása szerint meggyógyultak. — Ellenben árt az olyanoknak, kik genyes vagy esomodzat — tüdő vagy lehellő gége-sorvadásban szenvednek, minthogy a' lég éles tisztasága által valamint a' tüdőt, úgy a' vérforgását is nagyon izgatja. — Nem különben sokan vesztették el Magyarország 's bánát más környékebeliek idült nyakas hidegleléseiket, mérséklett életrendszerrel, orvoslás nélkül is. Mire nézve nagy befolyása van annak is, hogy a' sok csatornák által az álló vizek lecsapoltatnak, 's az által a' helység valamint az utak is tisztán, szárazon tartatnak. A' szobák is világosak, szárazak, az ivó forrásvíz nagyon tiszta, hideg jóízű, és a' különböző sok sétahelyek is, mellyek évenként szaporítatnak, nagyon kellemesen segítik az összes hatást.

A' FÜRDŐI MULATSÁGOK.

Itten mindenféle olly mulatságok, a' mellyek a' legnevezetesebb fürdőkben lenni szoktak, az egy színházat kivéve találtnak, sőt némeltyekben olyakkal haladja meg, mellyek más fürdőkben nem is találhatók — kiváltképpen az itten minden házi gondtól menté létel, a' társaságos fesztelen nem dívatüzés, mindennek a' legnagyobb megelégedést szerzik. Mihez hozzá járúlnak a' sok kellemetes sétahelyek, a' fürdő- és duna környékének gyalog, lóháton vagy szekereni megtekintése, vadászat, pisztrang-halászat, mind megannyi új időtöltést szereznek.

Kellemetes időtöltéseket lehet lenni, mint gyűlhelyen, a' kávéházban, melly a' vendéglő épületében, hol tekéző 's nagybedlő szála van, minden olly szükségesekkel ellátva, mlt csak nagyvárosokban találhatni. — Bálak, színészet, szemfényvesztő 's egyéb mesterséges mutatványok, tűzijáték gyönyörködtetik a' fürdőpiacson, mint főbb gyűlhelyen az ülő vagy fel-lesétálókat. Kik estefelé vagy a' major vagy a' Herculesfürdő felé veszik sétáikat. Néha a' Damoglét tetejéről, vagy az északi oldalról a' vizesésnéli térről bocsátnak fel tüzes rákétákat, — mi közben sokan a' világ legtávolabb részéből jöttekkel nevezetes ismeretségeket tesznek, gyönyörködve egyszersmind a' tarka vegyületű, különböző nemzeti szabású öltözetekbe. A' miért mindenki időteltével, midön haza menni kénytelenítetik, nem örömet hagyja el ezen gyönyörködtető helyet, mellyre azután mintha csak álmodna kénytelen vissza emlékezni.

Mindezek után elősorolom egyenként azokat a' mellyekkel a' vendégek itten a' nap különböző szakaszaiban szoktak foglalkozni.

A' *reggeli* órák többnyire fürdésre és vizitalra fordítatnak, úgy hogy még némelylek mélyen alusznak akkor, midön mások nemcsak megfürdöttek, hanem séta által el is fáradva térnek haza, 's többen egy társaságban indulnak fürdeni vagy a' Károlyfürdőből vagy a' Szemfürdő vizéből innia. — Később pedig, a' hölgyek tükreik segedelmével ékesgetik magokat, míg 11 óra körül az épületek alatti padokra telepedni egybe gyűlhetnek. — Vasárnap és pénteken reggeli 10 órakor a' görög, 11 órakor pedig a' catholicum templomba mennek imádkozni. — Majd ismét 1 órakor a' havasi tiszta levegő, a' fürdés és sétálás által étvágyat kaptak a' vendéglő csenütyűjének megkondítására csoportosan sietnek fel az ebédlő szalába; mások pedig szállásaikra, kik magánosan vagy családjikkal kívánnak külön ebédelni.

Ebéd után a' hölgyek többnyire egynehány órákig háznál maradnak, a' férfiak unalom-űzés végett a' kávéházba mennek, melly előtt függő sátor van felvonva, alatta pipázva vagy barátságos beszélgetés közben kandikálni holmi jeleneteket. Mások tekéznak, kártyáznak, vagy punschot, kávé, csokoládét, lemonadét, mandolatejet, fagylatat esznek 's ízléseik szerint a' mi tetszik; isznak.

Este felé mihelyt a' levegő hűs szellő által hűlepedik, a' sétául kitűzött helyekre mennek, egyenként, vagy társaságban, a' honnat vissza tértekkor a' piaci zene hívja meg hallgatásra, kitkit barátjával vagy szerelmesével alá 's felsétálni, vagy ha fürödtek leülni az épületek alatti padokra. A' 8 órakor végződő zene után sokan holdvilágnál is folytatják sétáikat a' Hercules vagy Szemfürdő felé és a' szabad térhez. Esős időkben egymást

meglátogatással, kártya vagy más játékkal tölti minden vendég idejét.

EGÉSSÉGET TÁRGYAZÓ POLICIAI INTÉZETEK.

A' fürdőhez tartozó minden épületek, intézetek és szolgálatban levő személyek a' tömösvári főhadi kormánytól függenek. Az építmények iránti gondoskodás pedig az illiriai oláh ezred kormányát illeti. Az egészségi és gazdasági policia felügyelete 1816-tól áll egy stabalis tisztből, a' melly elnök, az orvosból és a' fürdők felügyelőjéből, a' kik egymással értekezve rendelkeznek a' szükségések megtétele végett; kiki a' maga köréhez tartozókat tartván szemé előtt. Ennélfogva minden vendég, kinek panasza lehetne a' rend; szolgálat, vagy a' haszonbérlo- annak eselédei, az ételek tulajdonsága 's egyebek ellen, bátran folyamodhatik az ottan helyt lakó kormányzó kapitányhoz, a' ki azonnal mindeneket, kinekkinek megelégedése szerint fog igazítani. Mire nézve, hogy kiki tudhassa a' maga kötelességét, sőt a' vendégek is mihez alkalmaztassák magokat 35 pontokból álló rendszabásokat állított meg a' felsőség.

FÜRDŐHELYET 'S FÜRDŐKET TÁR- GYAZÓ SZABÁLYOK.

A' fürdői biztosságnak szoros kötelességében áll, mindazon rendszabásokat szorosan megtartani, a' mellyek a' jórendet vagy csendet megzavarnák,

hogy az által mindennek nyugalmat szerezzenek. A' mi csak úgy történhetik meg, ha magok a' vendégek is segítséggel szolgálnak azoknak megtartások, vagy alattakvalóik általi mégtartatással, mire nézve felsőbb rendelésből a' következők tudatnak mindennel:

1. Mindeneknek keményebb büntetés alatt tiltatik a' haszonkeresésből kártyajáték.

2. Senkinek sem szabad a' fürdő közelében lödözni, fedetlen pipával, gyertyával lámpás nélkül istállóban, házhiján járni.

3. Tilalmas az erdőből tűzifát hozni vagy hozatni, a' miért, hogy minden kinek tűzifára szüksége van, jutalmas áron kaphasson, gondoskodva van.

4. Egy vendégnek sem szabad a' maga borát, pálinkáját vagy húst, ide nem értve a' vadat és halat, árulni.

5. Esteli 10 óra után sem borárulás, sem valamely a' mások csendességét háborgató multság nem szenvedtetik, sőt a' tánczos multságnak is 12 óra mulva félbe szakadnia kellett.

6. Minden vendég ott fogadhat szállást, a' hol tetszik, mellyet, ha három nap alatt el nem foglalt, jógától elesik — azonba minden fürdőre érkezett magát 's szállását, mellyet bérlett a' biztosságnál bejelentse.

7. Olly esetekben, midőn sok vendégek vannak, és a' szállások nehezen kaphatók, ha tetszik, akárki is fogadhat magához vendéget — azonba senkit is akarhatja 's megegyezésén kívül elfogadni nem köteles.

8. Minden, ki magához szállót fogad, köteles azt töstént a' biztosságnál bejelenteni.

9. Szorosan tiltatik a' szobák falainak bepiszkolása, ablakok, ajtók 's más házi butorok rontása.

10. Mihelyt valaki szállásáról ki akar költözni, tartozik azonnal azt a' hasznobérlővel tudatni, hogy az mindeneket a' kiköltözés előtt vehessen számba 's vizsgálhasson meg, vajjon olly állapotban vannak-e mint által voltak adatva.

11. A' szobákban levő kemenczében vagy fűtőkben nem szabad főzni.

12. A' szobákban konyhán vagy a' folyoson ruhákat mosni nem, hanem csak az udvaron szabad.

13. Valamint a' szemetet nem az ajtók elejébe, vagy a' folyósóra ki, hanem a' szeméttárba, az éjjeli edényeket az árnyékszékbe kelletik önteni.

14. Ugy szintén a' tűzifát csak az udvaron lehet, nem a' házban konyhában, vagy folyoson vágni.

15. Majorságot nem szabad a' házban ben, a' konyhában vagy folyosón tartani, mellyek számára a' hasznobérlő ad alkalmas helyet.

16. Kenyeret vagy egyéb tésztaemüt is csak a' zsemlésnél lehet sütetni.

17. Ebéd és vacsora ideje alatt minden, kinek kutyája vagyon, benn a' szobában, ne künt étesse, mivel ollykor némellyek a' mellettek elmennő idegeneket megszokták marni.

18. A' fürdő piacon lovakat, ökröket étetni, a' le vagy felrakodáskor lehullatott szemetet ott hagyni nem szabad, mivel a' lovak számára istálló, a' szekereknek szín adatik.

19. A' szállást, mihelyt valaki kibérlette, a' nélkül hogy előre fizesse elfoglalhatja, csakhogy a' biztosságnak jelentse, mit többnyire vagy a' holnap felén vagy végével szoktak fizetni.

20. Minden beteg mielőtt fürdeni kezd, czélarányosan cselekszik, hogy ha nyavalyáját a' helybeli orvossal közli, hogy ez a' maga tapasztalása szerént, útasítsa, mellyik fürdő kivántatik a' be-

teg állapotához képest. — Ki annak utána, a' nélkül, hogy valamit követelne naponként meglátogatja, tudni a' fürdő hatását, 's útastást adni, hogyha szükség kívánná — valamint elmenetelekor is értesíteni, hogy javasoljon, vajjon szükség lesz-é más évben is azon fürdőt használni vagy sem.

21. Minden fürdőző hogy a' fürdőbeli kijöte után magát szállására menetelég meg ne hűtse, melegen beburkolható öltözet felől gondoskodjék — valamint, mint illetlenséget, kerülje mocskos öltözettel fürdeni.

22. Az is tanácsos, hogy ha minden, ki fürdik, este az napi egészsége állapota felől az orvost tudositja, maga további alkalmazása véget utastást kéri.

23. Minthogy az elkülönözött u. m. a' Lajos, Károlina, 's Császár-fürdőben a' végett hévmérők vagynak, hogy a' megkívántató orvosi rendelet szerént mérsékelhessék meleget, valaki azt vigyázatlanságból eltörné, megfizetni tartozik.

24. Minden, ki a' közönséges fürdőben feredik, arra figyelmeztetik, hogy magát a' fürdés közben úgy viselje, hogy botránkoztató, vagy másoknak alkalmatlanságot okozó ne legyen. Nem szabad abban uszni, mást locsolni, vagy lemeríteni, a' vízbe köpni, a' vizet fürdés közben ki 's helyébe mást melegebbet bocsátani, sem férfiaknak némberekkel együtt feredni.

25. A' fürdésre meghatározott órát a' hasznobérlő hivatalos szobájában lehet előre fizetés mellett kapni. Melly kitűzött órát pontosan megkellek tartani, különben más foglalja el. Orvosi jóvá hagyás nélkül fél óránál tovább nem tanácsos fürdeni.

26. A' fürdő kolesát köteles minden, hogy

megfürdött, azonnal a' haszonberlőnek kezéhez szolgáltatni.

27. A' fürdőben szappannyal mosdani vagy ruhákat mosni tiltatik.

28. A' fürdők reggel 3 órakor nyitvatnak 's este 8 órakor záratnak el.

29. Mindenek figyelmeztetnek, hogy az ablakon ki vizet ne öntsenek, vagy egyebet, se ki ne köpdössenek; a' szobákat tisztán tartsák, szelöztessék.

30. Nem szabad a' fürdőben pipázni; a' mi nem csak a' fürdőzőnek ártalmas, hanem az utánna bemenőnek 's a' dohány füsthez nem szokottnak alkalmatlan.

A' HELYBELI ORVOS KÖTELES.

Már 1808-ban rendeltetett felsőbb határozat által egy helyt lakó felügyelő tiszt és orvos állandó fizetéssel. A' mi valamint az orvosra, ugy a' közönségre nézve is igen hasznos, minthogy az által elég ideje 's alkalmatossága vagy az orvosnak a' helységgel 's a' forrásnak tulajdonságival megismerkedni. Minél fogva tapasztalása szerint javasolhat a' nyavalyák természetéhez képest. Ezen kívül, minthogy a' nagy számú gyülekezet annyi foglalatosságot ad a' helyt lakó orvosnak, hogy mindeneknek eleget nem tehet, van mellé segédül egy, néha két katona alorvos is rendelve, a' kik sebeket kötöznek, köpölyeznek, eretvágnek, allövetet adnak, 's kisebb sebészi működéseket visznek véghez, sinoroznak, hájoghuzókat tesznek, felvágják és kötözik. Vannak azon kívül a' főorvos gondviselése alatt, használás végett szülészethez

kivántató eszközök, 's szerencsétlenség esetében a' megfulladókon segíthetésre megkivántatokkal együtt.

Van ezen kívül egy gyógyszer-tár, lugosi gyógyszeres Galini uré, kinek Káránsebesen is gyógyszer-tára vagyon, mellyből jó és jutalmas áron minden megkivántató szereket lehet kapni.

A' FELÜGYELŐ és SZOLGÁLATBELI Személyek.

A' aerarium egy kútmestert és 6 plájást, tulajdonképen határszélőröket, vagy is Fürdőszolga (Bade-diener) nevet viselőket fizet, kiknek kötelességök a' fürdőkre és a' policiai kötelességek végbevételére, az ottani biztosság által kirendeltekre ügyelni, kiknek mindegyike nyugalmazott katonákból áll. Egyike a' Herkules és Károly — másika a' Károlina és József — harmadika a' császár és Ferdinánd, negyedike a' Ferencz és szem az 5-ik és 6-ik a' Lajos fürdőkre ügyelnek. Ezen kívül van egy kertész, egy lakatos, egy asztalos, egy sütő és egy mészáros, több szolgálatot tevő oláh illiriai ezredbeli katonákkal.

A' SZÁLLÁSLÓ VENDÉGEK LAKJAI és épületek.

Minden fürdő vendégnek szükségei kipotlások aránt a' fürdő hasznbérlojének kötelessége gondoskodni, u. m. szállás, étel, fürdő, istáló, 's szekérszínről. Minélfogva, kiknek ilyenekre szük-

ségök van, hozzá kell folyamodniok, mint a' kinek kezében vannak az új épületben kiadható 65 szobák, 5 konyha, — a' cameralis épületben 44 szoba 3 konyha, — a' katonai épületben egy szoba, — a' Bárákenben 20 szobák, az egész Ferdinánd-épülettel, — ezeken kívül megkívántató istálók, szekérszínok.

Minden élelembeliek, valamint a' lakó szobáknak is a' hadi kormány által állandóul megállítatott árszabások vagyon, mellyek minden szobának ajtajára azon okból vannak felfüggesztve, hogy minden tudhassa a' maga költségeit azoknak tartalmokhoz alkalmaztatni.

Midőn a' vendégek száma nem felette sok, a' mi többnyire május és júniusban szokott történni, lehet tetszés szerint választani szobákat. A' midőn az olyanok, kik a' zöldellő természetben gyönyörködnek napkeleti részen álló szobákat választanak honnan a' feljövő nap első sugárait szemlélhetik a' mindenfelől magas hegyekkel elszigetelt völgyben. Az olyak pedig, kik a' piaczani néptolongásban találják gyönyöreket, az új épület észak és a' Ferdinánd délre, a' piacz felé álló részét válasszák, mellyben minden szobák magasak, világosok és többnyire egyike a' másikba nyíló, miért, kinek többre van szüksége, izlése szerint választhat annyit, a' mennyi tetszik. Egyébaránt minden más szobába nyíló ajtók bátorságosítás végett el vannak zárva. Minden szoba után, fizetendő bérért, kap a' vendég egy ágyat, mellyben egy szalmazsák, egy lószőrrel töltött matrác, 2 párna 2 lepedő és egy takarozó, egy ruhatartó, kanapé, székek, asztalok és mosdó valamint éjjeli edény is vagyon. A' 36 xrokot felülhaladó szobákban valamint az ágymű, mellyeknek tisztán tartása a' haszonbérlet kötelessége, úgy a' butorok is válogatottabbak. — Mind ezeknek kiszabott árrok-

ról a' jegyzést ezennel szükséges tudás végett, hogy mielőtt a' fürdőt használni kívánó házatól elindulna, tudhassa magát a' teendő költségre nézve elintézni, a' III táblán *a*, közlöm.

A' FÜRDŐHELYEN TEENDŐ KÖLT- ségek.

A' legnagyobb költségek az élelembeliekre tevődnek, kivévén a' tulzó játékonni vesztegést, vagy más vásárlásokat. Az eledeleket vagy kifogadott külön maga konyháján készített a' vendég, vagy a' vendéglőből véteti és viteti szállására, vagy pedig társaságban ebédel az étteremben, hol mindeneknek kiszabott árak vannak, kivéve a' kávéházbelieket, — minek átnézése végett az ide mellékelt IV táblát *b* alatt közlöm — Megjegyezve azt, hogy az asszuszó, 's más finom borok, 's szesz italoknak nincs megállított árak, valamint azt is, hogy ki vendégletet kíván adni, az eledlek mennyisége, 's minéműségök aránt szükségesleg a' vendéglővel kell hogy egyezkedjék.

Az *esteli* ételek mindeneknek tetszések szerint kéretnek az írásban foglaltakból. — Az olylyaknak, kik magok főzetnek, a' felsőség által megállított áron adnak tűzifát, edényeket, — egyéb főzelékekhez tartozó kásákat az ottani boltból lehet venni. Zöldséget, tejet, vaját, téjfelt, tojást majorságot a' mindennap jövő falusiaktól vehetni, valamint szombatonként a' mehadiai héti vásárban, sőt a' fürdön-lakoktól is zöldséget, tejet, vaját, téjfelt lehet kapni.

A' *reggelit* is többnyire kik családosaik, magok szállásaikon készítetik, az egyes személyek pe-

dlg kávéházból látják el magokat. Kiknek lovaik vannak, a' VI tábla-c alatti árjegyzék szerint kaphatnak istállót, zárt szekérszint, szénát, zabot.

FÜRDŐK ÁRSZABÁSA.

A' fürdők árát az V szám I. alatti árszabásból lehet kinézni, mellyek szerint már a' fürdőre indulás előtt az III IV V. VI számokkal jegyzett kimutatásokból hozzá lehet vetni, hogy a' fürdön helyt mintegy mennyivel érheti be, ide nem értve az úti 's egyéb mellékes költségeket.

A' fürdők között, azokra nézve, kik az új, és az aerialis épületekben laknak legalkalmatosabb a' Lajos-fürdő, mivel szállásaikról annélkül hogy időviszontagságoknak tennék ki magokat a' zárt folyósok által bátorságostya vannak, valamint a' Károlinafürdőbe is. A' többi u. m. Ferencz, és Hercules-fürdőkben a' haszonbérletül bérlett zártszekerekben szoktak menni, vagy a' szekerezést ki nem állhatók a' plájások által vitethetik magokat gyalog hintóban.

EGYÉBB SZÜKSÉGESEK KIELEGÍTÉSE.

A' helyt lakó boltos által történik — a' ki mindenféle fűszereket, egyéb fonttal és singgel mérendőket árul, kivéve, hogy ha némelly fényűzők ottan ollyant, mik izlésök szerintiék nem lelhetnek, kaphatni Bécsből, Pestről, Tömösvárról 's arad-róli divatárus kereskedőktől, árus nőktől, vagy

pedig hozatni lehet Tömösvárról, Lugosról, Káransebesből, Mehádia 's Orsováról. Valamint sokat lehet vásárolni bécsi, pesti, aradi, tömösvári ékszeresektől arany eziüst nemüeket, a' török kereskedőtől jó dohányt, pipaszárakat, dugva sálakat, kávét, nádmézet, pézsmás és rózsá-olajakat.

Negyedik szakasz.

A' méhadiai Fürdők *természettanja* (physiographia), *föld-vizsgálati* (geologia) vélekedés ezen *érczes fürdőknek* eredetek-

Már a' régiek megjegyezték ugymond Plinius, valamint a' mostani természetvizsgálók (geológok) orvosok, gyógyszeresek és kutmesterek is megjegyezték azon vélekedésben, hogy minden forrás és érczes vizek olly tulajdonságuakká válnak, a' milly tartalmu érczen folynak a' földgyomrában keresztül, és ugy a' mint mindazoknak részeikből folyamataik és surlódásuk által többet vagy kevesebbet vesznek fel magokba, a' szerént a' szénkövet, kénesillámot, vagy homokat (Swefelkies) felhevítik, forrásba hozzák — okozzák a' meleg fürdöt, — mellyeknek felforásaik után egy része más irányt véve lehülepedik, hideg ásványos vízként jelenik meg, és mindenik a' szerént az ő alkotó részei különbségéhez képest különböző természetűvé válik, a' mint azt tagadhatatlanul bizonyították vegytanilag, hogy az illy vizek épen

azon alkrészeket tartják magokban, mint a' milyennel birtak a' földgyomrában eredetileg, noha tapasztaltattak olly forrásvizek is, mellyek egészen különböznek természeteikre nézve azon alkrészeketől a' millyen érczeknek rétegein folytak keresztül, vagy a' millyeknek fészkeikből buzognak ki, — sőt néha különböző 3 's több érczes források tűnnek elő egymáshoz igen közel eső körből, 's ugyan azon egy érczes fészekből 's még is mindenike különböző természettel 's tulajdonságokkal bir. Valamint szintén az is megfoghatatlan, mikép történhetik meg az, hogy annyi ezer éven által minden megváltozás nélkül maradtak meg a' magok tulajdon természeteikben és mennyiségeikben az illy érczes vizek és hogy annyi bővölködő tömeg hogy gyűlhét meg annyira?

Igaz ugyan hogy néha az érczes vizek szemünk előtt tökéletesen eltűnnek, kiszáradnak, kiváltképen az ollyak, mellyek körtegek vagy jukatos, mészkövek közül folynak ki, de azért a' földgyomrában még is azon mennyiségben 's tulajdonságokban maradnak meg. Az illyesmik nagy földingás vagy kőszirtek ellövése által nagy rezzenést szenvedve, a' rétegek megnyílnak, vagy meghasadnak 's a' miatt történnek az elapadások, a' mint azt már több tapasztalások bizonyítják, mellyeken alább szállanak, 's az előbbeninél sokkal alantabb helyen ütnek ki.

Egyébaránt megjegyzendő az is, hogy nem minden ásvány vizeknek eredeti helyeiken találatik kéncsillám és kőszénterület, vagy ha mind azok együtt találtatnak is, még sem lehet azokból eléggé megfejteni, miként köttetnek azok alkrészei, akár a' meleg akár a' hideg ásványos vizekben úgy a' mint azokat találjuk, egybe. Mivel azt nem csak a' viz folyásközi surlodása, vagy a' föld és érczes részekből felszaggatása okozza, 's viszi a-

zon tökéletességre a' mint nekünk megjelennek, és nem csak a' földgyomrában levő tűz melege által történik azoknak felforrások, miszerént azoknak legfinomabb részeik is a' felhevülés miatt repülékényekké válnak; hanem ezen éltető ereje az ásványos vizeknek és az ő alkotó részeiknek egybelegyedése, és az azt alkotó részeknek kevés tartalmakhoz képesti nagy hatóságok, — a' mellyek szerént minden vegytani rokonságokat 's alapokat megczáfolnak — egy hatásabb 's felségebb mív munkálatára figyelmeztetnek, a' melly egy electrico-magnetico-galvanicus erő által történik, a' melly nem csak a' mi földünket, hanem az egész világ rendszerét környezi. Mert jollehet vegytani bonczok által felfedezhetjük valamely testnek alkrészeit, 's minden tartalmát, még sines hatalmunkban mindeneket egybe 's azon mértékben elegyítve, úgy elé állítani a' mint azt a' természet állítja előnkbe — annál kevésbbé adhatjuk meg annak azon hathatos erejét, mellyet neki a' természet a' földgyomrában ad meg.

Steffen vélekedése szerént, hogy réteges pala, homok 's kőszén, nagy agyag, homok és mész egy galvanicai olly erőt állítanak elő, melly a' rétegek gyakori elállása 's azoknak messze kiterjedésbeni érintkezésök által a' földrétegének olly feszességet ad, a' melly miatt a' természet a' leghathatosabb működéseket állithatja elő.

Hercules-fürdők hegyekről tanja.

(OROGRAPHIA)

A' Hercules-fürdőtől a' Ferencz-fürdőig 660 öl vagy is 1650 lépésnyi hosszúságú kiterjedés van, a' Cserna mellett 22 kisebb nagyobbára használatban levő, de fel nem fogott érczes forrásokkal, mellyek közül 3 a' Cserna jobb, a' többi annak bal partján, sőt annak medrében is mutatkozik.

Hogy ezen források kiterjedése nem csak a' fentemlített körig tart, hanem messzébb is kiterjed, bizonyítják a' fejebb kelet felé levő más két források, a' mellyek ezekkel mindenekben egyeznek. Hogy ezen fürdöket mentől pontosabban 's értelmesebben adjom elő, a' Hercules-fürdön kezdem, 's úgy a' mint következnek fogom fejtegetve elősorolni, — először a' Cserna jobb partján a' Szem-fürdőig, a' hol a' tulsó, vagy is balpartra térek a' Ferenczéhez 's végzem a' József-fürdön.

1. A' HERCULES-FÜRDŐ.

Ennek forrásából ember vastagságra foly ki nagy zuhogással egy hamu-szürke mészkösziklából a' víz, mellynek nyílása egy barlangot képez, 's alján egy más nyílás, mellybe lerohan 's ele-

nyészik, de a' hegy tövén ismét elétünik, honnat fedett csöken a' jobb és balröli víztartókba foly, a' felesleges pedig a' két fürdő szobák között a' grádics alatt végig egy canalison a' Csernába bocsátatik, a' fürdőszobákból kieresztett vízzel együtt.

2. A' KÁROLY-FÜRDŐ.

Ez a' Hercules és Lajos-fürdő között a' Cserna partjától 6 öl távolságra, egy hamúszürke mészkő-hegy oldala hasadékából, a' Hercules-fürdőtől 44-, a' Lajosétól 144 öl távolságra foly ki.

3. A' LAJOS-FÜRDŐ.

Van épen a' Cserna jobb partján, mellynek erőszakos folyamata hogy kárt ne okozzon védfallal van őrizve, felette levő víztartóval, mellybe egy — de két felé ágazott forrásból, fél láb vastagságra foly, — a' másika pedig 4 láb távolságra amattól tünik elő. Mind kettő hogy ugyan egy forrásból ered, kitetszik abból is, hogy a' vízfolyam területének tükre amazéval egy irányban van.

4. A' KÁROLINA-FÜRDŐ.

Ezen fürdő két forrásokból láttatik el, mellyeknek egyike a' két külön fürdők között foly le,

mészkösziklából, be, a' forrás feletti víztartóba, — a' másodika 100 lépés távolra eső Császár-fürdőben fából készített csöveken be a' fürdőszekrénybe.

5. A' CSÁSZÁR-FÜRDŐ.

Ennek saját forrása vagyon, a' melly épen az út és az épület melletti réteges mészköhegyből ered, a' két közönséges fürdők és a' 2 közötti közit készített víztartóba fogatik fel, minthogy forrása nagyon gazdag, a' Császár és Károlina-fürdőkbe is facsöveken vezetetik. Oldalvást a' közönséges fürdő szekrénye alatt egy második forrás is vagyon. A' fürdő épületen alól pedig éppen a' Cserna martjából 11 láb 5 hüvelyekkel lejjebb még két más források is buzognak ki, mellyeket csak akkor lehet látni, midőn a' Cserna víze nagy apadásban van. Ezen forrás üregének nyílása előtt egy $2\frac{1}{2}$ öl területű és egy láb vastagságú lapos kő vagyon, a' Cserna által mindenkor eltakarva. Ennek közepében egy $2\frac{1}{2}$ hüvely átmérőű juk, mellyből 51° melegségű víz foly nagy gyorsasággal egy láb magosságra emelkedve. E' mellett egy második van, mintegy négy szegletű területű, 3 öl magasságú, a' mellyből hasonlólag 50° meleg egy hüvelyvastagságú forrás emelkedik ki. Ezen forrásoknak a' fürdő forrásával van egyesületek, a' mint azt az ő fekvésök, a' többi fürdőkéhez képest mérséklett, 's alábbszállások is bizonyítja. Valamint az is bizonyos hogy ha az ő alkató részeit 's egymástoli távolságaikat tekintetbe vesszük, a' kénköves fürdőknek ottan van főerek, és hogy a' többiek ezeknek csak ágozata.

6. A' FERDINÁND-FÜRDŐ.

Ezen fürdő hajdoni neve *mész-fürdő* volt, melly a' Császár-fürdővel 4 öl távolságra szembe álló barlangból foly, egy a' természet által készített medenczébe, — onnat egy szürke mészkő ágyon keresztül szűrődik, mellynek felolvadt rétegei miatt, mint hogy tejfejérségü színt kap, mész fürdőnek neveztetik, és hogy többféle tekintetben változásokat szenvedett, folyamataja 's alkotó részei abból is gyanítják, mivel Stadler, ki az elsőből 1776-ban 1/2 láb vastagon találta kifolyni a' vizet, tanár Zimmerman pedig 1817-ben csak gyengén buborékolya találta. És hogy ágya alját is változtatta bizonyítja az is, hogy a' mészkő torhasága miatt, mellyen keresztül szűrődik, ágya rövid idő alatt annyira megemésztődik, hogy midőn 1821-ben hosszas és tartos esők voltak, aprilis 16-tól 21-ig a' sebesen rohanó víztömeg annyira leásta magát, hogy az eső szünete után majus 12-kén abból több érczes víz nem is folyt. Melly okozatnak megvizsgálása végett midőn a' kútmeister a' rostélyos vasajtóval elzárt üreget fel felé ment 30 ölnyre egy olly magasabban álló tág barlangra akadt, a' melly mind addig tudva nem volt, azt pedig tanár Zimmerman ur következőleg írta le: Az üreg 3 láb magas, messze nyúló elején szűkebb, azután mind inkább, annyira kiterjedő, hogy végtére 3 öl szélességűnek találatik. Még tovább menve olly meleg gőz lepi meg a' vizgálodót, hogy abban hosszason nem mulathat, és gőze mián falai nem csak a' csepegésig izzadtak, hanem kénsavanyos kristályosodott mész által bo-

ritóttak is. Helyenként lehet világos zöld selenit kristályzatot is, mint vasra mutatót találni, a' mi vegytani vizsgálat szerint, sem annak kipároltatás által szerzett vizéből, sem savában nem találtatott. Ezen barlang torkulatja előtt egy rakás csepegő 's másféle kö-földelegyítékekkel leomolva, 's egybe-halmazva találtatott; a' forrás szabad kifolyását akadályozók, miért más irányt venni kényszerített. Melly körülmény miatt midőn azoknak szem-betünő apadásaik tapasztaltatott, az is vétetett észre, hogy az az előtti Cserna partján lévő csekély víz-mennyiségű források folyamái mind bővebbek kezdettek lenni, mint olyak mellyek az előtt figyelemre sem méltatván, haszonvétlenül folytak a' Csernába, de azután víztartokban felfogatni rendeltettek. Mi szerint mind a' két Ferdinánd-fürdők, mellyeknek mindenike olly nagy, hogy akár-mellyikben 12 személy is kényelmesen elférhet, bőséges vízzel tartatnak^o el. Ezen víztömeg 6 láb magasságról ömlik le a' fürdőbe, miért csúrgó-fürdőül is használtatik, ollykor annak csöve ált-juggatott dugóval dugatván be. Ezen alól az *izzasztólyuk* van; mellynek két felé osztott nyílt barlang forma aljából 3 helyeken igen kevés kénköves víz bugyog ki; — mellyek közül egyik 43°, másik 33 —, harmadik 32° R. melegségű. Mindeniknek fala több mázsa nehézségű kristályosodott selenittel, és kén-savanyos mésszel vagyon beborítva, hasadékaiból vastag kénmáj foly. Az üreg melege midőn a' levegő 17° volt, benn 22°-re mutatott, de mind emellett is ezen izzasztó lyukat most nem használják. Ezen alól hasonlólag a' Cserna jobb partján a' Császár-fürdőn alól 20 öllel a' szemfürdő felé vagyon még egy nevezetes kénköves forrás is, melly épen a' Cserna partjának aljában levő kőszikla darabja alól buzog ki, és egy oláh esperest nevérol, ki azt hajdon

használta *Miklos-fürdőnek* neveztetett, de mivel hozzá szárazon közeledni nem lehet, csak akkor látható, midőn a' Cserna nagy apadásban van.

7. A' SZEM-FÜRDŐ.

Itten 4 forrás vagyon, egyike épen a' Cserna partja aljában a' melly többnyire víz alatt fekszik, másodika az ugy nevezett Szem-fürdő, a' hegyoldal aljában, — ezen felül a' harmadik, és ezen alól jobbra a' negyedik, a' többieknél gyengébb. Mindenike egy vas-szürke szín mészspat fejtér erekkel keresztül futott palarétegből ered. Mindenütt, hol elfolynak, a' földet fejtér nyálkával vonják be, mellyekben ha nagyító üveggel vizsgálják, növények nyomai mutatkoznak.

8. A' FERENCZ-FÜRDŐ.

Ennek épülete épen a' forráson van rakva, Ugy, hogy a' vizet elején mind magába veszi, 14 öl távolságra az épület hátától a' Cserna közelében, egy öl távolságra egy második, a' melly annélkül, hogy használtatnék, a' Csernába foly. Melly két forrás fekvését hogy ha földismeretileg (geognosticailag) megvizsgáljuk, azonnal meggyőződünk affelől, hogy azok az áltellenben levő Szemfürdő forrásával egyek, mellyből a' Cserna feneke alatti kősziklán által szűrődve ütnek ki, — annyival is inkább, mivel a' Cserna ágya vas-szürke fejtérvonalokkal keresztül futott réteges pala kőből áll. A' parttól egy öl távolra eső forrás egy

gradussal melegebb a' 14 öl távolságra levő Fe-
rencz-fürdő forrásánál.

9. A' JÓZSEF-FÜRDŐ.

Ez a' kőhidon alól 8 öl távolságra, a' Cser-
na bal partán levő mészkő sziklából foly, mely
a' Császár-fürdőbelivel egynek látszik lenni, —
mit abból gyanithatni, hogy a' Császár- és József
fürdők között lefolyó Cserna ágya közepéből, egy
kénvizes forrás buzog fel, a' mit, midőn kicsiny
a' víz állása, észrevehetőleg lehet látni.

PHYSICAL'S VEGETANI VIZS- gálata ezen érczes vizeknek.

Miután, ha mind azokat, miket Caryophil-
lus, Crantz, Stadler, és Grizelini ezen vizeknek
antoptikai vizsgálatokról 's vegetani bonczolataik-
ról közlöttek, tekintetbe vesszük, úgy mindazok
a' mostani természet és vegetan tudományának tö-
kéletesen megfelelőknek nem találatnak. Valamint
1800-ban Dr. Schlosser, Gebhárt, ugy az 1802-en
a' supaneki veszteglő-intézet orvosa által véghez
vitt bonczolatok is, az ő saját vallomása szerint
megtetszik, tökéletlenek. Sőt 1800-ban dr. Kitai-
bel, és gróf Valdstein, 1805-ben az ország főor-
vosa Phisterer, 's Dr. Fischer tömösmegyei főor-
vosok által helyben a' fürdön — és 1809-ben Dr.
Schlosser 's Böhm által Pestre felvitt vizek vegy-
tani tanár Schuster által is megpróbáltattak, az
után a' mint az általa kidolgozott 's halála után

kinyomatott *Hydrographica Hungariae* munkájából megtetszik, a' várakozásnak nem feleltek meg, annál fogva a' tanár Zimmerman által 1817-ben, a' főhaditanács rendeletéből véghez vitt bonczolatokról vélekedéssel kelletik megelégednünk, -- a' melly némi módosításokkal, ezennel kivonatban közöltetik is. Mi szerént minden eddig itten felfedezett fürdők, a' tulajdonképeni Hercules-fürdőt kivéve, kénkövesek, noha savas tartalmára nézve a' többivel ez is egyezik.

A' 21 kénköves fürdők minémüségeikre nézve egymással hasonlóak, de mennyiségeik 's melegségeikre nézve majd mindenike különbözik. Melly források melegségi mérséklete az év akár mellyik szakában ugyan az marad, kivéve a' Hercules-fürdőt.

Ezen 21 fürdők röpke részei kénes vízyanagból, kevés szénsavanyból, 's felette kevés fojtólégből állanak. Állandó vagy tömöttebb részei -- nagy mennyiségű konyhasó, sósavanyos mész, és egy kevés alabástrom-vas, mind a' mellett is, hogy a' fürdő nyálkájában nyoma mutatkozik, legkevesebb sem találhatik, noha a' magnest magához vonja. Szagja a' kotlos tojáshoz hasonlít. Kisebb nagyobb mértékben keservényes sós izü.

Ezen kén-vízszesztől kapott bűdös szag olly nagy mértékben fejlődik ki, hogy az egész környékben érzik, 's csak lassanként lehet hozzá szokni. E' vztől, az aranyat kivéve, minden érczek, valamint szintén az ollyaknak bőrök is, a' kik magokat festeni szokták, színeiket veszítik és feketékre vagy barnákra változnak.

Ezen fürdőknek physicalai vagy természeti tulajdonságaik egyenként.

1. A' HERCULES - FÜRDŐ.

Ez frisen merítve nagyon tiszta, állás által megzavarodik; szagtalan, gyengén keserű sós ízű; tulajdon nehézsége 14° , R. gradusához képest, mint 1006. — Mérséklete, érzessége, és a' víz mennyisége nem mindenkor egyforma, egyébaránt a' két első az utolsóhoz képest megfordított viszonyban állanak. Mennél több 's nagyobb a' víz-mennyiségének szaporodása 's nevedik hidegsége, annál kevesebb érzetartalmú lesz. Mérséklete a' 18 és 39 R. fok közötti változással bír, mit tavasszal a' hóolvadás-nyárrban az esőviz okoz, mi olyankor a' kőszikla hasadékokon foly be. Ezen viznek forrása egész Európában a' tanár Zimmerman állítása szerint, kivéve Islandiában a' neikonesit, a' legbővebb, minthogy egy órában 5045 \square láb vagy is 2515 $\frac{1}{4}$ rész bécsi kupát szaporodik.

2. A' KÁROLY - FÜRDŐ.

Midőn frisen merítetik világos tiszta, a' külső levegőn hosszasan állva fejérleni kezd, gyenge kénzagu; gyenge sós keserű ízű. Melege 34° R, — tulajdon nehézsége 1004; egy óra alatt 23 \square láb vizet ad, a' többiekhez leggyengébb, annál fogva az itatra is legalkalmasabb lenne, hogy ha forrása ki nem apadt volna.

3. A' LAJOS-FÜRDŐ.

Ezen két felé ágazott forrás vize is, midőn kimerítetik nagyon tiszta, de ha hosszasan áll tejfehérségű szint vált és salakot ülepit. Gyengén kénzagú, keservényes, émelygős sós. Melege 37°; nehézsége 1007; egy óra alatt 960 □ láb vizet ad. Zimmerman szerint 1005 sulyú nehéz, 's ha szabad levegőn tartotta zöldellő sárgára változónak mondotta, miből azt lehet következtetni, hogy érczúsabb.

4. A' KÁROLINA-FÜRDŐ.

Midőn forrásából merítetik, tiszta, átlátszó; állás által téjszin és zavaros lesz; olly hathatos kénzagú, hogy azt több napokig sem veszi el; gyengén keservényes sós ízű. Melege 22° R; tulajdon nehézsége 1005, melly egy óra alatt 180 □ lábnyit szaporodik. De Zimmerman ennek állandó melegét 33° és vize szaporodását 115½ kubik lábnyinak mondja.

5. A' CSÁSZÁR-FÜRDŐ.

Ez is a' forrásból merítve, világos tiszta, de a' viktartó szekrényben zöldellik, mi ha hosszasan áll, sárgálló fehér salakja lesz. Felületét szivárványszínt játszó hártya borítja, és olly nagy kénzaga van, hogy azt több napokig is megtartja.

Nagyon émelygős, keserű, erősen sós ízű. Melege 44° ; nehézsége 1012; egy óra alatt 89 \square lábot szaporodik. Zimmerman melegét 43° ; nehézségét 1008-nak határozta.

6. A' FERDINÁND-FÜRDŐ.

Ez physicali tulajdonságira nézve a' Császár-fürdőbelivel mindenekben egyezik, csakhogy melege 43° ; súlya 1009; és egy óra alatt 90 lábat szaporodik.

7. A' SZEM-FÜRDŐ.

Ennek is valamint színe, úgy izére 's szagjára nézve, a' Császár-fürdőbelivel egy tulajdonsága vagyon, — csakhogy melege 42° ; súlya mint a' Ferdinánd-fürdőé 1009; egy óra alatt 40 \square lábot szaporodik.

8. A' FERENCZ-FÜRDŐ.

Midőn meritik tisztán állatszó, alig észrevehetőleg sárgáló — a' vizszekrényben sárgáló zöld; ha több napokig áll üvegben sárgán fejező, átláthatlan, sárgáló fejező hártját kap. Nagyon kén-szagú, keservényes; nagyon sós ízű. Melege 32° ; nehézsége 1010; egy óra alatt 93 \square lábot szaporodik.

9. A' JÓZSEF-FÜRDŐ,

Ennek forrása a' császárfürdőéből eredt. Ennél fogva phisicai tulajdonai amazéhoz hasonlók, csak hogy melege 39^0 ; egy óra alatt csak 5 □ láb vizet ad. Mind ezeknek tartalmakról lásd az 1-ső táblát.

EZEN ÉRCZES VÍZEKNEK vegytani kifejléseik érteke.

A' természet művének megismertetésére, és azoknak alkotó részeik valamint holt testök szétbonczolására, mit használhatunk, megbecsülhetlenebb mód 's tudomány a' vegytannál ninesen.

Hogy a' vegytan a' testeknek természeti alkotó részei megismerésére, és tárgyalásaikra nézve előttünk a' legbecsesebb tudomány és mód az kétséget sem szenved. — Az hol semmi egyéb nem történik, mind az, hogy hol források, patakok folynak keresztül érczes mocsárokon, és mindenemű sóstesteken, mellyeknek felváló részeikből, némelyleket felölelve, magokkal tovább viszik, 's viszont finomabb részekben lerakják, kétséget sem szenved, hogy ezen boncz és vegyítés míve éppen olly hatásosan 's hogyha még nem hatásabban, mint a' vegytan által történik.

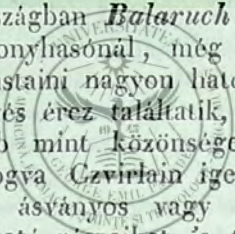
Hogy az érczes vizekben egy különös életjellem mutatkozik, melly a' fennebb említettek szerint dynamikai lenne eredetére, azt a' vegytani bonczolat nem hogy helyben hagyná, sőt éppen ellenkezőjét bizonyítja. A' hajdoniak, u. m. *Leonhard*, *Paracelsus*, *Tournaisen*, *Tavernomonta-*

nus, azt kútak, vagy források lelkének nevezték, — (*Spiritus mineralis*), — *aether spirituosus*, — *acidum terrae centrale etc.* Az ő utánniak pedig szesz (gáz) neműnek valják. 'S a' még újabbak a' föld vonzó ereje által okozott villanyos folyam-
nak tartják.

Minden felboncsolása és egymástóli elválasztása az érczes vízrészeknek, erőszakos taglalatja az abban levő alkotó részeknek, a' mellyeket a' természet egyesített volt. Mellyben boncsolatok által némelly alkrészek visszhatású eredményt állítanak elő, az előbb belőle is alkotva volt testre nézve. A' gyógyvizek tulajdonképeni vegyítékei a' természet bölcs keze által, a' földgyomrabeli mivhelyben esudálatos módok által készítette többféle anyagoknak szüleményei a' mint azt az 1326-ban Hofman Fridrich e' tárgy aránti vélekedése mutatta meg. Némelly a' vegytani boncsolatban előidézett alkotó részek gyakran nyilvános ellentétben állanak a' vegytani rokonsággal, mint például, ennek következésül nem lehet vasas kénes vizet találni. Sőt továbbá még az is megmagyarázhatatlan, mikép maradhasson meg a' szénsavanyos szesz, a' csak nem buzgó 's forró érczes vízben, a' midőn az csak nem rendszeréni lagymatag álló vízből is a' vizet magába foglaló fedetlen edényben elszokott párlani. Hogy mi módon lehessen ezen ellenkezetét az alkotó részeknek a' vegytani rokonság törvényénél fogva másként megmagyarázni, mint úgy, hogy az érczes vizek taglalataik inkább azoknak szétszagatásaikban mint kiválasztásaik módjában alapul, t. i. hogy egy bizonyos mennyiségű só és földnemek valóságos szüleményei mások, vagy azoknak bizonyos mennyiségeik az elválasztottak szüleményei, Kretsmajer szerént.

Minél fogva egész valósággal lehet hinni, hogy némelly boncsolatokor felfedezett alkotó ré-

szek magában a' vízben nem, hanem másokban vannak, olyokban a' mellyek nem is említettek 's nem is gyanitattak. Mert a' mint tudva van, több olly finom 's hatás anyagok' vannak a' nagy természetben, a' mellyeknek megkísértésére 's hatáságaik tárgyalására eszközeink nincsenek. Nagyön ritkán vannak az érczes vizekbeni alkotó részek, annak hatásával arányzatban, mint p. o. egy font sáidschitzi víz, mellyben fél lath keserű só van, nagyobb hatással hajt, mintha ugyan azon sóból ugyan annyi közönséges rendes vízbe két loth olvasztatnék fel. A' legerősebb vízben sem lehet több mint egy vagy legfelebb két szemérnyi vasat kapni.

Franciaországban *Balaruch* helysége vízében nincs egyéb konyhasó, még is nagy hajtó erővel bír. A' gascaini nagyon hatás gyógyerejű vízben nagyon kevés ércz található, a' miért némelylyek nem egyéb mint közönséges meleg víznek tartják. Ennél fogva *Czvirlein* igen helyesen állítja azt, hogy az ásványos vagy érczes vizeknek nem az őket alkotó részeit 's tartalmaikat, hanem azon hatásukat kell tekintetbe venni, mellyik ereje által gyógyítanak, minthogy sokszor a' legkevesebb érczet tartó vizek a' leghatalmasab-

Mindezek szerint az érczes vizek aránti vélekedéseinket Hufeland azon mondásával végezzük: hogy minden ásványos vizeknek úgy minden más gyógyszereknek is megvannak a' magok alapos és különösen működő erejek, mellyek részint az ő különböző alkotórészeiknek és nagyobbára az ő tulajdon vegyületeik előállításának, belső életének 's az által eszközölt egész életrei hatásától függenek, melly működéseket csak figyelem 's hosszas tapasztalás által lehet kitanulni.

Ötödik szakasz.

A' fürdőkről 's azokkali gyógymódról, általánosan.

Nagyon természetesnek látszik az, hogy az emberek is, valamint az oktan állatok a' természet ösztöne által ingereltetve, már a' magok miveltenebb állapotukban is siettek forrásokat patakokat, nagyobb folyókat vagy tengervízet felkeresni, hogy megsórtett testeikről a' vért, vagy moeskót lemossák, vagy a' nap forrósága által felhevült vérüket hűlepitsek.

Sőt, miután az emberek pallérozottabbak kezdtek lenni, a' test tisztaságát nemcsak illőnek, hanem az egészségre nézve is nagyon szükségesnek 's elkerülhetetlennek találták. Minél fogva vallásbeli törvényezikké is tevődött, miszerént az indusok a' Ganges folyóját istenileg tisztelték, az egyiptombeliek a' Nilus vizét szentesítették 's tiszteletére templomokat építettek. A' pharaoleány is, midőn a' Nilus vízében feredett találta Mosest a' mart melletti nádakban. Valamint a' vizzeli keresztelés már a' Zsidóknál, görögöknél vallásbeli szertartás vala. Az elusinusititkokbani beavatást fürdésbeli megmosdás kellett hogy megelőzze. A' zsidó nők most is kötelesek a' 6 hetet kiállották gyermek ágyokboli kikelések után megfürdeni, különben tisztátalanoknak tartatnak, a' miért mindannyiszor valahányszor magokat elpiszkolják és a' havi tisztulás után is feredni vagy mosdaniak kellik. Keresztelő szent János is Krisztus urunkat

a' Jordán vizében keresztelte. Sőt a' keleti népek 's között a' törökök vallásbeli szokásból most is minden nap ferednek.

Hogy már több ezer évek előtt is nem csak a' hideg, hanem a' meleg víz fürdők is használtattak, azt több példák bizonyítják, a' mit Homerus is említ, hogy Circe is Ulissest érzeből készült edényben feresztette, illatos meleg vizet készítetvén. Pindar szerint a' nymphák — Pisander szerint Hercules — Athencus szerint Vulkan is illatos meleg vízben fürödtek. Sőt görögországban divatból minden gazda neje vendége lábait megmosta, mit minden illedelem sérelme nélkül herczegasszonyok, 's királynők is teljesítettek. Végére a' legszebb izletű köz fürdőket építették, hogy azokban mindenek és minden időben fürödhessenek többen egy társaságban, sőt az orvosok közül már Hypocrates is köpelyeztetett 's eret vágatott a' melegfürdőkben, mi a' német birodalmi fürdőkben most is nagy divatban van. Hogy a' fürdők becse minden más nemzetek felett a' romaiak alatt a' legnagyobb tekintetben állottak, 's annak joltevő hasznát tudták becsülni, a' mehadiai fürdön talált és elé soroltam emlékkövek és épületek romjainak maradványi eléggé bizonyítják — kik közül, mint állítják, az első fürdőt Lucius Tarquinius Priscus király építette, a' ki Korinthusban születvén Etruriában neveltetett.

A' millyen egyszerű és természetes állapotjokban használtattak eleinte a' fürdők, épen olly nagy mértékben nevedett azután az azokkali fényűzés, mint az a' Romában és Pompejiban kiásatott fürdők romaiból is kitetszik. Már a' 12 Caesarok idejében 12 közönséges és 860 különözött fürdők voltak Romában. Az első közül nevezetesek voltak a' *Livia*, Augustus nejeé, a' Palatinus hegyén álló, második közel a' Caesarok fürdőéhez, —

harmadik az *Agrippa* nyilvános fürdője a' Pantheon közelében, — negyedik a' *Constansé* a' monte Cavallon, — 5-dik a' *Caracalláé* az aventinumi domb alatt, mellyben egyszerre 3000 ember feredhetett, — 6-dik a' *Diocletianus* nagy fürdője, — 7-ik a' *Fülepé*.

Ezeken kívül az aediliseknek egyik főbb kötelessége volt hogy az egész romai birodalombeli fürdőkre ügyeljenek 's azoknak mindenkor jó állapotban tartások felől gondoskodjanak, 's a' hol nem lennének, a' legiok 's coloniák számára építtessenek. Melly szerint nyugotról keletre is annyira általment a' fürdőkkel fényezés, a' nagy Constantin által Bizantiumba, hogy az addigiakat csak nem felül multa. Mellynek becsét, hogy a' törökök is esmerték, eléggé bizonyítja az, hogy a' midőn Constantinápoli elfoglalták, nem hogy elrontották volna, sőt inkább a' mai napig is a' legjobb állapotjokban tartják.

Hogy a' romaiak munkódása alatt a' német birodalmakban is voltak fürdők, Tacitus is említi, a' kik azt a' kereszténység előtt, lélektisztítás végett használták, ugy szintén minden házassulandónak 's férjhezmenendőnek, sőt a' lakadalmi gyülekezetbelieknek is előbb fürdeni kellett. A' lovaknak is, mielőtt azokká felvétettek meg kellett fürdeni. Ez okból valamint a' kolostorokban, ugy minden városokban is voltak nyilvános fürdők mellyekben szombaton a' mestermívesek egész héti szennyeket lemoshatták.

Izzasztó fürdők is valamint görög ugy a' romaiaknál is voltak. Sőt a' mint Seneca említi Hypocrates gyakran *fecskendő*, 's *eső* fürdőköt rendelt betegeinek. Celsus és Galenus szerint *zuhany* és *csepegő* fürdők is voltak. Sokan a' fürdöt kenőcsök magokbai bedörgölésére használták. Sőt az indusok a' fürdőzőknek testeiket gyurták, mar-

kolták, melly szokás most is a' keleti 's északi tartományokban megvagyon. A' piperöczök, mint Heliogabalus, fürdőikbe minden fele jóillatu olajakat, virágokat 's fűszereket tétettek.

Az izzasztó fürdők mikor vitettek oroszországba, bizonytalan, mellyekről először Sarkes a' Katalin császárnő orvosa tett említést. Sergius szerint Asclepiades függő ferdőket is használt. Hogy Neron kívül, mások is használtak tengerfürdőt, bizonyos. És hogy valamint a' régiek, úgy a' mi időnkbeliek is a' fürdő vízbe olajat, tejet, bort, annak seprejét, eczetet 's mindenféle füveket elegyítettek, tudva vagon. Sőt Medea, hogy ne vényüljön ember vérbe feredett, mit bélpoklosság ellen is használtak. Csaplovics is említi, hogy a' 17 század elején Nyitra vármegyében lakott Báthori Erzsébet rendre többet 300-nál öletett meg titkon ollyakat, kiknek vérekből, hogy fiatal maradjon, magának fürdőt készített. Még nem foghatom hogy ezen czélaránytalan 's még is borzasztó eszmét az illy természet elleni tett elkövetésére minő kútforrásból merítették.

Néha orvosi rendelésből légszeszfürdőket, a' naphevét, földbe ásást, forró homokot, szemetet, törkölyt, frissében leölt barmak gyomraiban levő emésztetben tartásokat némelly testi részeknek használtak, sőt még most is sokan használják, tudva vagon.

Minek utánna a' fürdőknek annyiféleképeni használatát említettem, szükségesnek tartom, az erces vizeknek eredetiségek, alkató részeik, 's azoknak használások felől is említést tenni.

Mihelyt a' fürdőket használni divatos lett, azonnal az ásványos vizek is a' fürdőzők és orvosok figyelmét magokra kezdték vonni. A' föld gyomrából mindenkor egyforma melegségök vagy hidegségök, szagjok, izeik állandósága miatt, a'

földgyomrából felemelkedő hollyagocskák — e' tü-
nemények, mivel eleinte megmagyarázhatlanak vol-
tak, kénytelenítették azokat, valóságos okaik szo-
rosabb figyelem 's megvizsgálás általi kinyomo-
zására.

Már a' hajdon korban lehet nyomát találni,
hogy a' régiek előtt nem voltak az érczes vizek
ismeretlenek, mert Ana, a' Zibion fia, Esau utod-
ja is feredett az arabiai pusztákon midön nyáját
legeltette, felfedezte melegforrású vízben. Minerva
is, midön Hercules a' Gerion nyáját Sicilián ke-
resztül hajtotta, elfáradt testének újabb erőt adni
a' földből felbuzgott vízben feresztette, vagy is
inkább Pisánder szerint számára a' termopilei für-
dőt készítette. Nem különben említik, hogy Tro-
jában is volt egy érczes melegfürdő, mellyből
köválóban mosták az öltözeteket.

Valamint a' rómaiak is csak hamar megismer-
kedtek az ásványos meleg és hideg vizekkel, mely-
lyeket gyógyszerül használni is kezdtettek, u. m.
a' *bojait* a' mirtuserdőben és a' *cumait* Szabi-
niában, a' *cutiliai* ivó vizet, a' *zimeriait* Sici-
liában, a' lettogagai hegyek aljában, Etruriában
az *elususiumi* hideg fürdöket, és Laciumban a'
gaabit, — a' *Ciceroi* szemfürdőt, Trannumnál az
arenai szigetbeli vese és hügykö elleni savanyú
vizeket, a' *sedeciumit* Stabia és Venafrumnál,
és Románál az *albulae aquae-t*.

Veronától nem messze a' *calderoi* melegfür-
dönél épületeket 's Junonak templomat készítettek,
mellynek jövedelméből éltek az oda rendelt papok.
A' Piculonáli híres *Puteoli* fürdőt Caesar 's Ci-
cero is meglátogatták 's használták. Olaszország-
ban a' fürdők hasznát megesmértették a' más meg-
hódított német, francia, és angol provinciájok-
beliekkel is. — Sőt hogy Helvetiában is voltak
a' romai birodalom virágzó állapotjában, *Respu-*

lica aquensis név alatt, azt bizonyítja a' Muséum helveticum nevű munka. — A' badeni fürdő Bécs mellett M. A. Antonius Pius idejében *Thermae inferiores seu mattecae* név alatt volt híres; bizonyítják az ottan talált sok emlékiratok. — Az *aacheni* fürdöket Neronak egy testvére, Granus fedezte fel, a' ki ottan nem csak hogy fürdöt, hanem mellette egy tornyos kastélyt is építtetett, mellyben azután lakott is 's Granus tornya név alatt egy része ma is megvagyon. — A' Bécestől 6 mföldre távol eső némét óvári fürdők is a' romaiak előtt ismeretesek voltak, valamint az augustodini. — A' Bourbon Lanci fürdőkben 1580-ban a' romaiak által épített falmaradványokat találtak. Különösen egy akkora márványból kirakott fürdő szekrényt, mellyben egyszerre 500 ember feredhetett. — Angliában Bath helységében egy Minerva templomának oszlopait találták, melly épület maradványaira egy 85 láb hosszú és 46 láb széles szivatyús kút háza építtetett, 's a' mint a' talált felirathból megtetszik, *Aquae salis fontis Calidis* nevet viselte fürdője a' melly sós fürdő volt.

Hogy a' mehadiai Hercules-fürdők is minő diszben 's tekintetben állhattak a' romaiak előtt, e' munka elején elésoroltakból ítélhetni, valamint azt is láttuk, milly sokat tartottak a' romaiak a' fürdő becse felől 's mennyire kívánták azok hasznait több meghódították birodalmaikban is elterjeszteni. Minél fogva, mindenütt hol foglaltak, fürdöket építettek, hihető azért is, hogy porlepte meztelen sarús lábaikat könnyű módon moshassák.

De épen úgy, mint a' világ történeteiből tudjuk, hogy a' legfelsőbb fokára jutott legfinomabb műv, 's a' legvirágzóbb csinosadás is elhervadt, épen olly szomorú emléke maradt hátra a' romai

hasznos fürdőbeli intézeteknek is azon tartományokban, mellyek az ő birtokaikban voltak. Melyeknek elpusztulásokat a' következő legnevezetesebb környülállások okozták.

1. A' Fürdőknek kelletén túl használása, — a' mint azt Juvenalis, Martialis, Persicus, Alexandriai Clemens állítják, a' fürdőkkel olly annyira visszaéltek, hogy az által testeiket nem csak elgyengítették, hanem a' társas fürdőzés erkölcselenségekre is okot szolgáltatott.

2. A' gymnasticai játékok gyakorlásának mind inkább megunása, 's azok helyett egyéb szemfényvesztő játékok előállása 's gyakorlatba hozatala.

3. A' Keresztény vallás elleni türedelmetlenségből származott gyűlölet, a' kik azt némelly esetekben vallásos szertartásul használták.

4. Mind ezekenél többet ártottak a' vándorló 's hódító durva nemzetek rombolásai, millyenek voltak a' hunnok, az avarok, gothok, vandalok, 's más nemzetek. Legtöbbet Alarik ártott, ki Romát 410-ben Aprilis 24-kén ostrommal vette meg, 's mindent mi abban nevezetes volt, még a' leghasznosabb intézeteket sem kimélvén meg, lerontotta.

5. A' gyapju szöveteknek, len 's kenderből készítményekkel felváltása. Sandalaik viselésének elhagyása, a' test 's láb-mosást szükségtelenebbé tevén, a' fürdözések is mind ritkábban történtek.

6. Leghosszasabban 's csaknem állandóul maradt a' keleti tartományokban a' fürdés gyakorlata. Azonba legtöbbet ártott a' II-ik században kezdődött kereszties háború, mellynek a' keleti részre vonulásával a' Kereszties vitézek magoknak nagy szabadságokat vevén, mint a' historiából tudatik, sok illeltenségeket, sőt a' Keresztény földön is sok károkat tettek; más felől, mivel azok kelet-

ről magokkal a' nagyon pusztító pestist Európába hozták, 's kiváltképen az 1347 és 1350-ben úralkodott fekete halál egész Európát meglepven, kegyetlenül öldökölt, a' miért, hogy az egymással érintkezés által azon dögleletes halált még inkább el ne terjesszék, minden el levén rettenve, a' fürdőzéssel is felhagytak. Nemkülönben az 1500-ban szinte közönségessé lett bujasenyv is elég okúl szolgált arra, valamint a' papi, úgy a' polgári előljárást is azon elhatározásra bírni, hogy a' fürdözést eltiltsák, mi által azon nyavalyát még inkább terjedni vélték.

Más felől mivel a' meztelen fürdés erkölcsatlenségre szolgáltatót okot, mint botrányt okozó, még a' folyó hideg vizekben fürdő gyermekeknek sem engedtetett meg, miért is ha meztelen feredezve találtak őket, megbüntették. Minek következtésül a' 16-ik század vége felé már annyira megszűnt volt a' fürdőzés, hogy csak sebészeknek szoros felügyeletet 's kemény feleletök terhe alatt volt szabad egyes személyeket fürdőben köpelyezni, pioczázni. Mindazonáltal a' gazsteini fürdő azután is 1537-től 1660-ig a' főbb rendűek által nagy számmal használtatót, minthogy azon idő alatt a' többi fürdők a' sok visszaélések miatt, megszűntek volt.

De mind emellett is hogy az elősorolt okokból az addig annyira gyakorlatban volt fürdőzések megszűntek, mégis azoknak hasznos voltak egészen feledékenységbé nem ment, mivel az orvosok azok hasznait soha sem tagadták meg. Így 1768-ban Czükers a' meleg 's hideg fürdökről, érczes ivó vizekről irtt munkája által azoknak hasznos voltokat ismertette meg. Ő utána 1773—1777-ben Marteau, Theoretische und practische Abhandlungen über die Bäder, aus dem francösischen von Held-kunst. 1789-ben Systematische Beschreibung

der Gesund-Brunnen und Bäder Deutschlands. 1799-ben Detten kurzer Unterricht von dem Gesundbrunnen, überhaupt. 1800-ban Czirlain Aesculap für Bad und Brunnengäste. Még nevezetesebben Markárd, Über die Natur, und Gebrauch der Bäder. Valamint Hufeland is figyelmeztette az orvosokat a' fürdők hasznai felől. Melly illy sok rendbeli munkák által ösztönöztetve az olly tulajdonosok, kiknek helyeiken érczes vizek voltak, építetni kezdették, hogy használhatokká tegyék. Noha még most is sokan vannak, kik a' fürdést kárhooztatják, kivált ha azzal visszaélnék, mivel minden, akár mi legyen az, mivel visszaélések szoktak elkövetetni, káros következtük szoktak lenni. Holott tapasztalásból tudjuk, hogyha a' fürdés magára nem használna is, a' fürdőrei utazás által az elvesztett egészség visszanyerésére milly nagy befolyása van a' légváltoztatás, — szekerezés, 's az utazás közbeni különböző téjekok látásának, házi 's hivatalos terhektől menté tétel, gondtalan vigság milly sokat használnak. Tagadhatlan ugyan az is, hogy nem minden fürdő 's ivó érczes vizek használnak, kivált, ha azok nem a' nyavalyához alkalmaztatva választatnak, mi ollykor történik meg, midön a' betegek orvosi javaslat nélkül, csak öntetszésök szerint választanak. De fájdalom, mi orvosok sem birunk mind a' mai napig is, mindenütt, hol érczes vizek vannak, azoknak tökéletes ismeretével, holott csak a' mi kiesiny hazánkban, Erdélyben is majd minden évben fedeznek fel egy egy meleg vagy hideg, ivó, savanyu vagy sósforrást. Mellyeknek, vegytani megvizsgálások végett, kikellené küldödni az ország főorvosának, 's azoknak tartalmokat 's hasznokat minden törvényhatóságok főorvosának, hogy tudhassák, elküldeni. Vagy a' főorvosoknak kötelességökké tenni, hogy kiki mindazokat a' maga törvényhatóságában, ideje

töltésének kárpotlásául napi díj mellett, a' bonczolatra tett költségei megtérítésével együtt, vigye véghez, de nem ingyen, a' mint a' felsőbb kormány szokott rendelkezni, mivel az ingyen szolgáltatást minden kerüli 's abban nincs is köszönet.

Annál kevésbé gondoskodnak a' fürdők tulajdonosi, a' bonczolatot az alkató részek kinyomozása végett, megtéetni, 's hírlapok által a' magok javakra tudatni. De hiába, csak valjuk meg, hogy mi nem szeretünk arra költeni, hogy fürdőinket kényelmes épületekkel, jó orvosi intézetek szerint rendezzük, hogy az által az oda menő betegeknek kényelmet szerezzünk, mi által maga a' tulajdonos nyerne, midőn fürdőjének jó hirtel terjed. — Az illy urak, hihető, úgy vélekednek, jobb költség nélkül venni be annak jóvedelmét, mint a' természet ingyen adott. — Csak ezen vármegyében két és igen hasznos melegfürdő lennének, hogy ha azoknak tulajdonosai, kik nem tehetetlenek, azokat orvosi elintézés szerint, szabályoztatnák. Egyike *Gyógyon*, másika *Kaláuban* van, mellyeknek mindenikét a' rómaiak is, mint a' talált maradványok mutatják, használták. Pedig, hogy ha nálunk is elegendő jó móddal elkészült alkalmazosságok lennének, 's a' gyógyvizek azoknak tulajdonosaik által megvizsgáltatnának, hírlapokban kihireltetnének, akkor a' magunk közeléből nem kellene nagy költséggel messze távoznunk. Mert tapasztalásból tudjuk, a' mint már elébb említettem, hogy sokszor a' legesekélyebb hatásnak tartódott víz, csodát tevő erővel bírt, a' leghíresebbnél többet használt, mivel abban éppen azon alkatórészek találtattak, mellyek a' nyavalyának elosztatása végett kívántattak.

Gyakran megtörténik, hogy a' fürdőre utazók a' hosszas út és rázódás által annyira elgyengülnek, 's egészségök is annyira megváltozik, hogy,

midőn megérkeznek, már lánni kezdik, miért teték azon útat, noha azon nem volna miért megütödni, mert egy néhány napi ágyban maradás az erőt ismét annyira vissza adja, hogy a' fürdést is megkezdhetik.

Hogy a' fürdők mikénti jóltevő hatásait tudhassuk, szükséges az emberi test azon részeit is tudnunk, a' mellyeken a' fürdés és a' mellyek által egyenesen vagy melleleg működik. Az első mi a' fürdéskor érintkezésbe jön a' fürdővizzel, az emberi test felső borítéka, a' bőr, melly az emberi testre nézve azon szolgálatot teljesíti, mit az élőfák és növényekre nézve azok külhájai, mellyek a' magok kicsiny nyílásain szívják be mindazon legfinomabb nedveket, mint p. o. harmatot, a' mellyek által eltettnek 's viszik véghez a' kigőzölögést is.

A' testbe ható külsők közé tartozók a' villanyerő és mágnesi (galvanicai) behatások, lég, gőz, világosság vagy sötétség, meleg, hideg 's több effélék, mellyek a' bőr apró nyílásain (porus) behatva, az alattak rejtőző számtalan vér és vizedények, mirigyek, érző inak 's téllás szövet által fogadtanak el. Mellyekből megtetszik, hogy millyen szükséges és hasznos a' test tisztán tartása, 's millyen ártalmas tisztátalansága, valamint az is, hogy melly nagy hatású lehet a' víznyomásának a' vérforgására ételemészítés, lélegzet 's a' test minden más munkásságaira nézve; mivel a' víztömegben elmerített test, melleleg annak alkató részei által levén körülvéve, a' küllég hatásától elzáródik 's a' mián a' nedvtömegek mozgása, sűrűsége, egybelegyedett részei 's a' mérséklet is változást szenvednek.

Minélfogva, minden kétségen kívül van az, hogy a' bőr munkássága az egész testre nézve, valamint életrendszeri, úgy orvosi tekintetből is a'

legnevezetesebbek közé tartozik, a' midőn annak megszámlálhatatlan gözölgő nyílásain a' külső nedvek, az alattak fekvő tellás szövet, számtalan vér 's vizedények, idegek, ikrás mirigyek részek által felfogatnak. Más felől pedig a' kellet felettiek, ártalmasok, gözlés, izzadás által kihajtatnak. Eből átlátható, hogy a' bőrnek mosdás 's fürdés általi tisztán tartásával a' gözlyukak is nyitva, a' szenny által pedig bedugulva tartódnak, — valamint az is, hogy a' gyógyerővel bíró vagy ásványos vagy érczes vizekbeni fürdések mimódon eszközlik az elvesztett egészség helyre állását.

Midőn az emberi test, vagy annak egyes része a' fürdő víz alá merítetik, az alatt hosszas ideig tartatik, önként következik, hogy olyankor a' légnek közbenvetőlegi érintkezésétől elrekesztetik, 's egy egészen más új vegyületű irányt kap, mind mozgására, tömötségre, elegendő alkató részeire, mind pedig mérséklete különbözősége, 's a' környező folyamokra nézve. Részszerint a' már megszokott területből előnyomulása miatt következett befolyások 's leginkább az azok sajátmű újabb hatásokért, — mellyek a' fürdő tömegek által a' beszívó edényekre nézve, — 's végtére egy egészen másként alkalmaztatott munkássága miatt a' gözölgő edényeknek nagy megrázkódásaik által történnek 's okoztatnak azok a' sokféle nagy változások, mellyek az egészséget annyira megzavarták 's csak a' fürdőknek hosszas használások által vehetünk észre.

Ezen okokból nem lenne érdektelen, hogy ha az értelmesebbek azon perczeknek kipuhatólására fordítják figyelmöket, a' mellyekben felfedezhetnék azt, hogy fürdőzés közben annak alkató anyagrészei miként ártanak, vagy használnak.

Mérsékleteikre nézve osztatnak a' fürdők, *hívesekre, hidegekre, melegekre és forrókra.*

Márkárd minden a' Reumár hévmérője 29° fokán fejtilit *forrónak* tart, minthogy az ollyak a' vérforgása által okozott 29° melegét az emberi testnek fejül haladják.

Melegnek a' 23° és 29 közöttit. *Hűvösnek* a' 15 és 23 — *hidegnek* a' 15 foktól le a' fagy-laló pontig szállót, — azon megjegyzéssel, hogy ezek is változást szenvednek némelly személyekre nézve, mivel az, a' mi egyikre nézve igen forrónak tetszik, az másnak csak meleg, 's könnyen szenvedhető, millyenek a' nyálkás, hidegvérű, vagy téisztás testalkatúak.

Hidegnek tulajdonképen az ollyat lehet tartani, mellynek mérséklete olly alatt áll, hogy még a' leghivesebb vérű sem tudja hidegét elnyomni, mit a' bőrnek halványsága, egybesugorodása, gyötrelmes vagy rázkodó hidege, szorult lélegzet, lassú vagy akadályozott vérforgás, meredség, ájulás, guttaütés, tetszhalál, vagy valóságos halál is szokott követni. Egyébiránt, hogy ha illy foku vízben egyszerre többen fürdenek, testi melegeik által a' víz annyira kimelegszik, hogy az irttakat nem okozhatja. — Ha az olly hideg vízbe mérült azonnal 25 fok hidegségű vízbe tétetik magához tér. Tapasztalásból az is tudatik, hogy az északi tartománybeliek, annélkül, hogy egészségeiknek legkevesebbet ártanának 5, 10, sőt 12° hidegvízben is ferednek, a' mi reájok nézt nem okoz egyebet, mind azt, hogy bőrük felületét annyira egybeszorítja, hogy annak nyílásain a' beszívó edények által semmi sem szívódhatik be, az olly hideghez nem szoktak pedig élethálállal küzdenek a' vérforgása megakadályoztatása miatt. Minélfogva, önként következik, hogy az illy vizeket gyógyítólag soha sem lehet ajánlani.

Egyébiránt valamint a' legmérgeesebb szerek is, néha a' mellyek halált okozók szoktak lenni, a' legkétségesebb esetekben használtatva, vigasztal-

lőlag hatnak, mint a' ferjécs (arsenicum), kék savany, rágó sósavas higany (sublimatum corrosivum), úgy a' hideg víz fürdők is a' legkétségesebb esetekben a' leghatósabb gyógyszernek 's módnak táltattak, a' mit Priesnitz is már eléggé bizonyított az általa rendelt fördések, víz alá bukkanás, zuhany, leöntés, precskelés, fecskendések által. De azt ő előtte már Hypokrates is használta 's az újabb időkben sok orvosok forró nyavalyában, veres himlő, skárlát, aggyulladás 's más labos nyavalyákban, valamint bódító szerek ereje lerontása, téboly, és hidegvettek megtartások végett alkalmazták.

Hűvös fürdőknek az olyat nevezzük, a' melly 29° alóli, és csak hosszas benne mulatás képes a' testi meleget legyőzni, 's a' maga hidegét éreztetni, a' bőrhalaványulása, egybesugorodása, mejszorulás, lassúbb vérforgás, dorzadás, reszketés, — de a' melly változások hasanként egy kellemes 's a' testi erőt is emelő változásba mennek által. Ilyenek a' 23 és 15° közöttiek, mellyek közé, némelly savanyú havasi folyó 's tenger-vizek tartoznak, mint a' mellyek a' magok melegeiket mindig ugyanazon fokban tartják meg, 's annál fogva sokkal hatásabbak mintha kádban történik a' hideg vagy meleg fürdés, csak hogy azok is mindenkor ahhoz értő orvos közbejövetele 's elintézése szerintiek legyenek. Mivel, valamint hogy a' betegségek, úgy az emberi természetek is különböznek egymástól, a' fürdőknek is hidegét vagy melegét a' szerint kell, hogy alkalmaztassák, mert, a' mi Péternek hasznos, Pálnak ártalmas lehetne.

Meleg fürdőknek az olyak tartatnak, mellyek nem melegebbek a' természetes vérkeringésének melegénél, 's szinte egyeznek, 's nevedését is csak azután idő teltével tapasztalhatni, melly szerint a' testi meleg a' víz melegét a' fürdőbe me-

netkor nem is érezte, csak azután, miután a' szakadatlanul befolyó víz melege nevelte azt, 's általa az állati meleget is mind nagyobb fokra emelte, az éltető erő ingerlésével együtt — minélfogva, hogy ha a' fürdőbe a' beteg nem felette gyenge, az illyet, annélkül, hogy valamely változást vagy ájulást okozna, kellemérzettel szenvedí. — Egyébiránt a' fürdők melegét is minden egyénekre nézve különbség nélkül elhatározni nem lehet, mivel az, mellyet egyik alig állhat, egy másiknak hideg lehet, 's azért nem is tanácsos az ollyoknak egyszerre 's együtt fürdeni, kiknek mérsékeltök nem egyez, hanem külön, hogy mindenike a' hőmérő útatisítása szerint hágtathassa vagy szállíthassa alá tetszéseként a' fürdő melegét. Magam is tapasztaltam olly esetet, miszerint egyik egyének a' 28 fokú meleg kiállhatlannak tetszett, midőn egymásnak a' 40° meleg a' legkellemetesebb volt. Ennélfogva, a' hol nagyon forrók a' fürdők, igen czélirányos a' viznek egy részét felfogni, 's kihűteni, hogy abból szükséghez képest annyit lehessen apródonként bocsátani, mennyire a' hőmérő kívánja, hogy melege alá szállítódjék.

Forrófürdőnek az mondatik, mellynek melege az állati meleget, azaz a' 29°-t meghaladja, melly természet feletti meleg által nemesak, hogy természetes életfokon felül emeltetik, hanem az életműszereknek munkásságuk is megzavartatik, betegséget okozván, — eleinte hevülést, a' bőr égető melegét, mejszorulást, sebess érverést, majd gyors lehelletet, a' fejre vértömlulást, émelygést, hányást, ájulást, elgyengülést, 's szerfeletti izzadást is. Mindezek szerint által lehet látni, hogy a' forró fürdők nemhogy hasznosok, sőt inkább ártalmasok 's halált hozók is lehetnek, a' miért egy józan okossággal biró sem teszi ki magát olly nyilvánvaló veszedelemnek.

Míndemellett is vannak némelly különös esetek, mellyekben a' forró fürdők is éppen úgy használnak, mint a' felette hidegfürdők, mint p. o. a' makacs természetű hideglelésekben, megrögzött rheumákban, köszvényekben, tagelesésekben, mert úgy a' mint a' vérforgása által az élet-miszerek surlódnak, nevededik az éltető erő munkássága is. — Ebből lehet megmagyarázni azt is, mimódon használnak a' forró fürdők, hevítő szerek, és néha az élet műszere legnagyobb ingerültsége miatt következt legveszedelmesebb esetekben is, és olyan gyuladásokban, mellyeknek heve a' legnagyobb fokra emelkedett, mint p. o. tapasztalásból tudjuk, hogy néha a' kezdetében levő körömméreg (panorítium) kifejlődését meglehet akadályoztatni, hogy ha a' fájdalmas ujj forró vízbe tettetik.

Noha a' fürdő víztömeg mozgalmá 's mérséklete az élet műszerekre nagy gyógyító erővel munkálkodik, mégis néha azoknak erejük még hathatósabbakká tétethetnek, ezélszerű orvosi szereknek közébe elegyítése által, minthogy a' bőr alatt 's egész testen mindenütt találtató beszívó edények által azok is úgy mint a' fürdő víz beszívódnak, a' mint azt *Cruikshank, Muskagni, Ludvig Huntér, Meckel, Valther, Schreger, Sommering, 's Lader* bonczolataik által véghezvitt felfedezéseik szerint, leírták, 's azoknak munkásságaikat *Folkoner* is tapasztalásai után bebizonyította, hogy egy óra alatt az emberi test 48 uncia nedvet szí be a' fürdő vízből magába.

Ezeken kívül bizonyítja a' beszívó edények munkásságát az is, hogy midőn némelly betegek semmi módon nem nyolhatnak, nemesak szomjakat feresztés, hanem allövetek által is lehet táplálni. Az elsőt bizonyítja tengeri kapitány Kenedi esete, kinek tengereni útazása közben ivóvize elfogyván magán 's hajóslegényein több napokig az-

zal segített szomjuk enyhítésén, hogy ingeiket láb-
ravalóikat a' tengerbe gyakran mártogatván felvet-
ték magokra 's magok is fürdőztek akközben —
mit hasonló sikerrel követett Bligh kapitány is.

Már a' fenebb említettekől tudjuk, hogy a'
melegfürdők által, valamint a' beszívó, úgy a' bőr-
kigőzölgő lyukacsok is megnyílnak, mi szerint egy-
felől a' gyógyerőt alkotó fürdővizet magokba szí-
ják, úgy más felől a' kellemetleneket 's ártalmas
részeket gőz vagy izzadás formában magokból ki-
bocsátják. Minthogy az érezesvíz alkotó részei nem
gyógyszeri elegyítékek, hanem olyak, mellyeket a'
természet ereje lassanként és mélyen a' földgyom-
rában csodálatos módon viszen véghez, 's mint
hogy a' készítés módát még vegytanilag se lehet
felfedezni, mimódon történik; análfogva fel lehet a-
zok felől tenni, hogy sokkal nagyobb hatásu erejek-
nek kell lenni, mint akár melly orvosi szereknek.

Hogy az érezes fürdővizek nagy hatású erő-
vel ne bírnának, számtalan tapasztalásoknál fogva,
senki sem tagadhatja, a' midőn felőlök Hufe-
land is azt állítja, hogy ő a' fürdők iránt mindég
különös tisztelettel viseltetett, mint olyak iránt,
mellyek őt bizodalomban 's reményében soha sem
csalták meg; annálfogva sajnálja, hogy azoknak
hasznos műkedéseik kikutatására nem annyi figyel-
met fordítanak, mint mennyit megérdemelnének, —
mivel szerinte nincsenek olly idült (chronicus) nya-
valyák, mellyek czélszerű asványos melegfürdők ál-
tal meg ne gyógyíthatnának; kivált, hogy ha tud-
nák az orvosok mindnyájoknak különböző termé-
szetű gyógyerejeket, hogy az előforduló esetekben
elhatározva tudnák javasolni mellyiket igyák 's mely-
lyikben feredjenek. Mit csak úgy lehetne czélirá-
nyosan teljesíteni, hogy ha minden érezes ivó vi-
zeknél és fürdőknél állandó orvos lenne, ki szün-
teleni otléte által különböző időszakokban bonczol-

gassa azokat 's figyelmezze azoklak különböző időkbeni változásait 's tartalmait, 's ebbeli észrevételeit 's a' változásokat mikel tán újabban fedezett fel, hírlapok útján közölje. Mivel igen gyakran megszokott történni, hogy néha az érczes vizek külső befolyások mián, 's hogy ha másféle víz elegyedik közikbe, gyógyerejökre nézve nagy változásokat szenvednek.

Ezen okokból csak a' helyt lakó a' víztermészetével ismeretes és az ahhoz értő orvos rendelésétől függ leginkább az, hogy a' fürdő- vagy ivóvizzeli élés a' kívánt várakozásnak megfelelően, a' midőn az odamenő és az érczes vizeket használni kívánó betegeket előre kikerdezte, 's betegségeik állapotát kitanulta, útasítja, — vagy ha tapasztalata szerint az azzali élést a' nyavalya természetére nézve inkább ártalmas — mint hasznosnak vélné, nehogy a' másokra nézt igen hasznos víz becsét kisebítse, visszaútasítja. Mi szerint nem lenének azon gyakori panaszok, hogy ez vagy amaz víz vagy fürdő sokkal többet ártott mint használt. Kötelessége levén egyszersmind a' fürdői orvosnak az is, hogy mindent, ki fürdik vagy érczes ivóvizzel él, annélkül, hogy a' végett különösen megkéretnék, mindennap egyszer hogylétek vagy változásaik iránt kikérdeni, 's a' szükség esetében tapasztalása szerint a' további teendőkről útasítani — meglátogasson, mi szerint a' maga tapasztalásait is naponként szaporítja. — Mert tagadhatatlan, hogy valamint az orvosi gyógyszerek, ha azok a' nyavalya természetéhez célirányosan rendeltetnek, foganatosak, az ellenkező esetben ártalmasok; úgy az érczes vizek is csak akkor felelnek meg a' várakozásnak, hogy ha azokkal csak azok élnek, kiknek nyavalyáik azok természetével ninesenek ellenkezésben.

Hatodik szakasz.

A' méhádiai fürdők gyógyereje és az azok által meggyógyult nyavalyák nemei.

Minekutánna 1737-ben ő felsége a' maga figyelmét a' méhádiai fürdőknek használhatása végett, jó állapotba helyezettetését kegyelmesen rendelte, azonnal, a' mint e' munka elején elésoroltam, a' javítások megkezdettek, 's rendre meg is tétettek. Valamint az orvosi észrevételt is Hamilton kezdetvén meg, azt az utánna következettek is nagy szorgalommal folytatták 's folytatják jelenleg is. Minek következéséül a' méhádiai fürdőknek következő gyógyerejüket tapasztalták:

Tulajdonságaikra nézve, általán, megnyitók, lágyítók, felolvasztók, osztatók, enyhítők, vértisztítók, taknyosságát feloldók, izzasztók, vizet 's hashajtók, magokba szívók, 's erősítők.

Különösen pedig az eddigi tapasztalatok szerint gyógyítanak megkeményedéseket, tagmerevedséget, lábköszvényt, tagelesést, siczomodást, egybezuzatást, roncsolódást, hosszason tartott bőrkiütéseket, kelevényeket, fájdalmakat, szédülést, szélütést, álmokórt, búskomorságot, nyavalyatörést, a' bel és külérzelmek sérelmeit, hogy ha ezek valamely kiállott terhes nyavalyák következésében, dugulás, vagy megrekedt, csipős nyálkás vér ki nem ürítése miatt következtek, — mejjbeli nyavalyákat, nyílalást nehéz lélekzést, hosszas köhögést hogyha a' tüdő lehellő eszközeinek erei bedugultak, vagy valamely csipős nedv által ingereltetnek, — idegnyavalyákat, mint göres, nyavalyatörés, reszketés, —

a' belsőrészek megkeményedését, havítisztulás megakadályozását, rendkívüli folyását, aranyér, vizellet 's hasmenést, oly magtalanságot, mellynek a' magadányok megdugulásaik vagy keményedéseik szolgálnak okúl, — fejfájdalmat, húgyhólyag megsértesét, húgykövet, vese 's ágyékfájást, idült hasmenést, és vérfolyást mellyek a' véredények elgyengülése vagy czipős nedvek miatt eredtek, puffadságot, szélkorságot, gyomorgöresöt, sárgaságot, sápadtságot, pöfledséget, gelesztanyavalyákat.

E' szerint elé lévén minden oly nyavalyák sorolva, mellyekben azok hasznosak, 's gyógyítók szoktak lenni, szükségesnek tartom különösen 's egyenként is említeni mindenik fürdő különös hatóságait — mellyek közül.

1. A' *Lajosfürdő* megsgorodások 's nyakas hidegteleések ellen különös erejűnek tartatik.

2. A' *Károly* vagy *daganatfürdő* megrekedt izzadságból származott nyavalyák 's daganatok ellen.

3. Az *izzasztó lyuk*, a' melly egyszersmind jó cseppfürdő, különösen használ a' függőtagok nyavalyái gyógyításában, mint esúz, szakgatás, köszvényes fájdalmak, méhhülés, tagelesés, és bujasenyv eredetű fájdalmak ellen.

4. A' *Ferdinánd*, hajdon *mészfürdő* különösen dicsértetik idült sebfolyások 's kisebbedések ellen.

5. A' *Ferenczfürdő* a' buja senyves nyavalyák ellen használtatik.

A' *hidegteleés elleni fürdő* a' legnyakasabbakat is, mellyeket más fürdők meg nem gyógyítottak, kiirtja.

7. A' *Hercules* vagy *tolvajfürdő*, mellyben minthogy kén ninesen, olyaknak ajánlható, kik a' kén szagát vagy a' nagyon meleg fürdőt nem állhatják.

8. A' *szemfürdő* a' gyengén 's homályosan látók ha abból mossák, szemeiket erősíti.

Belsőképpen hasznosoknak találtattak az *Izsasztó, Lajos, Hercules, és Szemfürdők* vizei, melyeket frissen mérítve kellek a' forrásnál inni, eleinte 24 órában egy fertályt, mert több hassikulást okoz, annál fogva csak olyanok ihatnak többet, kiknek szükséges, hogy gyakori széketételek legyen, mire nézt, hogy 6 széketételt okozzon egy két iezét vagy egy kupát kellek, meginni, — kisebb mértékben vizellethajtó is. Úgy szintén az ezekből kivont só 1—1½ lat több rendbeli széktételt okoz.

Hogy ezen fürdők az elősoroltak szerint, minő nyavalyákban, és melly móddal használva lehetnek foganatosak, a' már 28 évek óta maga tapasztalásait feljegyzett doctör Martini úr észrevételeiből fogjuk általlátni; kinek e' fürdökre mint a' felsőbbség által kirendelt egészségi kormányzónak kötelességévé tétetett a' fürdőzők iránt a' következő feljegyzéseket minden katonai év végével a' főhadi tanácsnak felküldeni.

1-ször nevét, 2-ször időkorát, 3-szor nyavalyáját, 4-szer megérkezése napját, 5-ször az általa használt fürdő megnevezését, 6-szor a' fürdés ideje alatt bekövetkezett változásait, 7-szer a' netalán még egyéb orvosi szerek használását, 8-szor mikor és mi állapotban hagyta el a' fürdőt, 9-szer az egész évbeni időjárás jegyzékét.

Melly pontok teljesítése végett, önként következik az, hogy az orvosnak minden beteg iránt különös figyelemmel kellek lennie, a' mint azt a' mostani tudor Martini úr ottan híven teljesíti is, midön a' legnagyobb részvétellel minden megkülönböztetés nélkül keres fel 's látogat meg minden olyakat, kik az ottani fürdőt használják, 's olykor a' kiknek orvosi szerekre szükségök lenne,

rendelkezik, — melly szorgalmáért nemcsak hogy mindenektől nagyon becsülletik, hanem tapasztalásait is évről évre szaporítja.

Egyébiránt mind a' mellett is megkelletik valani, hogy ezen rendelésnek tökéletesen csak azért sem felelhet meg minden pontjaiban, — 's tökéletes jegyzéket vinni a' felől lehetetlen is, hogy kinek mi okból? 's mi nyavalyája volt? mivel nagyobb része a' betegeknek csak több évekig kiállott betegségek által terheltetve szoktak a' fürdőre menni, 's ennél fogva, minthogy minden illy betegségekből maradhatott valamelly beteges anyag hátra, 's a' szerint többféle nyavalyák elegyítékekkel kezdik el a' fürdözést, — olly rövid idő alatt a' valóságos okát ki sem tanulhatja. A' miért hinni lehet, hogy minden józanon gondolkodó átláthatja, hogy az illy megrögzött, különböző nyavalyákból alakult betegségek alapját míg a' fürdő megbolygathatja a' maga melege által 's a' természet munkásságát felizgathatja, hogy az minden megfeneklett roszt külön válasszan 's a' testből kihajthassa, arra nem hetek, hanem havak; sőt évek is kívántatnak meg.

Az illy módon egybeelegyedett hónapokig vagy évekig hordozott nyavalyákat idülteknek (cronicusoknak) szokták nevezni, a' mellyeknek tökéletes kiirtásokra pedig minden más orvosi szerek felett különösen használnak a' méhádiai meleg 's a' körülményekhez képest, a' forró fürdők.

Az *idült* nyavalyák fészke többnyire a' testi borítékban a' bőrben, vagy az alattaki téllás szövetben rejtezik, vagy mélyebben a' mirigyek, — ikrás részek, — a' víz és más beszívó edényekben, idegekben, izmokban, vagy a' test egyéb belső műszereiben, p. o. a' tüdőben, szívben, gyomorban, májban, lépben, vizellő hójagban, méhben, a' ve-

sékben, hájban, vagy a' belekben, egyenként; vagy egyszerre több ilyen részekben.

A' bőr idült nyavalyái közül a' rüh, sömöreg, fejkosz a' mehadiai fürdő 's vize italával vagy tökéletesen elmúlnak, vagy szembetűnő javulást nyernek, kivált, hogy ha azok olly okokon alapulnak, mellyek kívülről, nem pedig belőlről támadták meg a' bőryanagát, mint p. o. tisztátalanság, vagy a' testet szűrő éles szőrökből készült öltözetek, a' miért az illy nyavalyáknak leginkább a' szabók, posztot készítők vannak kitéve. Nemkülönben ártanak a' vegytani szerek, hirtelen elfojtott vagy erőszakosan eszközölt hosszasan tartott bőr-ki-gőzölgések, izzadság, megrögzött sebek, daganatok, kivevén a' vérér-csomózatokat, mellyeket mind azon által okosan alkalmaztatott érdaganat nyomó által el lehet oszlatni.

Csont daganatok és Szű (caries) vagy ha nem bujasenyv vagy görvély eredetűek azok, ha nem is tökéletesen, de nagyobbára még is eloszlanak, sőt, hogy ha néhány évек alatt rövid ideig használtatik, tökéletesen el is múlnak.

A' bőrszövet daganatai, mint p. o. a' hideg daganat, gyuladás nélküli ikrás, és víz daganatok kivált, szintén a' görvélyes daganatok is három, négy hónapi fürdés és belső szerek célirányos adása által elenyésznek, fejer-folyások is, hogy ha azokat a' takonyhártyák elgyengülései okoznák, vagy görvélykövetkezése miatt eredtek, gyenge meleg fürdő 's annak vízibőli befecskendés által maradtak el, — a' bujasenyvből eredteknek ártalmas. Az *idült nátha* nyavalyák is meggyógyulnak; árt a' tüdőgyenedés és a' köszvény minden nemeiben, akár melly részében fészkelte is magát, hogy ha a' test ninesen annyira elgyengülve, hogy a' fürdőt ki ne állhassa. — Hogy miért használnak a' mehadiai fürdők ezen kinos nyavalyákban, abból

lehet megmagyarázni, hogy ennek ereje mélyen hat be a' testi részekbe 's bojgatja fel a' több évek alatt megfeneklett roszak kováasztát.

Hogyha már továbbá tekintetbe vesszük, minő egybe köttetésben áll a' test külborítéka a' vissza potló erővel, és más felől azt is, hogy minő nagy ellenkezetben áll minden belrészek munkáságával, ugy könnyen által lehet látni, hogy az illy nyavalyákban, mennyiben a' mi körülátolt selfogásunk engedi, miért kellett néha a' körülményekhez képest, meleg vagy forróbb fürdőt használtatni; a' midőn azoknak sokféle alkotó részeit is figyelembe vesszük, mellyek által bámulatos következéseket okoznak. És hogy ha a' mi selfogásunk elhatározása által az ugy nevezett álarczos vagy elrejtett köszvénynek létét olly nagy kiterjedésben mint némelly orvosok nagy munkáikkal lenni állítják, el sem esmernők; még is annyit hinnünk kellett, hogy több évek előtt köszvényvel bajlodók abból meggyógyulások után más betegségekbe esve, előbbi nyavalyájoknak ezen betegségekre nézve olly nagy befolyása van vagy lehet, hogy a' köszvény elleni gyógymódot elő kellett venni, mivel ezen betegségeknek fő oka a' köszvény nyavalyájában keresendő, 's ennél fogva az illyenek csak is az illyen fürdők által lehetnek gyógyíthatók. Mire nézve néhány nevezetes eseteket fogok az álarczos nyavalyákból említeni. Illyenek p. o. a' nyálkás folyás (blenorea), taknyos aranyér, náthás nyavalyák, mellyekben általán a' taknyos hárttyák szenvednek, bőrkiütések, fekélyek, 's a' testi részekben megjelenő más fájdalmokban, u. m. fő, fog, torok, mejjfájdalom, gyomorgörcs, bélgörcs, vizellet-felakadása, máj és lépsenyvedések, csipő és ágyékfájdalom, szív és mejjszorulás, rásztkorosság (hypochondria), tágelesés 's több effélék.

A *köszvényes* nyavalyákra nézve különös hatással bírnak a' Károly, Lajos, Ferencz-fürdők 's a' Csorgo. — Az utósó által az ízesülések megbomlásaikból származott merevedségek, tagelesések, bennulások igen gyakran hamar gyógyulnak meg, ugy szintén a' megfeneklett fájdalmakat is bámulatos gyorsasággal eloszlatja, megszünteti, sőt, hol a' köszvény nem az ízesülésekben feneklik, hanem mélyebben a' belső részekben, hol dugulásokat okoz, vagy fővény, vagy más részekre köveket (calculus) állit elő, azon esetekben a' körülményhez képest, a' Károly, Lajos és Szemfurdők vizitála, fürdással egyesítve, rövid idő alatt hasznos szolgálatot tesznek, — és gyakran az olly fájdalmakat, mellyek hónaponként szótkak eléállani, annyira megtrikiják, hogy csak fertály vagy fél évenként jelennek meg, 's a' fürdőknek évenkénti újabb használások által tökéletesen és végképen elenyésznek.

Elleneztetik egyébaránt a' nagy testi gyengeségekkel egybekötött köszvényekben — ollyak által csak 5 perczekig, 's a' legnagyobb vigyázattal próbálodhatik, mind addig, mig lassanként a' test nem erősödött 's a' természet hozzá nem szokott. Nem különben a' lobos lázak (febris infloruntaria) kifejlődéseik 's súlyosodásaik, a' bujasenyves és görvélyes diszcráfiaik is ellenzik ezen fürdőket.

Hogy az olly nyavalyákban, mellyek a' visszapotló erőnek mélyében feneklenek, és minden más élet folyamokat magában környeznek, a' legnagyobb magokra ügyeletet és czélarányos megtartását a' dietának megkívánják, azt mindenki általallatja. Valamint szintén, hogy a' lob nélküli rheumatismusokat, mellyek idültekké lettek a' tapasztalás eléggé bebizonyította. Először, mivel a' bőrboríték a' legnagyobb egyesületi rokonságban

áll a' böralatti szövetekkel, mint a' rheumatismus főbb fészkeivel, 's mivel a' rheumatismust okozó okak pillanatai mindenkor ellentétben állanak a' test külborítékaival, melly nyavalyában, kivált, hogy ha a' fájdalmak egy helyt fészkelik meg magokat, a' fürdön kül szembetünön hasznosak azon részeknek a' fürdővizzel megcsapdoztatások. Némelly betegek érzesei annyira eltompultak, hogy a' legmelegebb 's néha a' forró fürdők használatát kívánják, a' végett, hogy az érzést és a' természet munkásságát felébresszék. Olly esetekben pedig mellyekben a' nyavalya más nyavalyával ellentétben áll, legtöbbet használnak a' vízitalak — a' scorbutot és bujasenyvet kivéve.

Az egybesugorodások, meredségek ellen, mellyek megsértések, fízamodások, csonttörések, vagy izesülések, hajlások daganatai, genyedések, vagy sebek maradványai miatt szármoztak, — a' fürdők igen hasznosak szoktak lenni, mint ezt a' minden évben jöni szokott katonák nyavalyáiból lehet tapasztalni. A' tageleséseket is, hogyha más nyavalyákkal nincsenek egybeszöve, és hogy ha akár mi csekély erő jelenkezik még a' szenvedő részben, hogy ha nem is mindjárt, 's tökéletesen de még is ha két három évek alatt egymás után, egy vagy két havig a' fürdő használtatik, bizonyosan kigyógyítja. A' tagelesések — és béunulásokra nézve még megjegyzendő az is, hogy azok vagy érzékenyek vagy érzéketlenek vagy göres — reszketés — vagy rángatozásokkal vagynak összköttetve.

Mind ezeknél fogva, valamint minden más nyavalyákra nézve szükséges a' beteg egyén tulajdonságai, előrement betegségeit, történeteit, jeletereit kitudakolni, hogy abból felvilágosítást mérítve, lehessen a' gyógymodot elintézni, — ugy bizonyosan a' tagbennulások, sugorodásokban szen-

vedőkre nézve is felette szükséges azokat kitanulni. Mivel, hogyha a' tag elesést vagy a' kigőzől-gés visszaverődése, vagy bőrkiütése megtérése, vagy ércnemüekkel mérgezés, millyen az olom és ferjény, ugy bizonyosan a' fürdő, csapattással egyesítve, vizének itálával együtt csallhatlanul használják. Mindazonáltal a' guta-ütés és tagelesés olly nemében mellynek következése miatt az érintett rész hideg, elfonyadt, érzéktelen, az ütérverés érzéketlen, segítséget igen ritka esetben vagy épen nem lehet remélni.

A' felakadt vagy rendetlenül járó havi tisztulást is, hogy ha meghülés, félbeszakadt testi párolgás, börnyavalya, vagy izgatékony-ság, testi elpötytedés, gyengeség okai, a' fürdés és víze itala használ. Nem különben hogy ha a' tisztulás szerfeletti a' Hercules fürdőtől lehet segítséget várni, megjegyyezve, hogy a' tisztulás beállása előtt egy pár nappal előbb hagyjon fel, aztán ismét újból kezdheti pár nap telvén, 's folytathatja mérsékelt melegségű vízben, mint a' milly a' Hercules fürdőé. — Valamint szintén a' terhesek is terhességök három első havaiban nem — az utolsóban se feredjenek, vagy csak gyenge meleg vízben.

Gyermekeknek ezen vizek itala csak annyiban elleneztetik, mennyiben az nekik undorodást okozó lenne, egyébaránt, ha természetök szenvedni, minden tartozkodás nélkül kicsiny mértékben ihatják. Valamint szintén felette koros és elgyengült öregeknek is árt, ha visszaélnék vele, mert a' guta ütésre hajlandóságot okoz.

Rásthór (hypochondria) és méhkór (hysteria) kiirtására is, melly nyavalyák különböző jelente-ket 's képzeteket szoktak okozni, a' mennyiben az idegrendszerre és a' visszapotló erő munkássá-gára hatnak, a' megakadályoztatott emésztet elyá-

lasztást, kiütéseket, dugulásokat, puffadságokat, megkeményedéseket, hasüregbeni megbomlásokat, sérelmeket gyomor, máj, lép, gyomor, ikrás hus, fodorháj, kapu élet ér rendszere változásaiban, mind a' mellyek miatt sárgaság és aranyér bajok szoktak következni, a' mehádiai vizitála mind azt a' tapasztalások bizonyították el szokták oszlatni.

A' *bujasenyves* nyavalyákban szenvedőkre nézve, megkellekik jegyezni azt, hogy még eddig az enyhe só (savas higacs) murias hydrargirii mitis) a' legezészerűbb orvosi szernek találtatott, de mind a' mellett is megkellekik vallanunk azt is, hogy a' mennyit használ, épen annyit árt más felől — vagy azért, mivel annak tulajdonságait, az ahhoz jól nem értő sebészek felesleges adatokban, vagy nem a' maga helyén és idejében adják, vagy magok a' betegek vétnek a' megtartani kellett életmod ellen, mi által ezen orvosi szer működését nemcsak hogy megakadályoztatják, hanem annak következéséből magokat nagyobb veszélybe sülyeszítik, 's a' miatt vagy örökös nyomorékok, vagy egész éltökre szenvedők lesznek. Melly körülményekben a' mehádiai fürdők inkább ártanak, mint használnak. Mindazonáltal mivel az illy nyavalyákban sinylődök résszerint testileg vannak elgyengülve, részint más nyavalyák is elegyültek közébe, hogy azok különválasztására 's kiirtására szolgálják 's általa könnyebbséget okoznak, a' tapasztalás e- léggé bebizonyította.

Elősorolása a' mehádiai fürdőket 1811-től 1844-ig látogatták betegek számának.

Hogy a' mehádiai fürdőket használták betegek a' fen már elé sorolt esetekben, hogy ha nem is mindjárt 's mindnyájon az első évben kigyógyul-

tak; de hogy szembetűnő könnyebbülést, javulást nyertek az által, eléggé bizonyítja azon bizalom, melly szerént a' fürdőket használók száma évenként mind inkább szaporodott, 's szaporodik, a' mint az a' következő sorzathból megtetszik, a' helybeli orvos jegyzőkönyve kimutatása szerént. Ide nem számlálva az olly, nagy számmal volt szegényeket, a' kik magokat az orvosnál nem jelentették, 's ennél fogva általa fel sem is jegyeztetettek.

Évszám.	Betegek száma.
1811	944
1812	972
1813	585
1814	569
1815	857
1816	610
1817	1082
1818	1354
1819	937
1820	921
1821	838
1822	999
1823	837
1824	994
1825	115
1826	1192
1827	1139
1828	1132
1829	1328
1830	1431
1831	1156
1832	1648
1833	1509
1834	1557
1835	1312

Évszám.	Betegek száma.
1836	2058
1837	2763
1838	2876
1839	2403
1840	2857
1841	2645
1842	2829
1843	3197

Melly sorozatból megtetszik, hogy harmincz három évek, 1811-től 1844-ig, mind össze a' mehádiai fürdőket használták 47, 792-ten.

Elősorlása a' mehádiai Hercules-fürdön előfordult eseteknek — s abban meggyógyult nyavalyáknak példái.

Hogy ezen fürdők minő nyavalyákban hasznosak, azt már általánosan említettem 's azért a' csak nem orvosokra nézve, meggyőződéseik végett, minden nyakasabb nyavalyákból említek egyet egyet, az ottan helyt lakó Dr. Martini ur jegyzőkönyvéből kiírva, ugy a' mint következnek.

1. Egy 30 éves közép termetű, erős testalkatású, mértékletes életű kereskedő tökéletesen kifejlődött rásztorosságban szenvedett, melly dugulás mián következett, a' mi gyakori szorulásokkal volt egybe kötve. Ennek miatta mint embergyülölő az emberi társaságot kerülte, még a' legkedvesebb embere iránt is gyanakodó, hirtelen haragvó, minden csekélységtől megijedő, a' haláltól nagyon rettegő, 's ennél fogva egészségét visszkapni törekedő volt. 'S annál fogva, de minden fogamat nélkül három évek alatt a' legnagyobb költséget sem kimélte, miért is Mehádiára menvén

ottan minden nap egy fürdőt 's vízből allövetet (kristélyt) is adatott, 's hat hetek mulva tökéletesen meggyógyulva ment haza.

2. Egy 40 éves búskomor (melancholicus) többnyire ülő foglalatosságot folytatott 's már ifjúságától buslakodó volt, kit 24 éves korától többnyire a' vak aranyér kinzott, később pedig a' rázkorság is kifejlődött benne, a' miért szakonként fejer nyúlos nyálhányás, fájdalmas haspuffadás, 's más daganatja alteste nagyobb részét ellepte, több helyen májfoltok ütöttek ki, fej és ágyék fájdalmak, álmatlanság és élte megunása kinzották. Illy állapotjában fürdés, ennek víze itala, és azzali allövetek által 4 hetek mulva a' legjobb egészségben hagyta el a' fürdőt.

3. Egy oláhországi 39 éves, közép termetű, erős testalkatu bojer május havában nagyon meghűlvén, a' teste egész bahrészét elbénnitotta, minnek gyógyítása végett nem csak hogy számtalan és különféle kenőcsöket dörögöltek belé, hanem háznál készült fürdők által sem tudott megmenekedni, — ezen okból augustus közepén, hogy magának segítséget szerezzen elútafván, újabban meghűlt 's egy nyakas hideglelést kapott, 's illy állapotjában a' mehádiai fürdőre érkezhén, ottan először belső szerek által hidegétől szabadítatott meg, aztán pedig 4 hétü fürdés által bennaságát is tökéletesen elvesztette.

4. Egy 67 éves püspök, ki még elig vidám 's erős volt, 10 éveket szenvedett a' legfájdalmasabb köszvényben, mi miatt utoljára mind két karja megmerevült, miknek kiirtások végett mind külső mind belső szereket, illatos füvekből készült fürdőket, de minden siker nélkül próbálván, végre a' mehádiai fürdőre ment, hol a' fürdők 's szenvedő részeinek a' vizzeli megcsaptatása 's itala által 7 hetek alatt tökéletesen meggyógyult,

5. Egy karsú, de egyébaránt elég erős, 48 éves ember, ki mindig egészséges volt, egy hirtelen meghülés miatt jobb része megbénnult 's hogy attól menekülhessen, két hónapok alatt fellette sokat költött de fogatlan — miért is illy állapotjában Mehádiára menván a' mindennapi fürdőzés közben szenvedő részét is csaptatván 7 hetek alatt tökéletesen meggyógyult.

6. Egy 13 éves paraszt fiú, egy kemény meghülés miatt tag elesést kapott 's siket néma lett, azon kívül sem ülni, sem állani nem tudott, minden étel után mély álomba esett, miért is Mehádiára menván, már 10 napi fürdés után szózata hallása megjött, a' többi nyavalyáitól is 7 hetek alatt tökéletesen szabadulva ment haza.

7. Egy katonatiszt, ki 32 éves volt inlázba esvén, annak következtében kezei lábai megbénnultak, annyira hogy maga erején nem ehetett, — illy állapotjában Mehádiára menván, 9 fürdés után mankón járhatott, a' 4-ik hétben mankó nélkül, a' 7-ik hétben pedig tökéletesen meggyógyulva hagyta el a' fürdőt.

8. Egy más katonatiszt, kinek czombjába egy kelevény mélyen hatott, két évek alatt miatta annyira szenvedett, hogy nem csak lábai kezdettek miatta aszni, hanem ugy egybe is zsugorodni, hogy hátulról sarka két és fél újjal is felebb húzódott, lábujjai pedig alább erészkedtek. a' miért csak lába hegyén léphetett, 's mint szolgálatra nem alkalmas, nyugalomra bocsátatott. Illy állapotjában a' mehádiai fürdőre menván, minek utánna 3 hónapokig fürdött olly tökéletesen meggyógyult, hogy viszont előbbeni szolgálatjába visszaléphetett.

9. Egy megyei táblabíró, ki 39 éves, kemény testalkatú volt, minden tavasszal 's ősszel 15-öd évek alatt a' legkinosabb köszvényben szen-

vedett, a' midőn mindig ágyba kellett fekünni. Ezen nyavalyájával végtére Mehádiára menvén ott az első évben hat hetekig fürdött 's nyavalyáját csaknem tökéletesen elvesztette, a' más évben szinte 6 hetekig fürödvén tökéletesen meggyógyult.

10. Egy magyarországi hivatalba volt 58 éves kemény testalkatu ember kinzó rheumatismust kapván térdeiben, miatta két évekig többnyire ágyban fekvő beteg volt, minthogy járni nem tudott 's az elprobált orvosi szerek is semmit sem segítvén, Mehádiára ment, a' hol 9 hetek alatt tökéletesen meggyógyult.

11. Egy bánati mészáros 10 éves leányának lábai szárában görvélyes csontdaganatok emelkedtek, a' mellyek miután 3 hónapokig fürdött, tökéletesen eloszlottak.

12. Egy a' Szavoja-czredbéli közlegény inláz következtében bémulást kapott, mellytől az első évben 3 hónapi fürdés által anynyira javult, hogy csak gyenge reszketegsége maradt meg, a' következő évben pedig, miután 6 hétig fürdött, tökéletesen meggyógyult.

13. Egy magyarországi korcsmáros, ki 36 éves, sovány testalkatú volt, hosszasan szenvedett hideglelés után sárgaságba esett, abban 13 hónapokig szenvedett, mellytől miután két hónapokig fürdött, a' vizből ivott 's magának allövetett adatait, 2 havak alatt tökéletesen meggyógyult.

14. Egy asztalosnak, ki 27 éves volt, már 14 éves korában mejjét, karját, czombját, száraz sömör lepte el, de a' mellytől sok vért tisztító ital, háznál készült kénés fürdők sem voltak képesek megszabadítani — 8 héti fürdés és víz ital által meggyógyult.

15. Egy erdélyi birtokos, ki több évekig szenvedett ágyék 's hátgerincz-fájdalmakban, sok

féle gyógyszerek által sem tudván menekülni, — attól 8 héti fürdés által gyógyult meg.

16. Egy hivatalt viselő tisztnek, 22 éves gyenge testalkatú leánya 3 évekig szenvedett méhgöres, 's fejférfolyásban, melytől sok orvosi szerek által sem tudták kigyógyítani, — csak nem kiaszva érkezett a' fürdőre, — hetekig fürödvén viduló egészséges állapotban hagyta el megint.

17. Egy lakatos mester ember, ki 37 éves, kemény test alkatu volt, több évekig valóságos okát fel nem fedezhető okból lábfejkélyekkel kinlodott — 3 hónapi fürdés által gyógyult meg.

18. Egy a' katona intézetbeli nevendéknek jobb czombja felső részéni görvélyes fekélyétől, 's ferde kinzó fájdalmaitól, daganataitól 3 hónapi fürdés által menekült meg.

19. Egy falusi embernek $6\frac{1}{2}$ éves gyermeke $2\frac{1}{2}$ évekig szenvedett, ki nem található ok miatt alsó tagjai merevedségében sugorodásokban, mitől miután öt hetekig fürdött, annyira szabadult, hogy mankók segédelme nélkül járhatott.

20. Egy szerviai kereskedő, ki 33 éves, középtermetű, sovány ábrázatú volt, 9 évek alatt izesülései legkínzóbb fájdalmait szenvedte a' sósavanyos higany czéltalan vétele miatt, melyek se kül, se belszerek, kenőcsök, házi ferdők használataik után sem enyésztek el, 5 héti fürdés által tökéletesen elmúltak.

21. Egy egészséges szüléktől származott 17 éves leány, ki nem tanulható ok miatt, már 13 éves korában, annélkül, hogy rajta a' természetes havi tisztulás megindult volna, fehér folyást kapott, mit eleinte szégyellett szüleinek felfedezni, de aztán értésökre adván azok fél évig foganatlan orvosoltatták 's orvoslatták magok is házi szerekkel, míhez nem sokára egy nagyon viszkető sömörög társult, lassanként egész testére kiterjedve, mely-

től noha 1 és 1/2 évekig orvosoltattak megmenteni nem tudták, — 16 éves korában annak gyógyulását a' természetre bízák, aztán a' budai meleg fürdőre vitték, hol 4 hetekig feredvén, a' sömört el, de a' fejér folyást nem vesztette el, a' miért haza térve szappanyos fürdőket is használt — végtére Mehádiára vitetvén 3 héti fürdés után fejér folyását, 's bőre nyavalyáját is elvesztette, a' 4-ik hétben, nagy öröme, rajta a' havi tisztulás is megindult, 's az ötödik hétben, nagy megelégedés között, egészen vitetett el.

22. Egy görvélyes anyától született 14 éves leány, ki kicsiny, gyenge testalkatú, görvélyes kinézésű volt, több évekig szenvedett bizonyos különböző természetű bőrnyavalyákban, 9 éves koráig, — a' midőn egyszerre mind elenyésztek, 's magát tökéletesen jól érezte. De 11 éves korában nyaka mirigyei kezdtek dagadni, fél év múlva egy folt ütött ki ábrázatján, a' melly végtére nyakára, mejjére 's hátára is terjedt, 's mint hogy azoktól se orvosi se házi szerek által megmenteni nem tudták — a' mehádiái fürdő, annak vizitala 2 hónapok alatt a' bőrnyavalyát tökéletesen megszüntette, a' görvélyes daganatot nagyobbára lepasztotta, 's egy fertály év multával tökéletesen el is enyészett.

23. Egy császárhuszár ezredbeli közlegény, ki 27 éves, erős testalkatú vala, ismeretlen okból 13 fekélyes sebek miatt más fél évig szenvedett, mellyek keze fejét, lába hátát 's ujjai izesüléseit rágván, a' csontfene sok apro csontdarabokat hányt ki azon testi részeiből, a' miért nagy és fájdalmas szenvedések között vitetett Mehádiára elgyengülve, hol eleinte csak 5 perczekig fürdött, azután naponként mivel magát mind inkább megerősödettnek érezte, huzamosban fürdött — minek

következéséül, már a' 9 nap segedelem nélkül ülhetett, sebei szembetűnőleg gyógyultak, megjött elvesztette étvágya, testi ereje, vidámsága, és a' 4-ik hétben mankók segedelme által járhatott, az ötödik hétben egy más után kezdettek begyógyulni, a' 8-ikban tökéletesen be is voltak, — nem maradván egyéb hátra, mint azon részek merevedése, honnan a' csontok kihullottak.

24. Egy 58 éves mezei gazda, minden tudtán kivüli okból 15 évekig szenvedett egy a' jobb lába ikrájában 3 hüvelyre kiterjedett kerek kelevény miatt, melly a' lábszárcsontokat is megtámadván, azokból több csont darabok hullottak ki, úgy annyira, hogy végül lábának levágatása is el lön határozva, mitől minthogy irtozott, eltökélte magát Mehádiára menni, 's csak aztán engedné meg azt, ha ott sem gyógyul meg — Mehádián 6 hetek alatt minden sebei tökéletesen meggyógyultak.

25. Egy 51 éves székelyi több évekig kinlódott derék fájásban, tag bennulással egybekötve, mellyekkel álmatlanság, étvágyhiány, hasdugulás, sárgaság 's köszvény volt egyesülve — 6 héti fürdés 's vizital által meggyógyult tökéletesen.

26. Egy nyerges 37 éves korában — több évekig szenvedett kegyetlen reumatismusban, mi miatt egy tagját sem bírta mozdítani, jollehet hogy menekülnen, minden ellenszereket elpróbált, — óhajtotta célját nem érhetette; végtére a' mehádiái fürdőre ment, hol 6 héti fürdés a' vizital tökéletesen megmentette.

27. Egy 46 éves ember több évekig szenvedett szédelés gyomor nehézség, emésztetlenség, szorulás, aranyér, 's nagy derék fájaldalmakban, mi miatt alig tudott járni — két hónapi fürdés 's vizital által gyógyult meg.

28. Egy katonatiszt, ki jobb lába térdének kificzamodása miatt nagy fájdalmakat szenvedett az a' miatt következett daganatért mankó nélkül nem járhatott, előbb a' badeni fürdőt próbálván, minthogy nem használt — a' méhádiainak 6 héti használása által gyógyult meg.

29. Egy katonatisztnek 1½ évek előtt ballába bokája kificzamodott, abból következett fájdalmas daganatja miatt nem mozoghatván, mankóval sem tudván járni, nem szolgálhatott — 5 héti fürdés által tökéletesen meggyógyult.

30. Egy 19 éves tanuló ifju, jobb keze gyökere, már gyermekségétől görvélyes fekély által lévén kibomolva, végtére 6 hüvelynyire terjedett, nagyon szagos geny folyván belőle, sem éjjel sem nappal nem volt nyugalma, 's utóbb egész keze feje felette feldagadt — gyógyítása végett a' méhádiainak fürdőt használván 6 hetek alatt az inkább ártani, mint használni mutatkozott, de aztán mind inkább gyógyítani kezdett, úgyannyira, hogy görvélyes csomózatai is eloszlottak. Az azutáni évben 5 hetekig használta fürdőt, minden bajai annyira elmúltak, hogy csupán a' kezefeje görbessége maradt meg, az izesülő csontok egybeforrása miatt.

31. Egy 29 éves asszony 2 évekig szenvedett rheumában (másként náthafolyás) mellynek fájdalmai nappal éjjel kinozták, 's minden ízei egybesugorodtak, 's mivel 6 héti fürdés által sem tapasztalt nevezetes javulást, vigasztalatlanul hagyta el a' fürdőt, de két havak telével haza mente után naponta inkább gyógyult, — miért azutáni évben megújította fürdés által egészen meggyógyult.

32. Egy külországi katonatiszt, ki 45 éves volt, szánakodásra méltó állapotban, a' bujasenyv

maradványa miatt kegyetlen fájdalmaktól ostromolatva ment a' méhádiai fürdőn enyhülést szerezni, de a' melly nékie egy darab ideig még nagyobb fájdalmakat okozott, néhány nap mulva azonban megváltozott állapotja, 's azért a' 3 hetekig jó következés nélküli fürdővel kénytelenítetett felhagyni — aztán sósavanyós higannyal orvosoltatván, miután jobban lett, újból 4 hetekig folytatta a' fürdőt, 's egészen meggyógyult.

32. Egy 34 éves, karsu természetű, nagyon aszott kereskedő, máj és lép daganatból származott váltólázban egy évig szenvedett, mellyhez olly nagy derék fájás is szegült, hogy miatta 5 havig kénytelen volt ágyba fekünni, 's mivel se orvosi szerek, sem a' budai fürdő nem használt, nagy kétségbeesések között érkezett meg Méhádiára, — hol a' Lajosfürdőnek 6 heteki használása, 's abból kapott allövetek által tökéletesen meggyógyult.

34. Egy 30 éves asszony, ki mindég rendetlen, 's buja életet folytatott, 6 évekig szenvedett kegyetlen fájdalmakat, melly okból miután magát bizonyos rendelt kenőcsevel kétszer megkenette, minden izeit nagy fájdalom fogta el, miket se buja senyv elleni, sem más szerek nem tudtak leszüntetni — miért Méhádiára menvén, oda elaszottan mint egy mumia érkezett meg, a' hol 3 havakig feküvén, miután magát erősedni érzette, kezdett a' Lajos-fürdőben fürdeni, 's általa 10 napok alatt annyira erősült, hogy a' Ferenczfürdőben is folytathatta fürdését, a' melly tökéletesen meggyógyította.

35. Egy orosz haditszt, ki 40 éves koráig mindég egészséges volt, 1839-ben egy nagy gyengülés érte, azután pedig keményen meghülvén nagy és fájdalmas rheumát kapott, miért egész te-

len ágyban fekvő volt, annélkül, hogy rajta segíteni tudtak volna. Illy állapotjában Méhádiára menvén, mankókan kezdette a' fürdést, 's folytatta 6 hetekig a' víz italt is, 's meggyógyult.

36. Egy más orosz tiszt, kinek lábikrája megsebzéséből térde csontjai megdagadtak, 's a' miatt lábai két felé facsarodtak, 's csak mankó segédelmével járhatott — 6 hétig feredvén, tökéletesen meggyógyulva ment el.

Hetedik szakasz.

A' méhádiai fürdők mimóddali használásáról.

Minden fürdőkben, mellyek olly czélszerűen vannak elkészítve, hogy azokban a' beteg az idő viszontagságai, mint szél, ellen bátorságosítva van, az év akár mellyik szakában feredhetni. — Egyébiránt ha a' beteg körülményi nem nagyon sürgetők, az évnek legkellemesebb részét 's holnapait kellek választani, mint a' mellyben kevésbé lehet a' küllég a' beteg testére lehető ártalmas behatásától tartani. Tudjuk ugyan is, hogy a' meleg az elaludt természetet is felébreszti 's megújítja, a' téli hideg pedig azt is előli 's minthogy a' fürdők hatosága a' mint már többször említve volt, közbevetőleg a' bőr működése által történik, elkerülhetetlenül szükséges, hogy annak porusai annyira nyiltak legyenek, hogy azokon a' kigőzölgés nagy mértékben történhessék. Melly inkább nyárban történik meg, midőn a' levegő is a' maga természetes melegével bir. Ennélfogva, tapasztalatok szerint, a' természetes meleg fürdők legczélirányosb-

ban használtathatnak majus közepétől szeptember közepéig. Ezen időszakok közt pedig legalkalmasabb június július és augustus, mint az egész év legmelegebb része.

A' *fördés* vagy *víz* italra legalkalmasabb a' korán reggeli idő, midőn az éjjeli kinyugvás és testi kigőzölgés után legerősebb 's a' beszívó edények is úgy működőbbek szoktak lenni, csakugyan ha a' szükség kívánja, délután 4 óra mulva, miután az ételmezés is elkezdődött, nem tele gyomorral, kivált a' bő vérűek, hogy gutta ütést, ájulást, vagy hányást ne kapjanak, feredhetni.

Az életrendszerre nézve szükséges a' fürdőzés ideje alatt a' következőkre ügyelni.

1. A' *reggelit*, a' kik nem mellőzhetik el, a' fürdészet, vizital után, egy óra mulva, vegye, 's az is gyenge ételneműekből álljon, mint kávé, csokoládé, forralt tej, húsleves, hígán sült tojás, vagy gyümölcs.

2. *Ebédje* leves, telenhús, zöldségféle főzelék, becsinált, sült-csirke, borjú, bárány, vagy valamely vad lehet, mivel, a' mint eddig több helyeken említettekől megtetszik, a' fürdőnek hatás munkássága inkább a' mérséklett élet, 's testi mozgások mint a' gyomor meggyurása által segítődik elé, kivált a' gyenge gyomruaknál. Holott nálunk éppen ellenkezőleg 8—'s többfélét eszünk, ugyanannyit ozsonakor, valamint vacsorán is olly sokfélét, hogy ebédnek is illendőleg elég lehetne, sőt szépeink némellyike vetélkedik, hogy a' másikonál mentől többfélével tüntesse magát — láttam olly társaságos ferdést is, melly a' nagy ozsonnát a' fürdőkben költötte el. Vajjon, hogy ha már az illyek közül, kik az életrendszer ellen így vétének, hideglelés 's abból következő veszedelem éri, a' fürdőt vagy magát vádolja-e? — Mi az italokat illeti, kivált, ha természetes meleg fürdőben fürdünk,

önként következik, hogy minden hevitő italoktól
 ovakodjunk. Legjobb a' jó forrásvíz. Azok pedig,
 kik gyenge gyomruak, vagy boritalhoz szoktak,
 ó bort vízzel vegyítve igyanak. — Különösen pedig
 arra ügyeljenek, hogy a' szállásszoba világos, olly
 helyt legyen, hogy a' nap feljövetelét a' kora fű-
 rődhetés végett, azonnal észre lehessen venni, szá-
 raz, tiszta légü, és hogy a' fürdés után izzadás
 végett lefeküvőt az ajtó nyílása által okozott szel-
 lő ne érje, az ágyukat mindég úgy kell helyezett-
 ni, hogy annak ki ne legyen téve, — se közel
 ablakhoz, hogy annak jól be nem illesztett szár-
 nyai alatt a' levegő belopozhassék, 's hülést, reu-
 matismust okozhasson. Már pedig nálunk, kivált
 Erdélyben a' fürdőtulajdonosok legkevésbé figyel-
 meznek arra, hogy a' vendégszobák jó móddal
 készültek kényelmesen butorítottak, jó ablak, ajtó,
 a' szobák alja deszkával jó móddal padlottak lé-
 gyenek. Miért ha legkisebb szél fú is, jól vigyáz-
 zon magára a' beteg, hová, 's hogy tudja magát
 úgy elrejtteni, vagy úgy betakarni, hogy össze meg
 össze ne járja a' szél 's mégis az illy rosz 's bu-
 tortalan szobákért is, mint a' méhádiai árszabály-
 ból láthatni, sokkal többet kérnek, 's úgy is gyak-
 ran gratiául kell venni, ha kitörött vagy minden
 pillanatban kihulló falai közé egy széket 's egybe-
 roskadni szokott ágyat, 's a' mellé egy piszkos,
 zsiros ingatag asztalt is adnak — mert arról, hogy
 pamlag, csinos ruhatárt, 's más izletes butorokat
 is adjanak, se felfogások, sem akaratok nincs. 'S
 vajjon ezen fukarságok a' tulajdonosok vagy ha-
 szonbérlőinek szolgál-e több hasznára, 's vajjon
 dicséretekre válik-e? . . . minden megítélheti. —
 Pedig, mivel hazánkban csak 3 meleg fürdő van:
 Zarándban Vácán, — Hunyadmegyében Gyógyon,
 és Kalánban, mindenike hasznos lenne, hogy ha
 a' vendégeket illő szobákkal, jó fürdői intézettel

's renddel fogadnák, jól tudva azt, hogy éppen a' beteg kíván legtöbb gondot 's kényelmet a' szállásra nézve is, 's mégis esodálkozva panaszkodnak a' haszonbérlok, hogy kevés a' vendég! — készítsenek csak orvosi elintézés szerint fürdőket, szobákat, — lássák el azokat olly móddal, mint Méhádián, bizonyosan lesznek elég vendégeik. Mivel mint a' Méhádián fürdők számsorozatából megtetszik, ott is, mind a' mellett, hogy annak vize nagyon hasznos, addig míg több alkalmas épületeket nem készítettek, illendően nem butorozták, nemigen szaporodtak a' fürdő vendégek.

A' FÖRDÉST ILLETŐ RENDTARTÁS.

Minden fürdők nyáron egyáltalában reggeli 3 órakor, valamint délután is ugyan annyikor nyitnak meg. Dél előtt 11— este pedig 8—kor zártnak be, miután egészen kiürítettek, 's megtisztítanak. Midőn a' nap rövidebb, alkonyatkor csak a' Józseffürdő csapoltatik egyedül le egyszer 24 órában, kevés vize miatt. A' különzöttek mint a' Lajos — Császár — 's Károlyfürdők pedig minden fürdés után lebocsátanak. A' fürdés ideje következő órákra van osztva:

1. A' *Herculesé*, a' közönség számára van hagyva, — délelőtti 5 órától 7-ig a' katonák; 7-től 9-ig polgári férfiak; 9-től 11-ig a' nőszemélyek fürdenek együtt. Délután viszont 2-től 3-ig a' katonák, 3—4-ig a' polgári férfiak, 4—5-ig nőszemélyek. A' többi különzött fürdőkben itten is úgy, a' mint több vagy kevesebb fürdőzők vannak, fél vagy egész órát kapnak.

2. A' *Károlyfürdőben* délelőtt csak mind külön fürdő egyes személyeknek, délután pedig csak az adódik egyedül fürdőknek a' nro 2 pedig 2 ó-

rától 3-ig a' katonaság, 3—4-ig a' polgárság, 4—5-ig a' nők, 5—6-ig viszont férfiak, 6—7-ig nőszemélyek feredhetnek.

3. A' *Lajosfürdőben* éppen azon rendes órák tartatnak, mellyek a' Herculesfürdőben a' közönségre nézve — a' különfürdők pedig azon órákat tartoznak megtartani, mellyeket magoknak kivettek.

4. A' *Károlinafürdőben* valamint nő úgy férfi személyek is fürödhetnek, a' szokott időben együtt is, hogyha szemérmet kímélő 's illő öltözetben jelennek meg, Egyébiránt a' magánosan fürdők szokott óráikban.

5. A' *Szemfürdő* reggeltől estig mindenek által használás végett minden fizetés nélkül nyitva tartatik.

6. A' *Ferenczfürdőben*, minthogy csak két fürdő szobából áll, délelőtt ugyanazon renddel mint a' Herculesében szoktak fürdeni, engedik az 1 szám alattiban a' férfiaknak, a' kettősben a' nő személyeknek, — délután változtatva, az egyes szám alattiban egyszerre fürdenek.

7. A' *Józseffürdőben* éppen azon renddel, mint Herculesében lehet fürdeni mind az egyedül—mind a' társaságban kívánóknak.

A' FÜRDÉS POLITIAI RENDSZABÁLYAI.

Tökéletes fürdőknek tartatnak 1.) a' Hercules, 2.) a' Lajos, — 3.) a' Károлина, — 4.) a' Császár, — 5.) a' Ferdinánd, — 6.) a' Ferencz, — 7.) a' Józseffürdők. Mivel a' Károlyfürdő csak kéz és láb, a' Szemfürdő csak szemferesztés végett használható.

Minthogy a' meládiai fürdők egyáltalában a' Herculesfürdőt kivévén kénytelenek, a' Hercules-

fürdő azért megjegyzendő, hogy minden olly esetekben, mellyekben a' nyavalyák természete különösen nem kívánja, hogy a' kénnek mélyen ható ereje működjék, vagy a' kükire nézt a' kénesek elleneztetnek, ajálható. Egyébiránt minden egyének nyavalyájához képest az odavaló orvos szokott rendelni, hogy mellyiket 's mimódon használja.

Mivel minden források, mellyek Mérián vannak, többnyire csaknem forrón jönnek ki a' földgyomrából, azért azok a' víztartókban először, hogy célirányosan használhatokká tétessenek, kihűtetnek, 's minthogy azoknak hatósága a' nyavalyák különbözőségétől 's az egyének mérsékletétől függ, hogy a' várákozásnak megfeleljenek, melegsegeiket mindenkor a' nyavalya természetéhez alkalmazott fokra kellett emelni, mi nélkül a' hasznos hatás be nem következhetik, sőt az elmellőzés miatt néha ártalmas következtéseket szoktak vonni magok után; mivel ugyanazon egy nyavalyában levő, egy időkoru, nemű, testalkatú, különböző mérsékletű, vagy különböző nyavalyákra hajlandó, különböző egyének természete nem szenved el mindenkor ugyanazon fokú meleget. Némellynek elég a' 27° 28° gradusu meleg, hogy nyavalyáját eloszlassa. Miért is hogyha az, kinek gyógyíthatása 27° meleget kíván 32 fokú melegben fürdenék, minden bizonytal többet ártana, mind használna, minek a' helybeli orvos úr igen sok szomorú példait tapasztalta, kivált az ő útasítása nélkül fürdőt szegényebb sorsuaknál, mint hirtelen guttaütést, — azért önként következik, hogyha valaki gyógyulását fürdés által kívánja eszközölni, sehol és senki orvosi útasítás nélkül ne feredjék, se érczes vizet ne igyék, mivel magam is láttam két olly esetet, miszerint egy egészes személy, csak maga fitogtatásából kezdvén a' vizitallal visszaélni, egy hét múlva megbetegedett sőt hetekig ve-

szedelmes betegségben szenvedett, — egy másikat a' ki napjában, annélkül, hogy nevezetes betegsége lett volna kétszer fürdött, de a' második nap olly terhes beteg lett, hogy miatta orvosi tanácskozást kellett tartani, Ezen okokból bár ki is állathatja, hogy minden jól elrendelt fürdőkben egy állandó orvosnak szükségesképpen lenni kellik, a' ki minden személyt, az ő tapasztalása szerint útasíthasson, mit cselekedjék, vagy kerüljen. De fájdalom, nálunk csak egy fürdőt sem tudok, hol bár a' fürdés vagy vizital idején mindenkor ugyanazon orvos lenne jelen, végig ott maradva, a' fürdöket vagy ivókat útasítandó.

Valamint elkerülhetetlenül szükséges a' fürdő melegsége fokát szem előtt tartani, éppen úgy szükséges annak meghatározására is ügyelni, hogy az egyén hány perczet 's órát üljön egy vagy más fürdőben, mivel a' fürdő hő-célja a' bőrt kisebb vagy nagyobb izgatása által kisebb vagy nagyobb kigőzölgésbe vagy néha izzadásba is hozni, mint azt a' szükség kívánja. Minek következése eleinte ellankadás, bágyadság, 's azokat felváltó erősödés szokott lenni, midőn hogyha a' bágyadság szembe-tűnőleg nevedekni tapasztaltatnék, a' fürdőből azonnal ki kell menni; más fürdéskor a' fürdő melegét alább szállítani, és napoként fél vagy egész gradusra emelni a' víz melegét, a' benne mulatást is a' szerint hosszabbítani; — a' mi közönségesen melegebb fürdőkbe csak $\frac{1}{2}$ legfelebb egy órára, a' forró fürdőkben pedig 10—15 perczre, de hosszabbra nyuló soha sem lehet.

A' FÜRDŐN MENNYI IDEIG MUALATÁS ELHATÁROZÁSA.

Hogy ki, hány hétig vagy hónapokig fürödjön, azt egy orvos sem határozhatja meg előre,

mivel a' fürdő hatására sok függ a' beteg egyén természetétől, a' nyavalya régiségétől, nyalkásságától, gyógyulni indulása — vagy rosszabbra átváltásától, és a' beteget figyelmével kísérő orvosnak ítélő tapintatától, tehetségétől, 's elhatározásától. És, minthogy a' természetet megrontása nélkül erőteni nem lehet, éppen úgy nem lehet előre kitűzve kívánni, hogy p. o. 20 vagy 30 fürdő megfeleljen a' czélnak, mire néha két annyi idő is kívántatik. Valamint nevezetes, sőt felette káros az is, ha valaki feltette magában, hogy 30 fürdőt vegyen, mire 30 napok kívántatnak, 's az idő rövidítése végett egy nap kétszer ferednék. Mert e' szerint a' természetet erőtetve, magának a' fennebb említettem károkat okozhatja. Egyébiránt az elősoroltam 36 esetekből, által lehet látni, hogy ottan, hol az életerő még elégedendő munkássággal bírt, kevés idő alatt a' legkétségesebb esetekben is, kitüntették a' fürdők hasznos működéseiket, ellenben, hol a' természet munkássága el volt tompulva, az eleinte csekélységűek tetsző nyavalya meggyógyítására 6—10 hetek, sőt 3 havak is kívántatnak.

Ezek sze int tehát átlátható, hogy nagyon hibás azon közvélemény, miszerint 30 fürdés fél, 60 pedig tökéletes gyógyulásra elégséges lenne, 's ha fürdőnek fogantját nem tapasztalta, nincs miért tovább mulatni, — holott az illyek nem veszik tekintetbe, hogy néha a' mélyen elaludt természetet csak lassaként és későre lehet felébreszteni. Ezen okból igen helyesen cselekszik az olyan beteg, ki 6 hetek alatt, ha valamelly javulását tapasztalja, az orvos jóvá hagyásából a' fürdést vagy vizitált tovább is folytatja, kivált, hogyha teste gyengülése helyett, magát naponta mindinkább erősödni érzi. Azért minden, ki fürdőre megy, házatól olly készülettel 's elhatározással induljon,

hogy ha a' szükseg úgy kívánja 2—3 hónapig is mulasson. Noha az is igaz, hogy néha, söt többire a' fürdőzés felhagyása után is a' fürdőnek munkássága sok ideig is meg nem szünik. A' miért sokan haza mentök után egy két söt 3 hónapok mulva tapasztalják betegségeknek tökéletes elvesztésekkel a' fürdő vagy gyógyviznek jóltevőségét. Ennélfogva elkerülhetlenül szükséges, hogy a' fürdőröli visszatérés után is legalább két hónapig tartsa meg a' legszorosabb diétát, minélkül megakadályoztatná a' természet munkálkodását. Egyébiránt, hogyha valaki az első évben nem tapasztalná is tökéletes javulását, igen helyesen cselekszi, ha azt más évben is megpróbálja, mert a' mint az elősoroltam esetekből kitetszik sokan a' másod rendbeli fürdés által gyógyultak meg tökéletesen.

A' FÜRDŐVIZZELI CSAPTATÁS, ZUHANYOZÁS 'S LOCSOLTATÁS.

Hogy milly nagy hatásokat tehetnek a' beteg testrészekre a' vizzeli megcsaptatások, zuhanyok, 's cseppekkeli érintések, abból is meglehet győződni, hogyha valaki kezehátát a' házfedeléről lefolyó eső csepjeinek felfogása végett kitartja, úgy a' mint ahhoz közelebb, vagy távolabb tartja, kisebb vagy nagyobb mértékben fogja annak belső súlyát érezni, minélfogva érthető, mimódon lehet a' beteg testben okozott ingert is nevelni, vagy csak ébreszteni, — valamint azt is, hogy annak nem a' maga helyéni alkalmaztatása milly káros lehet, nagy ingert okozván ott, hol sügységtelen.

Egyébiránt azoknak használatok felöl általában csak annyit kívántam megjegyezni, hogy minél ingertelenebb a' bőr, minél érzéktelenebb az egyén, 's

mentől kevésbé mozgatható a' beteg rész, 's mentől kisebb mértékben bír állati meleggel, 's valamint a' szenvedő részekbeni vérforgás mozdulatai alusznak, annál nagyobb hatóssággal alkalmaztathatik a' szenvedő részekre közvetlenül a' fecskendő zuhany, esőt képező, csepegtető vagy csaptató fürdő; mellyek közül mellyiket használja a' beteg, azt csak az orvos gyakorlati tapasztalata határozhatja meg, mint a' mellyeknek alkalmaztatások, hogy gyakran a' legkétségesebb esetekben bennulásokban, sugorodásokban, köszvény, rheuma 's hideg daganatokban az elősoroltam esetek szerint, mi hasznosok legyenek, eléggé bizonyítják.

A' NEDVES ÉS SZÁRAZ GÖZFÜRDÉS.

Ez orvosilag nagy vigyázattal 's igen ritka esetekben ajánlható, minthogy a' kénnel gazdagon terhelt gőz beszívása igen könnyen veszedelmet okozhat, mindazonáltal a' köznép minden orvosi helybenhagyás nélkül is igen gyakran jó kimenetellel használja a' gőzbarlangot száraz fürdőül. A' midőn a' testet körülvevő gőz egy erőszakos izzadás eszközlése által a' testben elrejtett nyavalyának kitörését siettet. Melly fürdőknek használásakor legfőképp arra kell ügyelni, hogy míg a' beteg a' száraz vagy nedves gőzben mulat, lélekzetét hátra tartóztassa 's annál fogva, mihelyt magát tovább tehetlennek éri azt letartani, siessen a' szabadra, 's csak azután újítsa meg a' bemenetelt, miután tüdőjét újabb és elegendendő levegővel tele szítja. Illy vigyázattal többször is lehet a' bemenetelt megújítani.

Továbbá még azt is megkivántam jegyeztetni, hogy vannak száraz gőzfürdők is, mint Méhádián, és Erdélyben a' torjai határon, a' büdös barlang;

mellyben, ottan jártankor magam is több nyava-
lyás személyeket találtam. Kiváltképpen szokták a'
börnyavalyákban sinylő rühesek, sömörösek és rheu-
mában szenvedők használni. Melly barlang gőze,
hogy minő érzést okoz, magam meggyőződésem
végett, belé mentem; de midön kijöttem, nyilásá-
hoz érvén, hirtelen léget szívtam 's egy kevés gőz
is elegyedvén a' levegőbe, tudómben olly éles ér-
zést okozott, mintha azt valaki késsel metszette
volna, mi miatt szinte lerogytam, 's elszederjesed-
tem.

Ezen barlang falait vastagan kénmázzal borit-
va találtam, 's benne baglyat, denevért 's más szár-
nyos állatokat is dögölve

Ital végett Mélédián csak négy források hasz-
náltatnak, u. m. a' Hercules, Károly és Szemvizek
forrásai. Néha a' többiek is, a' körülményekhez
képest, orvosi javaslatból.

Herculesfürdő vize téjjel vegyítve nem kel-
lemetlen, kivált melegen 's frissében a' forrásnál
iva még a' leggyengébb gyomorruaknak göresőkben
szenvedőknek sem okoz puffadást, vagy egyéb kel-
lemetlenséget — ellenben ártalmas, ha hidegen i-
vodik. Hogy az ital foganatos hatása legyen min-
denkor reggel üres gyomorral kell hogy történjék,
vagy magában a' fürdőben, vagy az után ha más
fürdő forrásából javasaltatott. Eleén két félfertá-
lyos pohárral kezdve, naponként lehet legfelebb
8 pohárig rendre venni ártalom nélkül, a' melly
mentől nagyobb mértékben vevődik, annál hatha-
tósabban működik 's annál több székletételeket o-
kozt. És ha nincs ezélba véve hassikulást okozni,
hanem csak gyengén izgató 's felolvasztó hatás ki-

vántatik ott, hol vese vagy húgykő, nyálkás folyás, mirigyek megcsomózása vagy göresös szenvedések szoktak jelen lenni, elegendő csak 4 pohárral inni.

A' *Károlyfürdő* forrásából 2 vagy 6 poharat iva, az előbbinél sokkal nagyobb oszlató erőt okoz, a' midőn egyszersmind hevitő tulajdonsága is van — és hogy minemű nyavalyákban használható, ezen szakasz első pontja alatt említett.

A' *Lajosfürdőnek* éppen azon íze 's szagja van, millyen a' *Károlyénak*, 's csak benne fürdés-kor kelleik belőle 3—4 pohárral inni téjjel vegyítve, melly nemcsak hogy hevitő, de gyengén hashajtó is.

A' *Szemfürdő* is olvasztó 's hevitő természetű, mellynek valamint íze, úgy szagja is kellemetlenebb keserű sós, 2—3 pohárral iva, a' többinél nagyobb erővel bír, mert 3 pohár több székletételeket okoz.

Átalában a' vízitalra nézve meg kell jegyezni, hogy az mindenkor csak félfertályos poharakkal meritessék, 's ivódjék, azonnal minden félbeszakasztás nélkül egyszerre kell felhajtani, ne hogy a' külső lég hozzá járulása, a' benne lévő hasznos szeszet alászállítsa, vagy elgőzöltesse, mellynek kiitala után legalább 10 perczet sétálni kell.

A' FÜRDÉS IDEJE ALATT TÖRTÉNNI SZOKOTT ESETEK.

A' köszvényesek 's rheumaticusok fájdalma nevedése noha nem mindenkor, de többire a' fürdés ideje alatt meg szokott újulni, még pedig annál nagyobb mértékben, minél melegebb a' fürdő 's gyakrabban fürdik a' szenvedő, melly eset minél előbb mutatkozik, annál bizodalmasabban re-

mélheti a' beteg gyógyulását; különben ezen fáj-
dalmak megújulása 10 napokon túl nem igen szo-
kott megjelenni, — a' midőn a' bujasenyves fáj-
dalmak sokkal érezhetőbbek 's több napokig ter-
jedők. Melly illetően fájdalmaikat vajjon a' nyava-
lya fejlődésének következése, vagy a' fürdés után
történhetett meghülés okozta-e? ezt az értelmes or-
vos tapintata ítélheti meg. — Hasonló fájdalma-
k szoktak megjelenni azoknál, kik csonttörést vagy
feszamodást szenvedtek, miknek fájdalma élesebb
szokott a' fürdés alatt lenni mint az előtt volt, —
úgy szintén az egész testbőrnek égedelmei is,
vagy ha csak részleteges kéz vagy láb fürdők hasz-
nálatnak, azon részekben történik a' felbőr ége-
delme, a' melly néha több órákig tart, sokakon
pedig olly kiütések jelennek meg, mintha megcsa-
lánozták volna, mindazonáltal ezen égedelem a'
mind újabban bocsátni szoktak, nevedő, vízme-
lege miatt történik, kiknek testi melegökhöz ké-
pest a' víz mérséke sokkal hidegebbnek tetszik.
Melly eset eléggé figyelmeztet mindeneket orvosi
jóváhagyás nélkül egy fürdőben is addig nem für-
deni, míg útasítást nem kaptak. Mivel, az illy bőr-
égedelmek akár milly meleg legyen különben a'
viz frissebnek hozzá járulta nélkül nem történik
meg. Minélfogva, könnyen megfejtethető az is, hogy
a' forrásból merített víznek a' fürdőn kívül miért
nincsen azon hatása, melly a' fürdőben magában
szokott tapasztaltatni. Egyébiránt hogyha csakugyan
a' fürdővíz kiállhatatlan forró, azt úgy lehet hüle-
píteni, hogyha a' víztartóból, midőn be a' fürdő-
be bocsátatnak, akkor félbe szakadatlanúl a' for-
rásból is a' víztartóba is mind frissebb bocsátatik
nehogy természetes erejét elveszítse.

Néha ezen fürdők sokaknak 's még ollyaknak
is, kiknek önkéntesen naponta kétszer szokott szék-
letételők lenni, olly szorulást okoznak, hogy 3

napig sincs székök; mire azonnal a' Hercules, Károly, Lajos vagy szemszűrdöbéli vízzel allövetet kellett adatni, nehogy a' főre vértolulás, vagy egyéb rosz következzék.

A' fürdés általi kiütések is majd mindene-
ken a' fürdés kezdetével meg szoktak jelenni, még
pedig annál bizonyosabban, mentől melegebb a'
víz 's többet mulat benne az egyén. Ezen kiütések-
nek különböző alakok van, lencse, köles nagysá-
gú 's kerek, és vagy vereslök vagy féjeresek,
's annélkül, hogy ártalmasok lennének, néha egy
hétig is eltartanak 's viszont minden orvoslás nél-
kül, elmulnak, a' miért a' fürdöt nem kell félbe
szakasztani. Tapasztalásom szerént ezen kiütéseket
a' csipös és sűrű nedvek kigözölgései okozzák,
csipöségeik által, a' porusok nyílásait felragják 's
gyuladásba hozzák.

A' KIÁLLOTT FÜRDÉS UTÁNI AL- KALMAZTATÁSOK.

Már több rendben említetett, hogy a' fürdés
felhagyása után is, hetek sőt hónapok mulva kezd
mutatkozni annak jötevő következése; a' miért
szükséges, hogy bár két hónapokig óvja magát
minden, bár milly jól érezze is egészségét 's őriz-
kedjék minden megtörténhető hüléstől — külön-
ben megakadályozva a' természet munkásságát,
könnyen elébbi nyavalyájába visszaeshetik. — Mi-
nél fogva az ollyak kik betegségeiket a' rendetlen
élet, mértékletlen étel, ital, kivált a' szeszesekekke-
li vissza élés, henyélés, bezárva tartott tisztátalan
nedves, sötét, szellőzetlen, fűtetlen szobákban
lakás, megerötetett testi 's lelki fáradoalmok, ér-
zékeny szenvedélyek, méh és rásztkorosok, kösz-
vényes, rheumaticus betegek, ha a' magok szo-

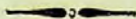
kott az előtti életek módjától el nem állnak, vagy a' körülállások mián azt meg nem változtatják, 's annál fogva magokat a' régi hibás befolyásoknak kiteszik az olyak allandó egésséget nem is remélhetnek, hanem nyavalyájok újabbi kitörését várhatják, mint azt az eddigi tapasztalások bőségesen bebizonyították.

Ezen munkában elősoroltak által, mellyeket helyenként magam tapasztalásával bővítettem, 's részint a' fürdők természeteit, alkotó részeiket, hasznaikat, az ottani bánás módot, rendszabásokat, Dr. Schwarzott munkája és helyt lakó dr. Martini urak tapasztalásaik 's leírásaik szerint, azon célból közlöm, hogy minden, ki a' Mchádiai fürdőkkel nem ismeretes ennek útmutatása szerint, kivált ha sanylik tudhassa, előre maga állapotjára nézve mit remélhet a' méhádiai fürdőtől, vagy akár hol levő másban is, mint alkalmaztassa magát, minthogy tudtam szerint nemzeti nyelvünken fürdöket illető útmutató könyv még nincsen.

Nyomtatásbeli hibák kiigazítása.

<i>Lap</i>	<i>sor</i>		<i>hibásan nyomtat</i>	<i>olvasd</i>
7	— 24	—	ut cupe	utcuque
10	— 1	—	örköker	örködés
14	— 21	—	sármita	sármiz
17	— 6	—	Vaszlova	Váisz lova
17	— 16	—	Mauripigmentu	Auripigmentum
20	— 22	—	fen	sem
21	— 16	—	Domitián	Domitius
21	— 20	—	Mesia	Moesia
22	— 30	—	honno	homro
23	— 20	—	21-ik	2-ik
24	— 6	—	Kolumbátiát	Kolumbáts
28	— 16	—	Uriaig	Unáig
20	— 14	—	az konomicumak	Ekonomicumak
34	— 45	—	fütöböl	sütöböl
46	— 24	—	Fördesitza	Járdesitza
62	— 2	—	1792	1792
64	— 35	—	11 Sz.	13 Sz.
65	— 27	—	Escorpmauez	Escarpmauer
69	— 27	—	2-ik Sz.	7-ik Sz.
71	— 24	—	öltetva	ellátva
79	— 4	—	kisséb	kijeb
99	— 23	—	l'sánát	Dránát.
103	— 25	—	eltal	által
104	— 7	—	lejül	fejül
112	— 17	—	csenüetyüjinek	csengetyüének
„	— 23	—	kovaházba	kávéházba
124	— 13	—	nagy	vagy
169	— 10	—	mas	máj
172	— 7	—	—	6
179	— 19	—	agyukat	ágyaikat
„	— 29	—	falai közé egy	lábú faszéket
184	— 2	—	Nyalkasság	Nyakasság.

A méhádiai Herculesfürdőforrá-
lövő alkreszek
Mutató

Régi	Új	A repülő négy	
Nevai a fürdőknek.		A források mérték- se.	Nénköves vizlargo- szesz.
Szemfürdő	Szemfürdő	43° Reaumur	8 $\frac{62}{100}$
Mészfürdő	Ferdinandfürdő	39°41'	5 $\frac{16}{100}$
Tagokforrófürdője	Badza fürdő	43°	10 $\frac{50}{100}$
Tagok/hüves. fürdője	Karolinafürdő	33°	11 $\frac{48}{100}$
Sajosfürdő	Sajosfürdő	37°	5 $\frac{15}{100}$
Daganatok el- leni fürdő	Károly fürdő	34°	2 $\frac{52}{100}$
Herculesfürdő	Herculesfürdő	26-33°	—
Hidegtelek el- leni fürdő	Hidegtelek ellen- való fürdő	39°	7 $\frac{8}{100}$
Ferenczfürdő	Ferenczfürdő	32°	5 $\frac{10}{100}$

sok szikz négyzetű hüvelykeni vízében
 mennyiségei.

Átblája.

Alkreszeknek szegű hüvelykei			A merő Alkoto' resz. etc. nek granumai			
Fojo. targy szesz.	Jzen. savany szesz.	Aszesz nemuek oszvege	Sosava. nyos Szék. só'	Sosava. nyos Mész	Kénsa. nyos. Mész egy kis kovals föld nyo mádrával	Amerő alkoto reszeknek oszvege.
1 $\frac{12}{100}$	1 $\frac{87}{500}$	11 $\frac{61}{100}$	103 $\frac{50}{100}$	57 $\frac{37}{100}$	5 $\frac{2}{100}$	165 $\frac{44}{100}$
1 $\frac{8}{..}$	1 $\frac{56}{..}$	7 $\frac{80}{..}$	99 $\frac{31}{..}$	51 $\frac{46}{..}$	5 $\frac{8}{..}$	153 $\frac{75}{..}$
1 $\frac{15}{..}$	2 $\frac{10}{..}$	13 $\frac{55}{..}$	90 $\frac{36}{..}$	50 $\frac{23}{..}$	5 $\frac{3}{..}$	151 $\frac{62}{..}$
1 $\frac{12}{..}$	1 $\frac{46}{..}$	10 $\frac{6}{..}$	91 $\frac{43}{..}$	44 $\frac{15}{..}$	4 $\frac{57}{..}$	140 $\frac{15}{..}$
1 $\frac{10}{..}$	1 $\frac{24}{..}$	7 $\frac{49}{..}$	54 $\frac{57}{..}$	22 $\frac{75}{..}$	3 $\frac{4}{..}$	80 $\frac{36}{..}$
1 $\frac{6}{..}$	1 $\frac{14}{..}$	4 $\frac{72}{..}$	33 $\frac{31}{..}$	14 $\frac{56}{..}$	2 $\frac{6}{..}$	149 $\frac{93}{..}$
1 $\frac{10}{..}$	3 $\frac{68}{..}$	4 $\frac{78}{..}$	89 $\frac{48}{..}$	17 $\frac{10}{..}$	2 $\frac{15}{..}$	58 $\frac{73}{..}$
1 $\frac{12}{..}$	1 $\frac{38}{..}$	9 $\frac{58}{..}$	93 $\frac{15}{..}$	48 $\frac{11}{..}$	5 —	146 $\frac{25}{..}$
1 $\frac{13}{..}$	1 $\frac{33}{..}$	7 $\frac{55}{..}$	78 $\frac{18}{..}$	36 $\frac{9}{..}$	4 $\frac{5}{..}$	118 $\frac{32}{..}$

Meteorologiai észvételék.

1827 ^{ik} évben.						1829 ^{ik} évben.							
Hó.	Hév. mérő		Idő mérő				Hó.	Hév. mérő		Idő mérő			
	nap tol. ig		tol. ig					nap tol. ig		tol. ig			
			Hűvöly	Vonal	Hűvöly	Vonal				Hűvöly	Vonal	Hűvöly	Vonal
Januar.	-1 ^o	-7	28	2	-	9	Januar.	-0	-7 $\frac{1}{2}$	28	3	28	11 $\frac{1}{2}$
Febr.	-	-11	28	3 $\frac{1}{2}$	29	1 $\frac{1}{2}$	Febr.	-0	-11	28	4	28	8
Mart.	-	+10 ^o	28	1 $\frac{1}{2}$	28	8	Mart.	-1	+12	28	2	28	9 $\frac{1}{2}$
April.	+11	+10 ^o	28	1 $\frac{1}{2}$	28	9	Aprilis.	+15	+22	28	5	28	11
Majus.	+12	+23	28	3	28	7	Majus.	+14	+22	28	3	28	7
Junius.	+15	+25	28	3	28	6	Junius.	+14	+22	28	3	28	6
Julius.	+23	+27	28	6	28	6	Julius.	+15	+17	28	2	28	7 $\frac{1}{2}$
August.	+17	+29	28	5	28	7	August.	+21	+26	28	3	28	8
Septemb.	-	+21	28	6	28	10	Septemb.	+15	+19	28	5	28	6
Octob.	-	+18	28	11	28	8	Octob.	+2	+21	28	2	28	9
Novb.	+2	+9	27	11	28	3	Novb.	-7	+19	28	4	28	11
Decemb.	+1	+8	-	-	28	9 $\frac{1}{2}$	Decemb.	-8	-5	28	3	29	4 $\frac{1}{2}$
1828 ^{ik} évben.						1830 ^{ik} évben.							
Januar.	-	-9	28	4	29	4	Januar.	-16	+9	28	1	29	2
Febr.	-	-8	28	5	28	3	Febr.	-9	+12	27	11 $\frac{1}{2}$	29	
Mart.	+1	+10	27	11	28	5	Mart.	-5	+16	28	4	28	10
April.	+12	+24	28	2	28	10	April.	+3	+21	28	1	28	8
Majus.	+13	+25	28	3	28	7	Majus.	+5	+24	28	3 $\frac{1}{2}$	28	9
Junius.	+14	+26	28	6	28	7	Junius.	+8	+26	28	3	28	8
Julius.	+24	+28 $\frac{1}{2}$	28	5	28	6	Julius.	+10	+28	28	2	28	7 $\frac{1}{2}$
August.	+17	+29	28	5	28	7	August.	+12	+28	28	3	28	8
Septemb.	-	+26	28	6	28	8	Septemb.	+9	+23	28	2 $\frac{1}{2}$	28	9
Octob.	-	+26	28	2	28	11	Octob.	+20	0.	28	5 $\frac{1}{2}$	28	10
Novb.	0.	+14	28	6	28	11	Novb.	+14	+3	28	5	28	11 $\frac{1}{2}$
Decemb.	+11	-3	28	11	29	1 $\frac{1}{2}$	Decemb.	+11	+1	28	3	28	8 $\frac{1}{2}$

Kibérletése a lakóházaknak.

Az Épületek nevei		A. a lakóházaknak.		napjára				
		a fürdőszoba ra rugó	a cserna felé rugó	konnya.	1 szoba ert.		1 kony. haert.	
					f.	s.	f.	s.
Új épület.	föld. szin		14, 15, 16, 17, 20, 21.	1	"	30	"	30
		1, 3, 9.		"	"	36	"	"
		2, 4, 10, 12.	13.	"	"	40	"	"
	első emelet.		37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45.	3	"	30	"	30
		24, 26, 27, 30, 31, 33.		"	"	36	"	"
		23, 25, 28, 29, 32, 35.	36, 41.	"	"	40	"	"
		22, 34.		"	"	45	"	"
	második emelet.		64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73.	1	"	24	"	30
		46, 47, 49, 51, 52, 54, 56, 57, 59.		"	"	30	"	"
48, 50, 53, 55, 58.			"	"	36	"	"	
Kameras épület.	föld. szin.		1, 2, 3, 4, 16, 17, 18, 19, 20, 21.	1	"	12	"	45
		6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15.		"	"	20	"	"
		5.		"	3	24	"	"
	első emelet.		23, 24, 25, 26, 38, 39, 40, 41, 42, 43.	1	"	24	"	30
		27, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37.		"	"	30	"	"
		33, 34.	44.	1	"	40	"	45
Katonai épület.	első emelet.	Kabinet	1.	"	45	"	"	

Ételek és italok tarifája.

	a koron. ség. asz. talnál		a sz. a. bakká.	
	ezüstpénzben.			
	f.	sz.	f.	sz.
Három ételért: leves, sósafőttmár. táissal, és köldség	"	12	"	16
4. ételért: leves, sósafőtt mártás- sal, köldség, sült, salátával	"	20	"	24
6. ételért	"	30	"	36
A' szolgáért és tehetetlenebeknél:				
leves, sósafőtt és köldsiggel	"	10	"	"
0 magyarodi bor felkupa	"	9 $\frac{3}{5}$	"	9 $\frac{3}{5}$
Tavai fejér bor felkupa	"	4 $\frac{2}{3}$	"	4 $\frac{2}{3}$

Istálo és szekerszin.

Tab. V. nap-
jába.

	nap- jába.	
	f.	sz.
Egy mérték kalászkobol	"	9
szekera 4 lb	"	4
Istálopénx egy tárt	"	3
Egy zárt szekerszin	"	3
" záratlan "	"	2

Fürdők árai

Tab. VI. Egy
fürdés

	Egy fürdés	
	f.	sz.
Egy külön fürdés: kabinettel egy vagy két személyért	"	12
" " 3. " " "	"	15
" " 4. " " "	"	18
" " cabinet nélkül 1-2. szem.	"	8
" " " 3. személy	"	10
" " " 4. " "	"	12
A' Karolinatársas fürdőbe 1. személy	"	6
A' Károly " " 1. " "	"	3
" községes v. köznép fürdő 1. személyért	"	3

No. 1.

No. 2.

Hrisubor ut. rayz. Daniels.

Kolsvár. az ur. ref. Kollog. Lithogr.

A' Herculesfürdő piaccza.

Kriehuber ut. rajz. Daniels.

Földvárll az ef. ref. köll. Lathogr.

A tulajdonképeni Hercules - és a Lábfürdő.

Krichhuber ut. rajz. Daniels.

Kölesvári az ev. ref. kolleg. Lithogr.

A. Hercules-fürdő épületei a Tokaji-mulatóból.

Körschuber ut. rajc. Danieltis

Körsvárt az ev ref. költög. Lithogr.

A Jem-és Ferenczfürdők.